

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İstanbul'un Son Sürgünleri

1964'te Rumların Sınır Dışı Edilmesi

RIDVAN AKAR
HÜLYA DEMİR

Rıdvan Akar, 1961'de Zara'da doğdu. Kabataş Lisesi'nden mezun oldu. Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü'nü bitirdi. 1987'de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümü'nde yüksek lisansını tamamladı. Doktora çalışmasına yine İstanbul Üniversitesi Maliye Bölümü'nde başladı. 1984 yılında Türk Haberler Ajansı'nda gazeteciliğe adım attı. *Söz, Ekonomik Panorama, Tempo* dergileri ile *Milliyet* gazetesinde çalıştı.

"32. Gün" programıyla televizyon dünyasına giren Rıdvan Akar, *Madalyon / Cumhuriyet'in Yabancı Tanıkları* ve *12 Eylül / Türkiye'nin Miladı* (M. A. Birand ve Hikmet Bilâ ile birlikte), *Karaoğlan* (Can DüNDAR'la birlikte) vd. belgeselleri yaptı. Halen CNNTürk Haber Müdürü olan Rıdvan Akar, aynı televizyonda "Hayatın Tanığı" adlı belgesel programı ve "Habere Dair" adlı haber programını hazırlayıp sunuyor.

Pek çok gazete, dergi, ansiklopedi ve internet sitesine yazı yazan Rıdvan Akar; *Varlık Vergisi / Tek Parti Döneminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği, İşini Bilen Bir Memur: Engin Civan / Bir Prens Hisseli Hikâyesi* (Jale Özgentürk'le birlikte), *12 Eylül / Türkiye'nin Miladı* (M. A. Birand ve Hikmet Bilâ'yla birlikte), *Aşkale Yolcuları / Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları, Lider Portrelerinde Türkiye* (ed. Seyfi Öngider vd.), *İ Poli ton Poleon / İstanbul Kentler Kenti, Ömrümden Uzun İdeallerim Var* vd. kitaplara imza attı. Rıdvan Akar'ın *Bir Irkçının İhaneti* adlı bir de romanı vardır.

Hülya Demir, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi. Aynı üniversitede Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde yüksek lisans çalışması yaptı. Yaklaşık 15 yıl dergi ve halkla ilişkiler sektöründe çalıştı. Azınlıklar konusunda makaleler yazdı. *İslamcı Kadının Aynadaki Sureti* adlı kitabı 1998 yılında (Sel Yayıncılık) yayımlandı.

İstanbul'un Son Sürgünleri

1964'te Rumların Sınır Dışı Edilmesi

**RİDVAN AKAR'IN DOĞAN KİTAP TARAFINDAN
YAYIMLANAN DİĞER KİTAPLARI**

Aşkale Yolcuları

12 Eylül (Hikmet Bilâ ve Mehmet Ali Birand'la birlikte)

Bir Irkçının İhaneti

**İSTANBUL'UN SON SÜRGÜNLERİ
1964'te Rumların Sınır Dışı Edilmesi**

Yazan: Ridvan Akar - Hülya Demir

Yayın hakları: © Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

1. baskı İletişim Yayınları, 1994

Doğan Kitap'ta 1. baskı / Şubat 2014 / ISBN 978-605-09-1864-9

Sertifika no: 11940

Kapak tasarımı: Yavuz Korkut

Kapak fotoğrafı: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi

Baskı: Ayhan Matbaa Basım Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.

Mahmutbey Mah. Deve Kaldırım Cad. Gelincik Sok.

No: 6 Kat: 3-4 / Bağcılar - İSTANBUL

Tel. (212) 445 32 38

Sertifika no: 22728

Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.

19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL

Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16

www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

İstanbul'un Son Sürgünleri

1964'te Rumların Sınır Dışı Edilmesi

Rıdvan Akar
Hülya Demir

İçindekiler

Giriş	11
1 / 1964 yılında Kıbrıs Olayları ve İnönü Hükümeti'nin politik açmazları	17
İnönü Hükümeti'nin çaresizliği	18
2 / Rumların sınır dışı edilmesi kararından önceki gelişmeler	26
3 / 1930 Antlaşması'nın feshi	34
1930 Antlaşması'nın özellikleri neydi?	36
1930 Antlaşması'nın iptali nasıl yorumlandı?	43
4 / Rumların sınır dışı edilmesi	53
Sınır dışı kararı uygulanmaya başlıyor	53
İlk uygulama: Hileli sınır dışı	53
Kalanlar ne düşünüyordu?	78
Ve gidenler... ..	85
5 / Rumlar dört bir yandan kuşatılıyor	97
Patrikhane topun ağzında	98
Patrikhane ve Rum azınlığa karşı ikinci perde: 1965	106
Rum okullarına baskılar	113
Son hedef: İmroz ve Bozcaada	117
6 / Rumlar değil, ama malları sahiplerine geri dönüyor	125
1964'ten günümüze Rum malları ve	
1964 Kararnamesi'nin Türk-Yunan ilişkilerine etkileri	127
1964'ten Davos'a Rum malları	127
Davos Zirvesi	130
EK 1 / Belgesel tanıklar	137
"Buraya geldikten sonra içimizden bazıları intihar etti"	138

“Anneme eşyalarını verirken defterdar ağlayarak ‘Madam sizi çok arayacağız’ dedi”	141
“Sınır dışı edildiğimizi yazan kırmızı mühürlü zarfı almayanları hücrede tutuyorlardı”	145
“Amacımız Rumları sıkıştırmaktı”	148
“İnönü’ye maalesef karşı çıkamadık”	153

EK 2 / Türk-Yunan ilişkilerine “aykırı” bir giriş..... 155

Anadolu’da Rumlar yaşardı.....	155
“Yunan gâvuru” ve “barbar Türk”	157
Ve geldiğimiz nokta	160

EK 3 / Bu kadar yakın ve bu kadar uzak 169

Kaynakça	173
----------------	-----

Giriş

Üstünü örtemeyeceğiniz, yaşanmışlıkları yok sayamayacağınız ve doğal olarak değiştiremeyeceğiniz tek şey tarihtir. Bu öyle bir gerçekliktir ki, “resmi tarih”in belirlemeleri, dayatmaları bile ancak bir yere kadar etkili olabilir ve er ya da geç, tarih karşısında aciz kalır.

Tarihin bu gücü karşısında tarihçiye tek bir görev düşüyor: Geçmiş bugüne ve geleceğe “yansız” ve “doğru” bir biçimde aktarmak.

Tarihin radyoaktif etkisi var. Hiç ummadığınız ve bitti sandığınız bir zamanda etkisini gösteriyor ve o günlere geri götürüyor. İnsanoğluna tek bir seçenek bırakıyor: Gerçekliğe teslim olmak. Tarihe yanlış ve çarpıtarak bakmak patolojik bozukluklara yol açıyor. Tarihte yaşanan çarpıklıkların ürünü olan kimi olaylar “ilk günkü teşhisin” ya da sonraki yıllardaki “tedavinin” yanlışlığı nedeniyle günümüzde bambaşka mecralarda kendini gösteriyor.

Tarih: 23 Eylül 1993, yer: Monaco, sahnede Türkiye’nin ilk ve gerçek “esas kızı” Başbakan Tansu Çiller var. Davetlileri, 2000 yılı olimpiyatlarının İstanbul’da yapılmasına ikna etmek için konuşma yapıyor. İstanbul’un değişik din ve kültürlerin harmanlandığı bir hoşgörü cenneti olduğunu söylüyor.

Konuşma bittiğinde sahneye Alman gazeteci çıkıyor. “1964 yılında sınır dışı ettiğiniz Rumların evlerini, eşyalarını ve bankalardaki paralarını hâlâ sahiplerine iade bile etmediniz. Bu konuda ne yapacaksınız?” deyiveriyor.* Tansu Çiller hazırlıksız yakalanmıştır. Belki de hiç anımsamadığı bu tarihle ilgili olarak “her derde deva” yanıtı veriyor: “Gereken yapılacaktır.” Kimsecikler inanmıyor... Ne kadar unut(tur)mak istense de tarih bir kez daha bugünü teslim alıyor.

* Doğan Yalçın, “Türkiye Kepenklerini İndirmiş,” *Milliyet*, 26 Eylül 1993.

Cumhuriyet yılları boyunca devletin temel hedeflerinden biri “Türklük şuuru” olarak tanımlanan milliyetçiliğin vatandaşlar arasında yaygınlaştırılmasıydı. Osmanlı’nın mirasçısı Türkiye’nin Türklerden oluşan bir ulus-devlete evrilmesi için bu şuurun resmi tarihle desteklenmesi olmazsa olmaz koşuldu. Ancak Türkiye’deki gayrimüslim azınlıkların “etkisizleştirilmesi” de gerekiyordu. Ekonomik gücü elinde bulundurmaları ve bu nedenle de Türk burjuvazisinin Batı’ya açılan penceresi olmaları onları hedef haline getiriyordu. Böylece devlet onların zenginlikleri ile etnik kimlikleri arasında kurduğu analojiye dayanarak azınlıklara karşı uyguladığı politikaları halkın gözünde meşru kılma politikası gütmüş ve bunda da bir ölçüde başarılı olmuştur.

İstanbul Rumlarının 30 yıl önce kovulmaları işte bu yaklaşımın ürünüdür.

Biz bu çalışmayla, resmi tarihin “Türkiye eşittir Türkler” şeklinde formüle edilen yaklaşımını sorgulamayı amaçlıyoruz. Türkiye Cumhuriyeti’nin kısa tarihi içinde Türk olmayanlara yönelik politikalardan en çok etkilenenler Kürtler ve Müslüman olmayan azınlıklar oldu.

Kürtler tarafından Cumhuriyet yıllarında gerçekleştirilen irili ufaklı birçok silahlı ayaklanma karşısında –amaç, ulusal ya da dinsel olsun– Türkiye, toprak bütünlüğünü koruma amacıyla hareket ettiğini açıkladı. Bir devletin/ulusun, silahlı direnişi varlığını korumayla gerekçelendirmesi mümkündür; ancak Müslüman olmayan azınlıklar, resmi tarihin de kabul ettiği gibi, Cumhuriyet yılları boyunca devlete karşı hiçbir silahlı girişimde bulunmadılar. Ancak onlar gerek demografik, gerekse kültürel, dinsel ve dil sel pek çok sorunla karşılaştılar.

Paradoksal olarak, Türkiye Cumhuriyeti’nin varlık nedeni ve senedi sayılan Lozan Antlaşması hükümleri ihlal edilerek gerçekleştirilen bu politikalar sonunda, Lozan’ın demokratik içeriği de tartışılır hale geldi.

Cumhuriyet yılları boyunca, Müslüman olmayan azınlıklara karşı uygulanan politikalarda dört önemli kırılma noktası bulunuyor. Bunlardan ilki, Türk ve Yunan azınlıkların mübadelesi antlaşmasıyla yaklaşık 1,5 milyon insanın yer değiştirmesi oldu. Bu, yakın tarihin en büyük göç hareketlerinden biriydi.

İkincisi ise, İkinci Dünya Savaşı yıllarında ticaretin Türkleştirilmesi ve gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi amacıyla uygulanan Varlık Vergisi’dir. Dönemin ırkçı ideolojilerinden izler taşıyan bu verginin başlıca hedefi Ermeni, Rum ve Musevi vatandaşlar oldu.

Azınlıklara karşı en açık saldırı 6-7 Eylül 1955'te yapıldı. 3 bin üzerinde ev ve işyeri devlet tarafından düzenlenen provokasyonla yağmalandı.

Son olarak, 1964'te Kıbrıs olaylarıyla başlayan ve Rumların sınır dışı edilmeleriyle süregelen bir devlet politikası uygulandı. Bu sürecin en önemli ayaklarından biri de İmroz ve Bozcaada'nın Türkleştirilmesi operasyonuydu.

Aradan henüz 30 yıl geçmiş olmasına karşın en az bilineni ve toplumu en az etkileyeni bu sonuncusu oldu. Halbuki "Rum malları" olarak bilinen ve Yunan uyruklu Rumların gayrimenkullerine el konulmasına yol açan politikanın izleri bugün bile sürüyor.

Yaklaşık 30-40 bin Rum'un Türkiye'yi terk etmesi ve bütün mallarına el konulmasıyla sonuçlanan bu politikanın Türkiye Cumhuriyeti tarihinde hemen hemen hiç anımsanmaması gerçekten çok düşündürücü. Özellikle de resmi tarih yazımına karşı çıkan sol çevrelere bakıldığında hemen hiçbir yazarın bu konuya değinmemesi dikkati çekiyor.

Dönemin "solda" bilinen yazarlarından Çetin Altan ve İlhan Selçuk gibi önde gelen isimler bu uygulamayı görmezden gelirken, Doğan Avcıoğlu'nun yönetimindeki *Yön* ve Mehmet Ali Aybar'ın yönettiği *Sosyal Adalet* gibi dergiler de Rumların sınır dışı edilmeleriyle ilgili olarak haber ve yorum yazmaktan kaçındılar. Hatta İttihatçı geleneğin temsilcisi olan *Yön* dergisinin bu süreçte Kıbrıs sorunu ve Patrikhane'yle ilgili yaptığı yorumlar, devletin politikalarıyla benzerlikler oluştuyordu.

Aynı "hafıza kaybı" dönemin tarihini yazan araştırmacılar ve anılarını yazan kişilerde de görüldü. Hatta Türk-Yunan kardeşliği için saygın çalışmalarıyla anılacak olan yazar Asım Bezirci, *Türk-Yunan Dostluk ve Barışı* adlı kitabında iki ülke ilişkileri tarihine ilişkin bir kronoloji yaparken, 1964'te Rumların sınır dışı edilmelerine hiç değinmedi. Bizans'tan itibaren Türklerin tarihini araştıran *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye* adlı çalışmasıyla bilinen Rum kökenli Stefanos Yerasimos da, o çalışmadaki tüm titizliğine karşın, "yaşadığı" bu olaya kitabında yer vermedi. Keza Cüneyt Arcayürek ve Metin Toker de bu döneme ve İnönü'ye ilişkin anı-inceleme kitaplarında bu konuya değinmediler.*

* Cüneyt Arcayürek, *Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar 1960-1965*, (1985); Metin Toker, *Demokrasinin İsmet Paşalı Yılları-İnönü'nün Son Başbakanlığı 1960-1965*, (1992); Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye* (1989); Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl* (1968); Ali Gevgilli, *Yükseliş ve Düşüş* (1981); İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi* (1975); Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni* (1982); Hıfzı Velâdet Velidedeoğlu, *Sağsız Solsuz Demokrasi* (1974); Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (1983); Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (1984).

Bu nedenle de 1964'te Rumların kovulmasıyla ilgili yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlamak mümkün olmadı. Biz de ağırlıklı olarak dönemin basınına inceleyerek önümüzü görmeye çalıştık. Rumlarla ilgili hâlâ birçok bilgi ve belgenin devlet tarafından gizlendiği bu süreçte, belge değerinde olduğuna inandığımız için Türkiye'den kovulan ve halen Atina'da yaşayan Bayan Haroula, Gazeteci Vasiliadis Mihalis, Prof. Dr. Neoklis Sarris, dönemin Çalışma Bakanı Bülent Ecevit ve Rumlara yönelik ekonomik boykotu ve "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyasını yönlendiren dönemin Milli Türk Talebe Birliği Başkanı Yüksel Çengel'le söyleşiler yaptık.

Peki, gerçekten de, 1964 yılında yaklaşık 30 ila 40 bin civarındaki Rum'un Türkiye'den sınır dışı edilmeleri bu kadar önemsiz bir olay mıydı? Kuşkusuz, hayır. O dönemde estirilen ve kimi zaman toplumsal bir histeriye dönüşen anti-Rum, anti-Yunan milliyetçi söyleme karşı çıkmak kolay değildi. Dönemin atmosferini İlhan Selçuk şöyle eleştiriyordu:

Basın aylardan, hatta yıllardan beri Kıbrıs davasının edebiyatını hamasi ölçülerde renklendirmek için yayın yapmaktadır... Kahramanlık edebiyatı üzerine yeni söz bulmak, bugün konuşacak hatipler için imkânsız gibidir.*

Kaldı ki, o yıllarda süren sıkıyönetim, basına ve yazarlara ciddi kısıtlamalar getiriyordu. Uygulamalara muhalif olanların yaptıkları en "kestirme yol" görmezlikten gelmek ve devletin bu politikalarını destekleyen yazılar yazmamak oluyordu. Daha sonrasında, anı kitaplarını yazarlar ise Kıbrıs olaylarının gölgesinde kalan bu uygulamayı ihmal etmekte bir sakınca görmediler.

Cumhuriyet yıllarının en büyük etnik göçlerinden birine sahne olan 1964'te öğretici pek çok şey yaşandı. İlk olarak devlet, kendi ülkesinde yaşayan bir azınlık topluluğunu uluslararası pazarlıkta koz/rehine olarak kullandı.

Türkiye'de yaşayan 12 bin Yunan pasaportlu Rum'un sınır dışı edilmeleriyle başlayan bu süreç aynı zamanda Atatürk ve Venizelos tarafından inşa edilen iki ülke diplomasisi arasındaki iyi ilişkilerin de sonu oluyordu.

1930 yılında bu iki lider arasında imzalanan Barış ve Dostluk Antlaşması'nın bir ürünü olarak, her iki tarafın diğer ülke vatandaşlarına tanıdığı ikamet hakkının iptaliyle başladı her şey.

* Cumhuriyet, 3 Eylül 1964.

Antlaşmanın iptaliyle, gidecek olanların yalnızca 12 bin Yunan pasaportlu Rum olmadığını, bu antlaşmayı iptal eden İnönü de biliyordu. Çünkü bu insanlar yüzlerce yıldır yaşadıkları bu topraklarda, Türk pasaportlu Rumlarla evlenmiş, doğal olarak iki toplum etle tırnak gibi iç içe girmişti. Sınır dışı kararları bu nedenle bütün Rumları etkiliyordu.

Daha sonrasında, sınır dışı kararının polisiye uygulanış biçimi, sınır dışı edilen Rumların ev eşyaları, evleri ve bankalardaki paraları da dahil bütün malvarlığına el konulması, insanların yalnızca 20 kilo kişisel eşyasını almalarına ve 22 dolar da para çıkarmalarına müsaade edilmesi, insan hakları açısından kabul edilemez bir tutumdur.

Kıbrıs konusunda Yunan hükümetini zorlamaya ve masaya oturtmaya yönelik bu girişim, Rumların eğitimlerine, kiliselerine ve dillerine karşı yönlendirilen kampanyalarla daha da çirkinleştirildi. Hatta Rumlara yönelik bir ekonomik boykot girişimi bile yapıldı.

Varlık Vergisi'ne ve 6-7 Eylül olaylarına karşın, Rumlar asıl 1964'te ve takip eden birkaç yıl içinde büyük oranda Türkiye'yi terk ettiler. Özellikle İstanbul Rumları çok önemli bir ekonomik gücü ellerinde bulunduruyordu. O dönem İstanbul Ticaret Odası'nın üyelerinin yarısından fazlası Rum'du. Sayıları 70 bini buluyordu. Yapılan iki değişik tahmine göre, devletin el koyduğu Rum mallarının tutarı 200 ila 500 milyon dolardı.

Rumların gidişiyle terazinin diğer kefesi de sarsıldı. Kefenin diğer ucunda Batı Trakya Türkleri vardı. İki ülke, azınlıklar politikalarını Batı Trakya Türkleri ve İstanbul Rumlarına yönelik uygulamalara göre belirliyordu. Rumların sınır dışı edilmeleri nedeniyle özellikle 1967'den itibaren Batı Trakya Türklerine yönelik baskılarda önemli oranda artış oldu.

Bugün Türkiye yeniden etnik bir kargaşayı yaşıyor.

Bu çalışmayla yaşadığınız sorunların tarihsel geçmişini aralamak istedik. Ulus-devlet batağında, "Türkiye Türklerindir" söylemine kısılan milliyetçiliğin bir uygulamasını yazılı tarihe hazırladık. İstedik ki Anadolu toprağı çokkültürlü, çokdinli ve birçok dilin konuşulduğu bir mozaik olsun. İstedik ki bugün çoğu yaşlı ve sayıları ancak 3 bin 500 olan Rumların gidişiyle daha da çoraklaşan Türkiye'de devlet politikaları, azınlık karşıtı uygulamalardan arınsın.

Bu çalışmanın fiziki varlığı böylesi bir isteği karşılamasa bile Türkiyeliler olarak toplumsal hafızamızı yeniden tazelememize yarayacak. Bize de bu -şimdilik- yeter.

Son olarak, bu kitabın oluşmasına katkısı olan pek çok insan var. Uğur Alpaslan'ın bilgisayar özürlü oluşumuza gösterdiği sabrı, Nimet Demir'i, Doç. Dr. Baskın Oran'ı, Herkül Millas'ı ve belge değerindeki anılarını aktarmalarının yanı sıra kaynak araştırmasında yardımcı olan Prof. Neoklis Sarris ile gazeteci Vasiliadis Mihalis'i ve Frango Karaoğlu ile Atina'da konuğu olduğumuz kardeşimiz Vangelis Yorgodis'i şükranla anıyoruz.

1964 yılında Kıbrıs Olayları ve İnönü Hükümeti'nin politik açmazları

Bu bölümde Türkiyeli Rumların sınır dışı edilme kararının çıkarıldığı 17 Mart tarihi ve sonrasındaki iç gelişmeler, Kıbrıs bunalım bağlamında ele alınacaktır.

İleriki bölümlerde de görüleceği gibi Kıbrıs sorunu ile Rumların sınır dışı edilmeleri arasında doğrudan bir bağlantı vardır.

Kıbrıs sorununun çözümünde yaşanan “çaresizlik”, hükümeti kolay yola itmiş ve Türkiyeli Rumlar pazarlık kozu olarak kullanılmıştır.

Bu noktada çalışmanın son bölümünde de gösterileceği gibi Rumlara karşı uygulanan politikalar, Osmanlı'dan beri “bilinen” ve “Türkiye Türklerindir” sözünde veciz ifadesini bulan anlayışın ürünüdür.

20. yüzyıl içinde Türkiye’de azınlıklara karşı sıkça uygulanan bu politikaların önemli kilometre taşlarından biri olan Rumların sınır dışı edilme kararında asıl saik, Türkiye’nin Türkleştirilmesinden çok, Kıbrıs’taki gelişmelere müdahale edebilecek önemli bir koza sahip olmaktır.

Nitekim Türkiye’deki Rumların kaderinin Kıbrıs’ta alınacak mesafeye bağlı olduğu, hatta sınır dışı edilme kararına yol açan 1930 Antlaşması’nın yenilenmesinin de bu şarta bağlı olarak gündeme getirilebileceği Türk hükümeti tarafından defalarca belirtilmiştir.

İşte bu kapsam içinde öncelikle Kıbrıs olaylarının iç politika-daki yansımalarını ve İnönü Hükümeti’nin bu kararı almasına neden olan gelişmeleri ortaya koymak gerekiyor.

İnönü Hükümeti'nin çaresizliği

1964 yılına girildiğinde Türkiye açısından yaşanan en önemli kriz Kıbrıs'tı. 1963 yılı 21 Aralık günü başlayan şiddetli çarpışmalar kısa aralıklarla 1964 yılının Ağustos ayına kadar sürdü.

Ada'da yüzlerce yıldır birlikte yaşayan Türk ve Rum halkları, İngiltere'nin uyguladığı politikalar sonucunda iki düşman kampa ayrıldılar. 1950'li yıllarda iki cemaat arasında başlayan sıcak çatışmalar 1963'ün sonuna doğru yeniden alevlendi.

Bu süreçte Kıbrıs Devlet Başkanı Makarios tarafından hazırlanan ve anayasanın işlerliğine ilişkin maddeleri içeren 13 maddelik plan, Türkiye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in yaptığı açıklamayla reddedildi.¹ Türkiye bu anayasa değişikliklerinin Türk azınlığın hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılması amacını taşıdığı görüşündeydi.² Bu nedenle de Makarios'u ziyaret eden Türk Büyükelçisi Nusret Özkol bir nota vererek, anayasa değişikliğinde ısrar edilmesi halinde Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunulacağını bildirdi. Makarios ise bu notayı "Kıbrıs'ın içişlerine bir müdahale" olarak niteleyip reddetti.

Makarios'un değiştirmek istediği, parlamentonun kilitlenmiş yapısıydı. Mecliste 35 Rum ve 15 Türk milletvekili bulunuyordu. Özellikle vergi tasarılarında 8 Türk milletvekilinin karşı çıkması –Kıbrıs Anayasası gereği– yasalaşamaması için yeterliydi. Kaldı ki, Kıbrıs'ın Türk olan ikinci başkanının da veto hakkı bulunuyordu.

"Zürich Antlaşması'nı hazırlayanlar, Kıbrıs'a hiçbir zaman işlemecek bir anayasa verdiler. Bu anayasa, Ada'nın taksimini hazırlıyordu ve amaçlarına varmak için de Kıbrıslı Türk kurmaylarını kullandılar. 1963 bunalımı "Taksimın gerçekleşmesi için hazırlanmıştı."³ Makarios'un "rejimin yürümemesine" ilişkin eleştirilerine katılan Türk yazarları da vardı. Ancak bu yazarlara göre rejimin tıkanmasında asıl neden Makarios'un anayasayı yeterince uygulamaması idi.⁴

Bu arada EOKA isimli sağcı-milliyetçi örgütün Türk azınlığına yönelik tehditleri ve kimi zaman kıyıma varan saldırılarıyla iyice gerginleşen Kıbrıs'ta askeri çözüm arayışları gündeme gelmişti. Aynı dönemde Kıbrıslı Rumlara karşı eylemlere girişen Türk Mukavemet Gücü adı verilen örgüt ise "savunma" hakkını kullandığı için kamuoyu tarafından "kahraman/mücahit" olarak adlandırılıyordu.

Bu koşullar altında gerek demografik çoğunluğa sahip olan, gerekse ekonomik gücü elinde bulunduran Rumların,

Makarios'un sağladığı devlet olanaklarını da kullanarak Türklerle yönelik sürdürdükleri ekonomik ambargo, yasal sınırlamalar ve saldırıları Türk kamuoyunun bütün dikkatini “mazlum” soydaşlarına destek ve yardıma çevirmişti.

1963 sonlarında Kıbrıs'ta taraflar arasında çatışmalar artarak devam ederken, diplomatik girişimlerde de fazlaca bir mesafe alınamıyordu. Türkiye Ada'da taksim yapılmasını, aksi takdirde garantörlük antlaşmasının kendisine verdiği hakkı kullanarak Ada'ya asker çıkaracağını açıkladı.

25 Aralık günü Türk uçaklarının Kıbrıs üzerinde alçaktan uçuşa geçmesiyle bu konudaki “kararlılık” bir kez daha gösterildi. Türk uçaklarının müdahalesinin ertesi günü Yunanistan'a uçak ve vapur seferleri kaldırıldı.⁵ 29 Aralık 1963'te yapılan bir antlaşmayla savaşın durdurulmasına, tutsakların değişimine ve “Yeşil Hat”ın çizimine karar verildi.

1 Ocak 1964'te Makarios, Türkiye ve Yunanistan'la ittifak ve garanti antlaşmasını tek taraflı olarak feshettiğini açıkladı. Ancak, Ankara ve Londra'dan gelen sert tepkiler üzerine “feshi uygun yollardan sağlamanın samimi arzusu olduğunu” açıkladı.⁶

Ancak ateşkes uygulanamadı. Kıbrıs'ta her iki taraf da ağır kayıplar vermeye devam ettiler. Türk basınında hemen her gün EOKA'cılar tarafından öldürülen Türklerin vahşet dolu fotoğrafları yayımlanıyordu.

Sürekli olarak Rumlar tarafından kaçırılan Türk esirlerine ait rakamlar yayımlanıyordu. Bu esirlerin hunharca katledildikleri iddia ediliyordu. Henüz yılın başında Rauf Denктаş tarafından yapılan bir açıklamaya göre çatışmaların ilk bilançosu 97 ölü, 470 yaralı ve 154 kayıp idi.⁷ Bu sayı Şubat sonunda 800 ölüye tırmanacaktı.⁸ Türkiye genelinde Kıbrıs'ta yaşananlara karşı büyük bir öfke ve çaresizlik duygusu hüküm sürüyordu. Hatta 1964 yılbaşı kutlamaları Kıbrıs'ta yaşananlar nedeniyle yapılmıyordu.⁹

Bu arada kamuoyu ikinci bir 6-7 Eylül olaylarının yaşanmaması konusunda uyarılıyordu. *The Times* dergisinde çıkan bir yazıda Kıbrıs'ta tüm yaşananlara karşın 6-7 Eylül olaylarının tekrar edilmemesinden övgüyle söz ediliyordu.¹⁰ Başbakan İnönü'nün halefi Suat Hayri Ürgüplü de, “Lüzumsuz taşkınlıklar, taarruzlar ve tahriplerin çok haklı davamızda bizi zayıf düşüreceği”ni söylüyordu.¹¹

Yazar Ahmet Emin Yalman açısından Kıbrıs olaylarının ülke içinde bir terör ortamına yol açmaması doğaldı. İspanyol Mu-

sevilerine kucak açan Türklerden başka türlü bir tavır beklene-
mezdi. Yalman, 6-7 Eylül olaylarının ise “komünist damgası” ta-
şıdığı için ayrı değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteydi.¹²
Varlık Vergisi’nin ilk ideolojik çerçevesini çizen yazar, makalesin-
de bu olayı hiç anmadan geçiştiriyordu.¹³ Üstelik 6-7 Eylül olay-
larının komünistlerin değil, devlet ajanlarının bir tertibi olduğu
27 Mayıs duruşmaları sırasında ortaya çıkmıştı.

Bu arada İnönü tarafından kurulan hükümete, muhalefet par-
tileri Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Mil-
let Partisi ret oyu vereceklerini açıkladı. Muhalefet partilerinin
ret gerekçesinde İnönü’nün Kıbrıs konusundaki politikalarından
duydukları memnuniyetsizlik de vardı.

Gençlik derneklerinin Kıbrıs olayları sürerken “milli birliğe”
duyulan ihtiyacı vurgulamaları¹⁴ ve İnönü’ye destek vermeleri
bile¹⁵ muhalefet partilerinin tavrını değiştirmede.

Kıbrıs’ta yaşanan çatışmaların kamuoyu açısından bir başka
önemli boyutu ise ilk kez Kıbrıs olaylarıyla birlikte bütün tarih-
sel çelişkilerin gündeme gelmesi oldu. Başta ABD olmak üzere
Batılı müttefiklerin Türkiye’nin Kıbrıs politikasına destek ver-
memesi tepkiyle karşılanıyordu. Gençliğin yaptığı mitinglerde
“Kahpe Amerika” sloganları atılıyor, İngiltere “ikiyüzlü” davran-
makla suçlanıyordu. Hatta uluslararası basın bile “tarafı” haber
yazdığı için tepki çekiyordu.¹⁶

İnönü de sonraki aylarda Amerika’nın Kıbrıs konusunda izlediği
politikanın bir sürpriz, bir hayal kırıklığı yarattığını söylüyordu.¹⁷

Gerçekten de özellikle 1964 yılının Haziran ayı başında
Türkiye’nin Kıbrıs’a çıkarma yapması ABD Başkanı Johnson’un
mektubuyla önlenmişti. Bu “ünlü” mektupta Johnson, Kıbrıs’a
müdahalede kesinlikle hiçbir ABD silahının kullanılmasına izin
verilmeyeceğini belirtiyor ve Türk gemilerinin karşısına Ameri-
kan 6. Filo’nun çıkarılacağını “kaba” bir dille bildiriyordu.

ABD’nin Türk Dışişleri’nde tam bir soğuk düş etkisi yaratan
mektubunu yanıtlayan İnönü’nün üslubu, bu “şaşkınlığı” yansı-
ması açısından anlamlıdır.

“Sayın Başkan! Kıbrıs olayları karşısındaki son davranışınızın
7’sinden 70’ine kadar her Türk üzerinde ne müthiş bir şok tesiri
yaptığının acaba farkında mısınız? Fakat gerçek olan şudur ki,
Amerikan-Türk dostluğunun düşmanları, milyarlar harcasalar,
bu son hesapsız davranışınız kadar başarı sağlayamazlardı.

Amerika’nın bu davranışı ile her Türk, kalbine dost eliyle bir
hançer saplanmış olmasının katmerli acısını duymuştur.”¹⁸

Kitabın kapsamı içinde, İstanbullu Rumların sınır dışı edilmelerine karar verildiği 17 Mart 1964 gününe kadarki Kıbrıs olaylarını yansıtmak istediğimiz için Johnson'un mektubu ve sonrasındaki gelişmeleri daha derinliğine incelemeyi gereksiz buluyoruz.

Bu aşamada belirtilmesi gereken Türkiye'nin komünizme karşı ve kendisini bir parçası olarak algıladığı Batı dünyasının Kıbrıs konusundaki Türk tezine karşı aldığı tavrın ne derece etkili olduğunun ortaya çıkmasıdır. Yine ilk kez bu ittifakın sorgulanması sürecinin Kıbrıs oluşudur.¹⁹

Derviş Manizade ise komünizme karşı aynı ittifak içinde yer alan ABD ve İngiltere'yi, bu "dost" ülkeleri "nüfusunun yüzde 40'ı organize, Moskova'ya bağlı komünist olan Rumlara karşı içlerinde bir tek komünist bulunmayan 120 bin Türk'ün saf dışı edilerek bir komünist cumhuriyetin kurulacağı" konusunda uyarmayı görev biliyordu.²⁰

Aynı uyarıyı Ahmet Yıldız da yapıyor ve "Yarıdan çoğu komünist olan Rumların NATO ve diğer özgür uluslara gerçek yüzleri ile gösterilmesi sağlanmalıdır" diyordu.²¹

Ancak bu hesaplaşmanın sorgulandığı asıl odak noktasını kuşkusuz Yunanistan, Türkiye'deki Rumlar ve Ortodoks dininin merkezi sayılan Fener Patrikhanesi oluştuyordu.

25 Ocak'ta Milli Türk Talebe Birliği'ne üye olan gençler, Patrikhane'ye "bombalara karşı çiçek" koyarak ilk protestolarını gerçekleştirdiler.²²

Bu arada ülke içinde de CHP azınlık hükümetine ilişkin eleştiriler bütün hızıyla sürüyordu. Muhalefet partileri, hükümetin Kıbrıs konusunda daha atak ve kararlı bir politika izlemesini istiyorlardı. 10 Ocak'ta Meclis'te yapılan toplantıda hükümet ile muhalefet partisi üyeleri arasında kavga çıkması üzerine, muhalefet Meclis'i terk ediyordu.

İnönü Hükümeti Kıbrıs'ta siyasi çözüm yollarını denemeyi sürdürüyordu. İngiltere'nin arabuluculuğuyla Londra'da yapılan konferans uzlaşma sağlanamadan dağıldı. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin konferansta Türklerin haklarının tam bir güvence altına alınmasını, can ve mal güvenliğini garantileyecek bir sistemi savunduklarını açıklıyordu.²³ Ancak Dışişleri, böyle-sine önemli bir toplantıya hazırlıksız ve sağlam dayanaklarla gitmediği için ülke içinde eleştirilere uğruyordu.²⁴

Türkiye'nin bir kazanç ve çözüm olarak umut bağladığı, Ada'ya NATO askerinin gönderilmesi projesi ise Makarios tarafından reddedildi.²⁵

ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı George Ball'un "mekik diplomasisi" de hiçbir gelişme kaydedemedi.²⁶ Daha sonra Birleşmiş Milletler askerinin gönderilmesi kararı alındı ve ilk kfile 14 Mart'ta Kıbrıs'a çıktı.

Böylece Kıbrıs sorununun çözümünde Türkiye'nin deneyebileceği bütün uluslararası siyasi çözüm arayışları tüketilmiş oluyordu.

Bu arada Türk uçaklarının "sınırlı" harekâtı -kısa bir süre için- her ne kadar etkili olduysa ve İskenderun'da donanma alarına geçirilerek, özel sektöre ait Giresun gemisi deniz kuvvetleri emrine verildiyse de bunun Ada'daki çatışmalar açısından caydırıcı bir etkisi olmadı.²⁷

Türkiye'nin "resmi tarih" yorumcuları arasında yerini alan Yazar Stanford Shaw'ın uçaklar tarafından yapılan askeri müdahaleyi "Yunanlıların Batı Trakya'da Türk azınlıklarına yaptıkları unutulmadığından, Ağustos ayında Türk uçakları kıyı mevzilerine saldırdılar" şeklindeki yorumlaması ise havada kalıyordu.²⁸ Çünkü o sıralarda Batı Trakya Türklerinin kronikleşmiş, yapısal sorunları yoktu.

Öte yandan, bu tipteki askeri "gösterileri" daha ileri götürmek olanağı ne ABD ve diğer "müttefik" ülkeler tarafından onaylanıyordu ne de Türkiye'nin o günkü askeri gücü buna yeterliydi.

Kıbrıs'a daha önce de defalarca "Ada'ya çıkacağız, Ada'ya çıkıyoruz hatta Ada'ya çıktık!" lafları bol bol ve yıllarca dolaşmıştı.²⁹

Ancak gemilerini Akdeniz'e yollayan Türkiye'nin bunu gerçekleştirebilecek askeri donanımı yetersizdi. Kıbrıs'a gönderilecek askerlerin özel sektörün şilepleriyle yolanması düşünülmüştü.

1967'de Kıbrıs olayları yeniden bütün yakıcılığıyla gündeme geldiğinde ve yeniden "Bu kez Kıbrıs'a çıkarma yapacağız" dendiğinde bile Türk ordusunun elinde yalnızca 6 helikopter, 2 çıkarma gemisi ve 150 paraşüt vardı.³⁰ Yani herhangi bir askeri çözümün göğüsleyecek ne uluslararası destek ne de mühimmat bulunuyordu.

Kaldı ki bütün uluslararası dengeler ve askeri sorunlar çözümlense bile Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkması halinde Ada'nın "Türkiye'nin Vietnam'ı olması" olasılığı İnönü'yü korkutuyordu.³¹

Bu koşullar altında siyasi çözüm ile "her şeyi göze aldığını" gösteren bir blöf politikası birlikte sürdürülmeye çalışılıyordu. Her ne kadar Kıbrıs'a sağlanan 30 milyon lira yardım³² ve "Kıbrıs Türklerinin her türlü maddi isteklerinin karşılanacağı"³³ belirtiliyorsa da bu tip "dış" katkılarla mesafe alınması olanaksızdı.

Artık Türkiye, Kıbrıs sorununun çözümünde bir adım daha

ileri giderek, bugün de savunulan Türk azınlığının çıkarlarının korunmasında “federal devlet” sistemini biricik çözüm yolu olarak görmeye başlamıştı.³⁴ Nitekim Kıbrıs Türklerinin lideri Dr. Fazıl Küçük, Birleşmiş Milletler’e başvurarak Kıbrıs sorununun taksim ile çözülebileceğini bildirdi.³⁵

Ancak Türkiye’nin Kıbrıs sorununun çözümünde daha fazla avantaj elde etmesi için yeni kartlara gereksinimi vardı. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’in de söylediği gibi “Kıbrıs meselesinin halli ve anahtarının Yunanistan’da olduğu”³⁶ düşünülüyordu. O halde bu kartlar arasında özellikle Yunanistan’a karşı önemli kozlar elde edilmesi gerekiyordu. Türkiye’de yaşayan Rumların Kıbrıs’a karşı bir “misilleme” olarak kullanılması bu bakış açısından hareketle gündeme geldi.

Proje, doğrudan Başbakan İsmet İnönü’nün eseri idi. Bir dönemin “Milli Şefi”ne, yaşanan ulusal tepki içinde karşı çıkılamazdı.³⁷

İşte bu aşamada hükümet, Türkiye’de yaşayan Rumları, Kıbrıs’ta önerilen Türk politikasının gerçekleşmesi için “rehine” olarak kullanma yolunu seçti. Bunun için kamuoyu yeterince hazırıldı. Kıbrıs’ta yaşanan katliam hikâyeleri ve fotoğrafları, Rum ve Yunan olan her şeye derin bir nefreti körüklüyordu.

İlk elde yapılan, Türkiye’de yaşayan Rumların aynı kökenden geldiklerinin Türk kamuoyuna anımsatılması oldu. Aynı dinden ve ulustan gelen Rumlara dikkat çekildikten sonra bir adım ileri gidilerek bu insanların Makarios ve EOKA’ya dolaysız destek sağladıkları iddiası ortaya atıldı.

Çalışmamızın ileriki bölümlerinde de gösterileceği gibi bundan sonrası çok daha kolay oldu. Rumlara ait dini, kültürel, eğitimsel bütün aygıtlar baskı ve yıldırma politikasından payını aldı. Ancak gerçekte bu yasaklar ve sınır dışı edilmelerde Türkiye’deki Rumlar yalnızca bir “figüran” rolündeydiler. Amaç, Yunan hükümetini görüşme masasına Türkiye’nin istediği koşullarda oturabilmektir.

Bu nedenle de Türkiye’deki Rumlar üzerinde estirilen baskılar adım adım gerçekleştirildi. Kimi zaman yumuşatıldı, kimi zaman durduruldu. Kimi zaman da bütün hızıyla sürdürüldü. Türkiye’li Rumlara ilişkin tasarruflarda aynı günlerde Kıbrıs’ta Türk cemaatine yönelik saldırılar ya da politikalar önemli bir rol oynadı.

Çalışmamız içinde ilginç bir gözlem de şu: Kıbrıs’ta Türklere yönelik saldırılar arttığında ya da ekonomik ambargo uygulandığında, Türkiye’de de Rum azınlığa karşı yeni bir kampanya ya da yaptırım başlatılıyordu.

Notlar

1. Karolos Zahariadis, Yusuf Alp, *Kıbrıs*, Birikim Yayınları, 1979, s. 24-25.
2. *Milliyet*, 27 Aralık 1963.
3. Karolos Zahariadis, Yusuf Alp, a.g.e., s. 32.
4. Ahmet Şükrü Esmer, "Papandreu'nun Şerefli Vazifesi", *Ulus*, 6 Nisan 1964, *Akşam*, 15 Ocak 1964.
6. *Türkiye Yıllığı*, 1965, s.19.
7. *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1964.
8. Rauf Denктаş'ın BM Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşma, *Akşam*, 29 Şubat 1964.
9. *Akşam*, 1-2 Ocak 1964.
10. *Milliyet*, 6 Ocak 1964.
11. Suad Hayri Ürgüplü, "Kıbrıs Meselesi Karşısında Partilerimizin Vazifesi", *Milliyet*, 2 Ocak 1964.
12. Ahmet Emin Yalman, "Tarihin En Büyük Haksızlığı", *Milliyet*, 10 Ocak 1964.
13. Rıdvan Akar, *Varlık Vergisi*, Belge Yayınları, 1990, s. 45-46.
14. *Türkiye Yıllığı*, 1965, s. 19.
15. *Türkiye Yıllığı*, 1965, s. 19.
16. "Kıbrıs meselesi ile ilgili olarak bazı yabancı ajanslarda ve özellikle Türkiye'de servisi olan AP ajansının tek taraflı olarak haber vermesi keyfiyeti, Gazeteciler Cemiyeti ve Türkiye Gazeteciler Sendikası idare heyetlerinin müşterek toplantısında ikaz aldı." *Akşam*, 3 Ocak 1964.
17. Metin Toker, *Demokrasinin İsmet Paşalı Yılları, İnönü'nün Son Başbakanlığı (1961-1965)*, Bilgi Yayınevi, 1992, s. 188-190.
18. Derviş Manizade, *65 Yıl Boyunca Kıbrıs*, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, 1993, s. 147-149.
19. Burada "ayrıntı da olsa" bir noktaya dikkat çekmek gerekiyor. ABD'nin Kıbrıs konusunda Türk tezlerine destek vermemesi nasıl hükümet, gençlik ve vatandaşlar arasında düş kırıklığı yaratmışsa aynı ihanete uğramışlık duygusunu Yunanlılar da yaşıyordu. Yunanistan'da da gençlik, ABD'nin Kıbrıs konusunda verdiği desteği bir ihanet olarak algılıyor ve gösteriler yapıyordu. ABD'nin, ne İsa'ya ne de Musa'ya yaranan bu politikasının ardında ise NATO'nun güney kanadındaki "müttefiklerini" memnun etmekten daha başka bir amacı vardı. ABD Dışişleri Bakanı George Ball'un deyişiyle, "Makarios'un Moskova'yla flört etmesi... NATO'nun bir kanadının

sağlamlığını sarsıyordu. Sovyetler demokratik yoldan iktidarı yalnızca bir tek ülkede ele geçirebilir. O da Kıbrıs'tı." Karolos Zahariadis, Yusuf Alp, a.g.e., s. 26-27; Konstantin Çukulas, *Yunanistan Dosyası*, Ant Yayınları, 1970, s. 238.

20. Derviş Manizade, "Kıbrıs Davası Nasıl Hallolabilir?", *Milliyet*, 17 Ocak 1964, "İngiltere ve Amerika'dan Beklediğimiz", *Milliyet*, 24 Ocak 1964.
21. Ahmet Yıldız, "Londra Konferansı ve Kıbrıs'ın Kaderi", *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1964.
22. *Milliyet*, 25 Ocak 1964.
23. *Milliyet*, 25 Ocak 1964.
24. Hüsnü Cemal Taray, "Londra'daki Tezimiz Yeterli Değil", *Akşam*, 1 Mart 1964.
25. *Akşam*, 12-17 Şubat 1964.
26. Metin Toker, a.g.e., s. 195-200.
27. *Akşam*, 12-14 Şubat 1964.
28. J. Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, 1983, s. 506.
29. Metin Toker, a.g.e., s. 195-200.
30. Cüneyt Arcayürek, *Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar (1960-1965)*, Bilgi Yayınevi, 1985, s. 282-283.
31. *Dünya*, 16 Nisan 1964.
32. *Akşam*, 11 Ocak 1964.
33. "İnönü'nün Meclis'te yaptığı konuşma", *Akşam*, 24 Ocak 1964; "Bugün İçin Tek Çare Federal Bir İdaredir", *Kıbrıs Meselesi Üzerinde Son Konuşmalar ve Yazılar*, 1964, s. 5-7.
34. İsmet İnönü, "İnönü'nün Demeci", *Akşam*, 25 Ocak 1965.
35. *Akşam*, 27 Ocak 1964.
36. Metin Toker, a.g.e., s. 195.
37. Bkz. Bülent Ecevit'le yapılan söyleşi, Ek 1, s. 151.

Rumların sınır dışı edilmesi kararından önceki gelişmeler

Bu bölümde 16 Mart 1964'te Türkiye'de yaşayan Yunan uyrukluların sınır dışı edilmelerini sağlayan 1930 tarihli Seyrisefain Antlaşması'nın iptaline kadarki gelişmelere değineceğiz.

Çalışma içinde zaman zaman Kıbrıs olaylarında yaşanan gelişmeler ile İstanbullu Rumlara uygulanan politikaların dozu arasındaki organik bağı göstermeye çalışacağız.

Kıbrıs'ta yaşanan çatışmaların doğurduğu öfke ve nefret ortamında dikkatler yavaş yavaş ülke içindeki Rum azınlığa ve onların temsili kurumlarına çevrilmeye başlandı. 47 imzalı bir bildiriyle İstanbullu Rumlar Kıbrıs'ta Türk katliamını kınadı.¹ Her ne kadar İstanbul Üniversitesi'nde gençliğe bir seminer veren Fener Rum Patrikhanesi'nin Hukuk Müşaviri Kaludi Laskari, "Kıbrıs'taki Hristiyanlar Rumlardan gelmiyor. Onlar Fenikelilerin ırkından geliyor"² şeklinde "vaziyeti kurtarmaya" çalışıyorsa ya da Patrikhane Kıbrıs'taki olayları telin ediyor³ veya Patrikhane Kıbrıs gazilerine yardım için açılan para kampanyasına 5 bin lira, Patrik Athenagoras da 700 lira ile katlıyorsa da⁴ kamuoyunda özellikle basın aracılığıyla İstanbul'da yaşayan Rumlara yönelik bir tepki oluşmaya başlamıştı. Osmanlı'dan beri Türkiye'de yaşayan azınlıkları "beşinci kol" gibi gören anlayış açısından 1964 yılı gibi ortalığın toz duman içinde kaldığı bir dönemden daha avantajlı günler olamazdı.

1964 Türkiye'si'nde anneler çocuklarını "Seni Makarios'a veririm" diye uslandırmaya çalışıyor, daha kötüsü çocuklar da korkuyordu.

İşte bu süreçte anti-Yunan/Rum söylem adım adım oluşmaya başladı. Rumların sadece tarihsel olarak "Türk düşmanı" oldukları değil, neredeyse genetik olarak kötü oldukları düşünülüyordu.

Böyle düşünen yazar Kadircan Kafı, Rumların ne kadar gözü dönmüş, kanlı katiller olduğunu belirttikten sonra, "Rumlar ara-

sında da iyi insanlar vardır elbet. Fakat o kadar az ki, milletçe gözlem ve muhakemenin neticesini değiştirmiyor” diyordu.⁵

Tercüman yazarı Ahmet Kabaklı ise Rum Patriği Athenogoras’a hitaben kaleme aldığı yazısında “Rum kavmini” şöyle tanımlıyordu:

Siz, kiliseniz ve kavminiz bütün varlığınıza bizim aptallık derecesine varan tarihi müsamahanızın, merhametimizin ve uzağı göremezliğimizin yaratığısınız... Kavminizi her tarafta koruyan, zengin eden ve bu kadar şımartan siz değilsiniz. Fakat bizim milli şuursuzluktan ve tarihi düşmanlarımızı tanımamaktan doğan eksikliğimizdir.⁶

Trabzon Senatörü Yusuf Demirağ ise intikam vaktinin geldiğini düşünenlerdendi:

Tarih boyunca uşaklıktan ve başkalarının aleti olmaktan kurtulamayan ve fırsat buldukça her türlü canavarlığı yapmaktan zevk alan bu gözleri dönmüş mahluklar iyi bilsinler ki yaptıkları her cinayeti birkaç misli ödeyeceklerdir.⁷

Söz konusu yazılarda dikkati çeken en önemli nokta, Rumlara yaklaşımda Kıbrıs konusunun “spesifik” olarak ele alınmaması ve külliyen bir hesaplasmaya yönelmesidir.

Bu kaygı verici gelişme devlet kurumlarına ilk olarak, İstanbul’da Rum adını çağrıştıran semt isimlerinin değiştirilmesi konusundaki çabalarla yansıdı.

İstanbul İl Meclisi Başkanlık Divanı’na verilen bir önergeyle kentteki Rumca semtlerin ya da Rum adı geçenlerin Türkçeleştirilmesi istendi. Önergede Rum ibaresi taşıdığı için değiştirilmesi istenen isimler arasında Rumelihisarı, Rumelifeneri ve Rumelikavağı da vardı.⁸

Bu öneriye yapılan bir başka ek ise Rum nüfusun yüzlerce yıldır yaşadığı semtlere dönüktü.

Önerileri benimseyen İl Meclisi ise aldığı kararla Galata’nın adının Karaköy, Samatya’nın adının Kocamustafapaşa ve Ağva’nın adının Yeşilçay olarak değiştirilmesine karar verdi.⁹ Büyükkada’daki Makarios Tepesi’nin de adının değiştirilmesi kararlaştırıldı.¹⁰

Bu arada İstanbul Belediyesi de Adalardaki Rumca sokak isimlerini değiştirmeye başladı. Ayrıca şirketlere Türkçe isim kullanmaları şartı getiriliyordu. Aksi halde şirketlerin ruhsatları iptal edilebilecekti.¹¹ İstanbullu Rumların sınır dışı edilmeleri kararı öncesinde kamuoyunun gözü en çok Patrikhane üzerindey-

di. Patrikhane'nin Kıbrıs olayları konusunda Türkiye'nin politikaları doğrultusunda açıklamalar yapması isteniyordu. Patrikhane ise politik değil, dini bir kurum oldukları gerekçesiyle doğrudan taraf olan açıklamalar yapmıyordu. Makarios'un bir papaz olarak kınanması isteği ise Makarios'un tasarruflarını devlet başkanı olarak yaptığı gerekçesiyle yine "politik" bulunuyordu.

Çalışmamızın ileriki bölümlerinde Patrikhane'ye yönelik baskılara ayrıntılı olarak değinileceği için daha çok yer ayırmak istemiyoruz. Ancak sınır dışı kararı öncesinde devletin ve kamuoyunun ilgi ve odak noktaları arasında Patrikhane'nin de yer aldığını belirtelim.

Rum olan her şeyden nefret edilmesine ilişkin anlamlı bir örnek ise 1964 yılbaşında Taksim'e çam ağacının dikilmesi oldu. Bu minik ritüel bile "Kıbrıs'ta onlar Türkleri katlederken" Hristiyan propagandası olarak eleştirildi.¹²

Rumların sınır dışı edilmelerine yol açan gelişmeler içinde konuyla doğrudan ilgisi bulunmasa da çok ilginç bir gelişme de Suriye'de yaşanıyor.

11 Ocak 1964'te Suriye hükümeti, toprak reformunu yaygınlaştırmak gerekçesiyle sayıları 10 bine yakın Türk'ün mallarına el koydu ve sınır dışı edilmelerine karar verdi. Bu gelişme üzerine Türkiye'ye doğru yola çıkan Türklerin ilk 25 kişilik kafilesi Mardin'e vardığında, Türkiye, Türk vatandaşlarının haklarının hassasiyetle aranacağı açıklamasını yapıyordu.¹³

Suriye'de Türklere karşı uygulanan bu politikanın, yaklaşık iki ay sonra şaşırtıcı bir benzerlikle Rumlara karşı uygulanması "ilham" arayışları açısından dikkat çekiciydi.

Bu aşamada bir noktanın altını çizmek gerekiyor. Rumların sınır dışı edilmelerinde iki farklı ama birbirini tamamlayan aşama var. Bunlardan ilki, hükümetin tasarrufları.

İleriki bölümlerde de görüleceği gibi İnönü Hükümeti, Rumların sınır dışı edilmelerinde sürekli Meclis'i kullandı. Bunda uluslararası kamuoyuna "her şeyin demokrasi sınırları içinde" cereyan ettiğini kanıtlama çabası yatıyordu.

1964 ve 1965 yılları boyunca Rumlara ve onların kurumlarına yönelik baskılar hep Meclis içinde sorulan soru önergeleriyle başladı. Gerek sınır dışı edilme kararları, gerekse okullar, Patrikhane ve İmroz'daki uygulamalara bakıldığında hep iktidar yanlısı bir milletvekilinin cevaplandırılmasını istediği soru önergesi başlangıcı oluşturuyordu.

İkinci aşamayı ise kamuoyunun gençlik hareketleri ve basın organları aracılığıyla hazırlanması oluşturuyordu.

Özellikle basında Rumlara karşı uygulanacak bir politikanın ilk ipuçlarını bulmak mümkün oluyordu.

1942’de gayrimüslim azınlıklara karşı uygulanan Varlık Vergisi uygulamasında da tıpkı böyle bir politikanın uygulandığı ve 1964’te de hemen hemen aynı kadroların iktidarda oldukları dikkate alırsa bu “taktiğin”, İttihat Terakki’den tek parti iktidarına kadar uzanan bir geleneğin “bildik” politikası olduğu söylenebilir.

İşte bu yaklaşım doğrultusunda 14 Şubat 1964’te Manisa Milletvekili Hürrem Kubat, başbakanın cevaplandırması isteğiyle Meclis’e bir soru önergesi verdi. Önergede yer alan sorular şunlardı:¹⁴

1. Türkiye’de oturan ve çalışan Yunan uyruklu kişilerin miktarı nedir?
2. Bunlardan ne kadarı gelir vergisi vermektedir?
3. Yunan uyrukluların ödedikleri gelir vergisi miktarı nedir?
4. Beher Yunan uyruklunun ödediği gelir vergisi nedir?
5. Gelir vergisi ödemeyenler için bugüne kadar bir işlem yapıldı mı?
6. Hükümet, Yunan uyrukluların iktisadi ve sosyal çalışmalarını yakından izliyor mu?
7. Yunan uyrukluların ikamet tezkereleri elden geçirilecek ve gerekli tedbirler alınacak mıdır?

Bu, “göllük pas” özelliği taşıyan soruların yanıtları yerine, Başbakanlık doğrudan uygulamayla ortaya çıktı.

Ancak bu soruların yanıtlarının bir yaptırımla yanıtlanacağı endişesinin de ortadan kaldırılması gerekiyordu. Çünkü asıl amaçlardan biri “bağcı dövmek” olduğu için Yunan hükümetinin yapılan çalışmalardan bu şekilde haberdar olması ve Kıbrıs konusundaki politikasını değiştirmesi için bir tehdit hedefleniyordu.

Ayrıca, özellikle Rumların mallarını elden çıkarmaması açısından ortaya çıkan bu gereklilik üzerine Rumların sınır dışına çıkarılmalarına ilişkin karardan tam 8 gün önce Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yayınlıyordu.

Açıklamada, Türkiye’deki Yunan uyruklu şahısların sahip oldukları imtiyazların kaldırıldığı hakkındaki haberlerin doğru olmadığı belirtiliyor ve şöyle deniyordu:

“Bu iptal edilmeyecek demek değildir. Halen bu ve buna benzer birkaç antlaşma üzerinde tetkikler devam etmektedir. Fakat henüz alınmış bir karar yoktur.”¹⁵

Bu açıklamadan tam bir gün sonra bu kez Başbakan İsmet İnönü, “muzırların ceza görmediğinden” yakınıyordu.

İnönü, “Her gün gözünüzün önünde cereyan ediyor. Görüyorsunuz, cezalandırılmıyorlar. Vaziyeti kabinede müzakere ettik. Ayrıca tedbir düşünmedik. Elbette müeyyideler olacak. Cemiyet kendini koruyacak”¹⁶ diyordu. Ancak İnönü’nün “cemiyeti” kime karşı koruyacağı sorusu belirsizliğini koruyor. Tabii yalnızca bir hafta. Yani Rumların sınır dışı edilme kararı açıklandığı güne kadar.

Basında ise, Rumların sınır dışı edileceğine ilişkin ilk önemli sinyali yazar Ahmet Kabaklı veriyordu.

Yazarın bir dizi makalede sunduğu bu görüşlerini aktarmakta yarar var.

Kabaklı, 9 Ocak tarihli “Milli İktisat” başlıklı makalesinde Kıbrıs’ta Rumların Türk otobüslerine binmeme kararını hatırlatarak şöyle diyordu:

Milli iktisat dediğimiz, sermayenin faziletli ve yurtsever Türkler elinde toplanmasıdır. Milli iktisadı olan bir devlet, Türkiye’de kazandıkları parayı, el altından Türk düşmanlarına yollayan ve soydaşlarımızı öldürecek silah tedarikine yardım eden zümrelere kredi vermez. Onlarla taahhüt işlerine kalkmaz. İthal ve ihraç işinin yüzde 500 kazancını onlara bırakmaz. Vergi hırsızlığı edenlere karşı... Milli şuur taşıyan halk, parasını yalnız namus ve şeref sahibi Türk tacirlerine verir.¹⁷

Kabaklı, ad vermeden hedef gösterdiği Rumları bir başka makalesinde ise şöyle tanımlıyordu:

Tepeden tırnağa ırkçı, aşiretçi, şoven bir soysuzdur Rumlar. Su uyur onlar uyumaz. Karşılarında bir saniye milli şuardan yoksun olmaya gelmez. Kandırırlar, kaçırlar, aldatırlar. Denk gelince öldürürler de...¹⁸

Rumları neredeyse “kötülüğün temsilcisi” olarak gören Kabaklı’nın, Türkiye’deki Rumlara tahammül etmesi düşünülemezdi. Nitekim yazar aynı makalenin sonunda şöyle diyordu:

Türkiye’deki Rumların Yunanistan’a nakli meselesi rahatça görülebilir. Bunlardan göç etmek isteyenler olursa, hükümetimiz hatta halkımız, bol bol tazminat ödemeye hazırdır... Eğer sabrımız taşarsa yalnız Kıbrıs değil, Ege’deki bütün Türk adaları, Batı Trakya, hatta Marmara Adaları asıl sahiplerine devredilir.

Muhafazakâr görüşleriyle tanınan yazarın makalesinde dikkat çekici iki önemli yaklaşım bulunuyordu. Yazar, hükümetin Rumları Yunanistan'a göndermek konusunda gerektiğinde tazminat ödeyebileceğini söylüyordu. "Tazminat" Osmanlı'dan beri Türkiye'de yaşayan Rumlara sadece bir kez, 6-7 Eylül 1955'te binlerce Rum'un ev ve işyerleri vandalist bir saldırı sonunda yağmalandığında ödenmişti. Yani burada sözü edilen "tazminat" hukuki bir haktan çok tehdit içeriyordu.

İkinci önemli yaklaşım ise Türk şovenist çevrelerce her dönemde özlemle anılan ve Yunanlılardan ilk fırsatta geri alınması düşlenen topraklar arasında, sakinlerinin çoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturduğu Marmara Adaları'nın da (Büyükada, Kınalıada, Heybeli vd) sayılmasıydı.

Yazarın Yunan uyruklu Rumları ilk hedef gösterdiği yazısı ise Meclis'te soru önergesi verilmesinden bir hafta önceye rastlıyordu. Türkiye'de döviz kaçakçılığının kaynağında Türkiye'de yaşayan Yunanlıların olduğunu iddia eden Kabaklı, hatta bu "alçakların" —o günlerde basında yer alan— döviz kaçıran generalin karısını da "kandırdıklarını" söylüyordu.¹⁹

Bunlardan bir kısmı Lozan Antlaşması'nın başımıza sardığı belalardır. Bazıları Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayıp Yunan uyruklu oldukları halde İstanbul'da en iyi yerlerde çalışırlar, ticaret yaparlar, gazino, kahve, otel işletirler... Tabii elde ettikleri kazancı her yıl yaptıkları birkaç seyahat sırasında Atina'ya aktarırlar. Bol miktarda döviz kaçırılmasına vasıta olurlar.

Kabaklı, basında İstanbullu Rumların "zararlı faaliyetlerinden" ilk söz eden yazardı.

Bilmem doğru, bilmem yalan... Sözde Türkiye Rumları, "Kıbrıs Yunandır" adı altında bir dernek kurmuşlar. Bu söylenti yayılır yayılmaz Türkiye radyoları bu haberi yalanlamış... Olmaz olmaz! Bu gevşek ve şuursuz tutum sürüp gidemez. Kıbrıslı Türklerin hayatını kurtarmak ve derin açılan yaramızı onarmak için son sözümüz ne ise söylemek ve son tedbirleri almak zorundayız.²⁰

Ve Rumların sınır dışı edilmeleri kararı açıklanmadan üç gün önce Kabaklı, Kıbrıs'ı "işgal etmek" netametli ise alınacak başka tedbirler olduğuna işaret ederek, şunları yazıyordu:

Türkiye’de bir “YUNAN UYRUKLULAR” meselesi var ki, buna bizden hiçbir mezhep katlanamaz. Yunanistan’la iki yıl için yapılan “İKAMET, TİCARET ve SEYRİSEFAİN” antlaşmasına dayanarak 10 binden fazla Rum’a Türkiye’de ikamet etme, ticaret yapma, işler kurma, mal edinme, mal satma ve ihracatta bulunma hakkı tanınmış, bir kısım vergilerden muafiyet sağlanmıştır.

Nasıl verildiğine akıl erdiremediğim bu imtiyazlar düpedüz “Kapütülasyon”dur. İmtiyaznamenin 16. maddesine göre bu ancak “ülkenin müdafaası veya emniyet-i umumiye” sebebiyle kaldırılabilir. Bizi yok etmekten başka bir amaç taşımayan bu ırka daha fazla ne kadar katlanacağız?

Bu uzun alıntılar hem milliyetçi-muhafazakâr çevrelerin Türkiye’deki Rumlar hakkındaki görüşlerinin yansıtılması, hem de sınır dışı edilme kararına adım adım nasıl varıldığının göstergesi olması açısından önem taşıyor.

Varlık Vergisi’nin ilk teorik hattını Ahmet Emin Yalman’la kamuoyunun gündemine sokan²¹ İnönü, Rumların sınır dışı edilmelerine ilişkin ilk ipuçlarını da Kabaklı aracılığıyla duyuruyordu.

Bu arada basın, hükümetin antlaşmanın iptal edileceği gün, gizli bir oturumla “Kıbrıs politikasını” görüşeceğini duyuruyordu.²²

Kabaklı’nın makalesinden tam iki gün sonra Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilmelerine karar verildiğinde ise yazar, “san-ki” bunu devlete ilk öneren kişiymişçesine şöyle yazıyordu:

Gazeteciliğin de kendine özgü sevinçleri, doyumları vardır. Hitap ettiğiniz bir vatandaş kütlesi bakarsınız sesinize ses vermiştir... Yurt ölçüsünde ya da şehir ölçüsünde pek arzuladığınız bir şey oluvermiştir.²³

Notlar

1. *Hürriyet*, 1 Ocak 1964.
2. *Tercüman*, 17 Nisan 1964.
3. *Son Havadis*, 10 Ocak 1964.
4. *Yeni Sabah*, 1964.
5. Kadircan Kafli, "Rum", *Tercüman*, 28 Ocak 1964.
6. *Tercüman*, 20 Ocak 1964.
7. *Son Havadis*, 7 Ocak 1964.
8. *Yeni Sabah*, 3 Ocak 1964; Ahmet Kabaklı, "Halimiz", *Tercüman*, 2 Ocak 1964.
9. *Yeni Sabah*, 2 Şubat 1964; *Tercüman*, 23 Eylül 1964.
10. *Akşam*, 4 Eylül 1964.
11. *Akşam*, 3 Temmuz 1964.
12. Ahmet Kabaklı, "Halimiz", *Tercüman*, 2 Ocak 1964.
13. *Yeni Sabah*, 11 Şubat 1964.
14. *Yeni Sabah*, 14 Şubat 1964.
15. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in basına verdiği demeç, *Milliyet*, 8 Mart 1964.
16. *Milliyet*, 9 Mart 1964.
17. Ahmet Kabaklı, "Milli İktisat", *Tercüman*, 9 Ocak 1964.
18. Ahmet Kabaklı, "Vatan Satma Vesaire", *Tercüman*, 20 Ocak 1964.
19. Ahmet Kabaklı, "Kutsal Tugay", *Tercüman*, 6 Şubat 1964.
20. Ahmet Kabaklı, "Yetsin Artık", *Tercüman*, 9 Şubat 1964.
21. *Vatan*, 15 Mart 1964.
22. *Vatan*, 15 Mart 1964.
23. Ahmet Kabaklı, "Sevinç...", *Tercüman*, 21 Mart 1964.

1930 Antlaşması'nın feshi

İnönü Hükümeti, Rumları İstanbul'dan kovmak için anlamlı bir günü seçti. 16 Mart İstanbul'un düşman işgalinden kurtuluşunun 44. yılıydı ve o gün hükümet aldığı bir kararla, Atatürk ile Venizelos arasında imzalanan Seyrisefain Antlaşması'nı feshettiğini açıkladı. Bir başka deyişle Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki en büyük zorunlu Rum göçüne de yeşil ışık yakılmış oluyordu. Yani İstanbul üçüncü kez Rumlardan "kurtarılıyordu". 16 Mart'ın bir başka "yıldönümü" ise Varlık Vergisi'nin tasfiyesine 1944 yılında o gün karar verilmesiydi. Aradan 30 yıl geçtikten sonra İnönü, "işe" bıraktığı yerden devam ediyordu.

Aynı gün Büyük Millet Meclisi de hükümete, Kıbrıs'a müdahalede bulunması için yetki vermeyi kararlaştırıyordu.

Hükümetin kararı basın aracılığıyla kamuoyuna duyuruldu. Basın, siyasi eğilimleri ve hükümetle ilişkileri oranında alınan karar büyük ya da küçük bir haber olarak okuyucularına duyurdu.¹

Tercüman, habere genişçe yer ayırıyor ve sırada başka antlaşmaların olduğu "müjdesini" veriyordu.

Akşam ise alınan karar karşısında Rumların panik içinde olduğunu bildiriyordu.

Dünya gazetesi de antlaşmanın feshiyle iş dünyasının etkilenmeyeceğine vurgu yapıyordu.

Ulus gibi yılların CHP sözcüsü bir yayın organı ise haberi "ağırbaşlı" bir şekilde yorumsuz vermeyi tercih ediyordu.

Son Havadis de kararı coşkuyla karşılayan bir yayın yapıyor, "koynumuzdaki yılandan kurtulduğumuz için" sevinilmesi gerektiği görüşünü savunuyordu.

Hürriyet, haberi yorumsuz verirken, Maliye Bakanlığı'ndan bir yetkilinin sınır dışı edileceklerin döviz kaçakçılığı yaptıklarıyla ilgili iddiasına yer veriyordu.

Cumhuriyet haberi sınır dışı edilenler açısından veriyordu. Sınır dışı edilecekler şaşkınlık içindeydi ve bu karardan Türk hükümetini değil, Yunan hükümetini ve Makarios'u sorumlu tutuyorlardı.

Vatan gazetesi ise sınır dışı edilecek olan Rumların şaşkınlığına değiniyor ve İnönü'nün antlaşmanın yenilenebileceği şeklindeki demecini yayımlıyordu.

Bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak incelenecek olan İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması 30 Ekim 1930 tarihinde Atatürk ile Venizelos arasında imzalandı. Antlaşma, iki ülkenin halkları arasında dostluğu geliştirmek amacıyla yerleşme, ticaret yapma ve serbest dolaşım gibi birtakım olanaklar sağlıyordu.

Bakanlar Kurulu kararına göre, antlaşmanın feshi 6 ay sonra tatbik edilmeye başlanacaktı. Bu sürenin sonunda ise Türkiye'de ikamet eden ve Yunan pasaportu taşıyan Rumların vizeleri uzatılmayacak ve Türkiye'yi terke mecbur edileceklerdi.

Antlaşmanın iptali için uygulamanın 6 ay sonraya ertelenmesi salt antlaşma hükümlerine uyma kaygısından kaynaklanmıyordu. Aynı zamanda hükümetin bir bekleme süresi tanıdığını da ortaya koyuyordu. 6 aylık süre içinde Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda atacağı adımlar izlenecek ve "belki de" antlaşma yenilenebilecekti.

Antlaşmanın feshine gerekçe olarak hükümet şu açıklamayı yapıyordu:

"Antlaşmanın imza edildiği tarihten bu yana uzun zaman geçmiş olması münasebetiyle bugünkü icaplara uymadığı için feshine karar verilmiştir."²

Başbakan İnönü ise iptal kararıyla ilgili olarak yaptığı ilk açıklamada "iyimser" bir yaklaşım sergiliyor ve elindeki kartı masaya sürdüğünü belirtir mesajlar veriyordu.

"Yapılan iş bir mukavelenin yenilenmesine imkân vermek için girişilen normal bir muameledir. Yeni bir siyasetin görüşülmesi mümkün olacaktır. Yeni meseleler görüşülecektir."³

İnönü'nün bu açıklaması, Türkiye tarafının antlaşmanın yenilenmesine karşılık yeni ödünler koparmak isteyeceğinin sinyallerini veriyordu.

Ancak hükümetin ilk yaptığı açıklama şaşırtıcıydı. Antlaşmanın feshinden üç gün sonra ise Hükümet Sözcüsü Bakan Ali İhsan Göğüş Türkiye ile Yunanistan arasındaki 1930 Antlaşması'nın yenilenmesinin çoktan beri "hissolunan" bir ihtiyaç olduğunu söylüyordu. Ancak iptal kararında Kıbrıs'ta yapılan mezalim ile İstanbul'daki vatandaşlar arasında bir münasebet olmadığını belirtiyordu.⁴

Açıklamalardan da görüldüğü gibi İnönü Hükümeti, Yunan ta-

rafına bir açık kapı bırakmıştı. Eğer anlaşma masasına oturulacaksa yeni gelişmeler de konuşulmalıydı.

Yunanistan ise Türkiye'den gelen "mesajı" almış görünüyordu. Yunan hükümet sözcüsü, fesih kararının uygulanacağı 6 ay içinde antlaşmanın yenilenmesi için yeniden müzakerelere hazır olduklarını bildiriyordu.⁵

Şimdi top Yunanistan tarafındaydı. Hem Kıbrıs için yeni siyasi çözüm yollarına yanaşmalı, hem de Türklere yönelik saldırıların durması sağlanmalıydı.

Ancak Türkiye'nin kozu Kıbrıs'ta pek de etkili olmadı. Antlaşmanın iptalinden üç gün sonra Rumların iki Türk köyünü yaktıkları, şiddetli çarpışmalar olduğu haberleri Türkiye'ye geliyordu. Türk köylerine saldırılar düzenleyen EOKA'nın şefi Grivas'ı dönemin Yunan hükümeti destekliyor, maddi yardımda bulunuyordu.⁶

İleriki bölümlerde anlatılacağı gibi, bu koşullar altında Türkiye antlaşmanın iptal edileceği 6 aylık süreyi bekleyerek geçirmeyeceğini Yunan tarafına kanıtlamak ve durumun ciddiyetini "kavratmak" için bir dizi yaptırım uygulamaya başladı.

1930 Antlaşması'nın özellikleri neydi?

1930 Antlaşması, yüzyıllarca savaşmış iki ulusun barış ve kaynaşma isteğinin en somut ifadesiydi. Her iki ulus da birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine yönelik "fetihçi" amaçlarından vazgeçtiklerini böylece tescil etmiş oluyorlardı. Daha önemlisi, "Bir Türk-Yunan federasyonunu düşünecek kadar ileri görüşlü iki lider"⁷ Atatürk ve Venizelos'un Ege'de kurmak istedikleri "minik" bir Ege Topluluğu projesiydi.

Antlaşma şu maddeleri içeriyordu (Antlaşmanın maddeleri tarafımızdan bugünkü Türkçeye uygun hale getirilmiştir):⁸

Madde 1: Antlaşmayı imzalayan iki ülkenin tebaları, diğer tarafın ülkesine, ülkenin kanun ve nizamlarına uyarak, o ülke vatandaşlarının ya da yabancılar için özel hükümler varsa, en çok ayrıcalığa sahip ülke tebaalarının kısıtlamalarına eş koşullarda serbestçe diğer ülkeye girebilecekler, orada seyahat ve ikamet edebilecekler veya yerleşebilecekler ya da orayı istedikleri zaman terk edebileceklerdir.

Madde 2: Antlaşma, taraflardan her biri, gerek kanuni bir hüküm neticesinde, gerek ahlaki ve sıhhi güvenlik ve dilencilik haklarındaki kanun ve uygulamalara uygun olarak, gerek devletin iç ve dış güvenliği gerekçesiyle, diğer tarafın tebaalarına ülkesinde yerleşmeyi ve otur-

mayı kişisel tedbir ile yasaklamak ve bu tip insanları ülkesinden sınır dışı etme hakkını saklı tutar.

Diğer taraf ise yukarıdaki gerekçelerle sınır dışı edilmiş tebaalar ve ailelerinin uyrukları konsolosluk tarafından onaylanmışsa, ülkesine kabul etmeyi taahhüt eder. Bu hüküm siyasi nedenlerle istenmeyen kişilere uygulanamaz.

Madde 3: Bu antlaşmayla taraflardan her birinin vatandaşları, diğerinin ülkesindeki mülkiyet ve tasarrufları, en fazla ayrıcalığa tabi ülke tebaalarına tarındığı şekliyle her türlü menkul ve gayrimenkul malları edinme ve tasarruf etme konusunda tam bir serbestliğe sahip olacaklardır. Ayrıca bu kişiler bu malları satma, değiştirme, bağışlama, evlenme ve vasiyetle elden çıkarabileceklerdir.

Bu tasarruflarda bulunan diğer ülke vatandaşlarına ancak o ülkenin vatandaşları kadar vergi, resim ve mükellefiyet yüklenebilir. Daha ağır yaptırımlar uygulanamaz.

Ayrıca diğer ülke vatandaşları ikamet ettikleri ülkenin kanunlarına uygun olarak özgürce ihracat yapabilme haklarına sahiptir.

Madde 4: Antlaşma uyarınca taraflardan birinin vatandaşları, diğer ülkede var olan kanunlara uymak kaydıyla, o ülkedeki ticari faaliyetlerini kendileri sürdürebilecekleri gibi, uygun görecekları kişiler aracılığıyla da gerçekleştirebilirler.

Ticaret, gemicilik ve sanat gibi mesleklerin icrasında veya herhangi bir uğraşda, antlaşma taraflarından birinin başka bir yabancı ülkeye gelecekte sağlayacağı ayrıcalık, izin ve muafiyetlerden otomatikman, koşulsuz ve ödünsüz olarak bu antlaşmayı imzalayan ülkenin vatandaşları da yararlanır. Bu maddeden amaç, en çok ayrıcalığa sahip ülkeler ile eşitlik sağlanmasıdır.

Bununla beraber, antlaşmayı imzalayan taraflar, kanun ve yönetmeliklerle gezici sanayi, işportacılık ve uygun bulacakları diğer mesleklerle yalnızca kendi vatandaşları için sınırlandırabilirler.

Madde 5: Merkezi antlaşmaya taraf ülkelerden birinde bulunan ve bu ülkenin kanunlarına göre var olan hisse senetli şirketlerle –sınai ve mali şirketler ve sigorta ve nakliyat firmaları dahil olmak üzere– diğer ticari şirketler, diğer tarafça tanınacaktır.

Söz konusu şirketler diğer ülkenin var olan ya da yürürlüğe konacak olan kanun ve yönetmeliklerine uygun olarak, bu ülkenin kanunları ruhsat gerektiriyorsa bu ruhsatı edindikten sonra, o ülkede yerleşebilecekler ve şube veya acenta açabilecekler, mahkemelerde davacı ya da davalı olabileceklerdir.

Antlaşma uyarınca, taraflardan birinin kendi ülkesinde oluşturulan şirketin faaliyetleri, diğer ülkedeki kanunlara uygun olmak zorundadır.

Bu şirketler, ikinci ülkede, mal, hak ve çıkarlarının kanuni ve adli himayesine ait bütün konularda, yerli şirketlerle aynı haklara sahip olacaklardır. Ayrıca karşılıklılık esasına dayanarak, mahkemelere yatırılması gereken teminat parasından muaf olacaklardır.

Ayrıca antlaşma taraflarından her birinin şirketleri, diğer tarafın ülkesinde, o ülkenin kanunlarına uyarak, şirketin faaliyetini sürdürebilmesi için gerekli olan her nevi menkul ve gayrimenkul malları edinebileceklerdir. Ancak gayrimenkul mülkiyeti şirketin amaçları içinde yer almalıdır.

Madde 6: Yukarıdaki maddede yer alan şirketlerle şube ve acenteleri antlaşma taraflarının karşılıklı olarak ülkelerindeki resim, harç ve vergiler konusunda –yabancı şirketlerin faaliyet ve ruhsat almalarında gerekli bulunan harç ve mükellefiyetler istisna olmak kaydıyla– aynı amaçlı yerli şirketlere uygulanan mali yükümlülüklerden daha ağır yükümlülüklerle tabi tutulamayacaklardır.

Bununla birlikte, gerek devlet tarafından kurulmuş olan şirketlere, gerekse genel bir hizmetin imtiyazına sahip olanlara tanınan muafiyetlerden yararlanmak için taraflardan biri başvuruda bulunmayacaktır.

Antlaşma taraflarından her biri, sermaye, gelir veya kazanç üzerinden hesaplanan vergilere ilişkin konularda, diğer tarafın şirketlerini, şube ve acentelerini vergilerin niteliğine göre ancak bunların sermayelerinin kendi ülkesindeki oranı kadar ve bu ülkede tasarruf ettikleri mal, hizmet ve gelir ile elde ettikleri kazanç kadar vergilendirebileceklerdir.

Madde 7: Antlaşma taraflarından her birinin vatandaşları, diğer ülkedeki elemanları ve malları için bunun gibi her türden ticaret, sanat ve uğraş ve mesleğin icrası nedeniyle, yerli vatandaşlardan alınan her tür vergi, resim ve harçlardan daha ağıra çarptırılamazlar.

Bununla beraber, ikamet resimleriyle ilgili konularda, antlaşma taraflarından her birinin vatandaşları, en çok ayrıcalığa sahip ülke tebaalarının yararlandığı haklardan yararlanacaklardır.

Madde 8: Antlaşma taraflarının vatandaşları diğerinin ülkesinde vatandaşlarına uyguladığı şartlar ve harçlardan başkasına tabi olmak-sızın, haklarını takip ve savunmak için özgürce mahkemelere başvurmak hakkına sahip olacaklardır. Ayrıca o ülkenin vatandaşları gibi bütün davalarda avukatlarını, elemanlarını o ülkenin geçerli kaldığı kişiler arasından seçme hakkına sahip olacaklardır.

Madde 9: Antlaşma taraflarından her birinin vatandaşları, diğer taraf ülkesinde, barış zamanında olduğu gibi savaş zamanında da, hem orduda, deniz ve hava kuvvetlerinde, hem de milli muhafız ve milis kıtalarında herhangi bir mecburi askeri hizmet, herhangi adli, idari ve belediye ile ilgili memuriyetten muaf olacaklardır. Ayrıca bu hizmete

karşılık ödenmesi istenebilecek herhangi bir nakdi veya ayni tazminat-
tan da istisna edileceklerdir.

Antlaşma taraflarından birinin vatandaşlarına ve şirketlerine uygulanacak olan askeri ve mülki el koymalardan başkasına diğer taraf ülkesinde kesinlikle tabi kılınamayacaklardır.

Madde 10: Kökeni, Türkiye Cumhuriyeti ve Yunanistan Cumhuriyeti olan doğal ya da mamul malların iki ülke arasında ihraç/ithal olunması halinde gümrük resimleri ve diğer resim ve vergiler konusunda en çok ayrıcalıklı ülkelerin mallarına uygulanan uygulamalar antlaşmaya taraf olan ülkelere de aynen uygulanacaktır.

Madde 11: Türkiye ve Yunanistan'ın birbirlerine yapacakları ihracat ve ithalatta en ayrıcalıklı ülke statüsündekilere uygulanan ihracat resimlerinden başka veya daha yüksek resimler veya bu tipteki harçlar alınmayacaktır.

Madde 12: Üçüncü bir ülke ile yapılan ihracat ve ithalatta, iki ülke üzerinden yapılan transit geçiş için de aynı hükümler geçerli olacaktır.

Madde 13: Antlaşmadaki taraf ülkelerden birinin, bir veya birkaç üçüncü ülkeden transit yolla diğer ülkeye yaptığı ithalatta, ithalat yapılan üçüncü ülkeden doğrudan doğruya yapılan ithalatta alınacak gümrük vergisinden veya aidattan başkası ya da daha fazlası alınmaz.

Madde 14: Antlaşmaya taraf ülkelerden birinde gerek devlet gerekse yerel yönetimler tarafından bir maddenin üretimi veya tüketimine konan vergiler, hiçbir şekilde diğer taraf ülkenin aynı ürününe daha fazla ya da baskı oluşturacak şekilde uygulanamaz.

Madde 15: Antlaşmaya taraf olan ülkelerin her biri ithal edilen ürünlerin köken ülkesini tespit etmek üzere:

1. Bütünüyle hammaddeler için bunların kökeninin diğer ülke olduğunu;

2. Mamul ürünler için, hem bünyesine giren madde hem gördüğü işlem ithalatçı firma tarafından tarzım edilen bir belgeyle tanımlanacaktır.

Posta paketleri, değeri 50 lirayı ya da 2 bin drahmiyi geçmeyen mallardan bu belge istenmeyecektir.

Madde 16: İki ülke birbirlerine yaptıkları ithalat ve ihracatta birbirlerine en ayrıcalıklı ülke statüsü tanımaktadır. Ancak aşağıdaki hallerde bu ayrıcalık ortadan kalkar:

- a) Ülke savunmasını ve genel güvenliği ilgilendiren konularda,
- b) İnsan, hayvan ve bitkilerin sağlığını ilgilendiren güvenlik tedbirlerinde,
- c) Silah, mühimmat ve harp malzemesinin ve harbe ilişkin donanımın ithalatını sınırlamak için,
- d) Devlet tekellerinin icrası için.

Madde 17: Antlaşmaya taraf olan ülkeler uluslararası taşımacılıkta, yolculara, mallara, gemilere, vapurlara, arabalara ve vagonlara vb nakil araçlarına serbest geçiş sağlamayı, ayrıca birbirlerine en ayrıcalıklı ülke statüsü tarumayı taahhüt eder.

Madde 18: Taraf ülkelerin seyyar ticaret memurları, (ithalatçı-ihracatçı anlamında kullanılıyor y.n.) diğer tarafın ülkesindeki faaliyetler ve ürünlerde, en ayrıcalıklı ülke seyyar ticaret memurlarına sağlanan bütün haklardan yararlanabileceklerdir.

Madde 19: Antlaşmaya taraf olan ülke memurları, ticari faaliyetleri sırasında fuar ve pazarlara giden diğer ülke vatandaşları kimliklerini gösterdikleri takdirde kendi ülkesinin vatandaşları ile eş muamelede bulunacaktır.

Madde 20: Antlaşmaya taraf olan ülkeler, aşağıda belirtilen eşyaların ithalat ve ihracatından vergi, resim ve harç almayacaklardır.

a) Ambalaj, örtüler, çuvalar, fiçılar ve diğer paketleme araçları, ayrıca, kumaş sarılan silindirler, tahta makaralar ve mukavva borular.

b) Tamir edilecek eşya: Bu eşya ihraç memleketine yeniden ithal edilirse, tekrar ithalleri sırasında ithalat resminden muaftır.

c) Yenilebilecek ürünlerin dışında kalan, pazarlara, fuarlara ve sergilere yollanan eşya.

Madde 21: Üçüncü bir ülkeyle eşit ölçüde muamele görmek esası:

1. Antlaşmaya taraf olan taraflardan biri sınır komşusu ülkelerle sınırın iki tarafında 15'er kilometrelik bir saha dahilinde yapılacak sınır ticareti konusunda tanınmış ya da ileride tanınacak izine,

2. Bir gümrük birliği dışındaki izinlere,

3. Gümrük tarifeleri ve diğer ticari konularda, Türkiye'den 1923 yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmış olan ülkeler arasında var olan veya gelecekte oluşturulabilecek olan kısıtlamalar ve izinlere kesinlikle uygulanamayacaktır.

Madde 22: Demiryolları üzerinde ne nakliye ücretleri, ne de taşımanın zaman ve tarzı konusunda antlaşmaya taraf olan ülkelerin vatandaşları arasında bir fark gözetilmeyecektir.

Madde 23: Antlaşmaya taraf olan ülkeler, tüccarlara gümrük tarifeleri ve özellikle belli ürünlerde istenen standartlar ve kurallar hakkında ayrıntılı bilgi verilmesini taahhüt eder. Söz konusu ürünle ilgili beyan edilecek bilgi ithalat yapılan ülkenin kuralları uyarınca ürünün bir numunesini, suret ya da fotoğrafını içermelidir.

Madde 24: Antlaşmaya taraf olan ülkelerin vatandaşları diğer ülkede, lisans, fabrika ya da ticaret markaları, unvanları konusunda kanunlarda gösterilen usullere uyulması kaydıyla, o ülke vatandaşlarına veya şirketlerine ilişkin hukuka tabidir.

Madde 25: Antlaşmaya taraf olan ülkelerin gemileri yüklü ya da yüksüz olarak diğer tarafın sularına ya da limanlarına giriş veya çıkış yaptıklarında o ülke gemileriyle eşit muamele görürler. O ülke bandıralı gemilere uygulanan yükümlülükler dışında başkaca hiçbir resim ve yükümlülüğe tabi olmazlar.

Madde 26: Antlaşma taraflarının limanlarında, açıkta demirleme, doklarında, gemilerin yüklenmesi ve boşaltılmasında kendi gemilerine tanıdıkları bütün ayrıcalıklardan, gidecekleri veya gelecekleri yer neresi olursa olsun diğer ülkenin gemileri de yararlanabilecektir.

Madde 27: Gemi yükleri ulusal sancak altında ithal ya da ihraç edilmiş olmaları halinde tabi olacakları vergi ve yükümlülüklerin dışında başkaca yükümlülüklerle tabi olamayacaktır. Aynı kural bu gemilerle seyahat eden yolcular ve yükleri için de geçerlidir.

Madde 28: Antlaşmanın gemicilik konusunda karşılıklı ulusal uygulamalardan yararlandırma maddesi ile ilgili bölümü:

1. Antlaşma taraflarından her birinin ülkesinde uygulanan ya da uygulanacak olan kanunlarla düzenlenen kabotaj ve iç sularda seferler,

2. Ulusal ekonomide, denizciliğe sağlanan ya da sağlanabilecek olan prim ve benzeri teşviklere,

3. Antlaşma taraflarının karasularında limanların açık demirleme yerleri ve sığ sahiller, denizcilik hizmetlerinin yerine getirilmesini kapsamamaktadır.

3. madde dışında taraflar diğerinin gemilerine en ayrıcalıklı ülke statüsü tarur.

Madde 29: Gemilerin milliyeti konusunda karşılıklı olarak ülkele-
rin ilgili makamlarınca verilmiş olan belgeler her iki tarafça da kabul edilecektir.

Madde 30: Antlaşma taraflarından birinin gemisi diğer tarafın herhangi bir limanına, başka bir ülkeye gidecek yük ve yolcuları indirme ve bindirme yapabilecektir.

Madde 31: Antlaşmaya taraf olan ülkelerden birinin gemisi, diğer taraf sularında batır, karaya oturur veya deniz kazası olursa, bu gemi ve yükü diğer ülkenin kendi gemilerine tanıdığı izin ve muafiyetlerden aynen yararlanabilecektir. Kaptana, mürettebata ve yolculara –gerek kendileri gerek gemi ve yükü için– yerli tebaalara sağlanan oranda yardım ve destek sağlanacaktır.

Geminin kurtarılması konusunda, kurtarma işleminin yapıldığı ülkenin kanunları uygulanacaktır.

Karaya oturmuş veya batmış bir gemiden kurtarılan mallar için, iç tüketim için kullanılmadıkça hiçbir gümrük resmi talep edilmeyecektir.

Madde 32: Antlaşmaya taraf olan ülkelerden her biri başka bir ya-

bancı ülkenin diğer taraftaki temsilcisi olabilir ya da o ülkeyi temsilen başkonsolos, yardımcı konsolos ve konsolos tayin edebilir. Ancak bu görevliler tayin edildikleri ülke hükümetinin olurlarını almadan bu göreve başlayamaz.

Madde 33: Antlaşma taraflarından birinin vatandaşı diğer tarafın ülkesinde ölmesi halinde bu kişinin akrabası veya yakını ölümün meydana geldiği ülkede yoksa vatandaşı olan ülkenin ilgili konsolosluğu gerekli olan işlemleri tamamladıktan sonra ölenin ülke kanunlarının belirlediği şekil ve sınırlar içinde mirası muhafaza altına almaya ve idare etmeye yetkili kılınır.

Madde 34: Antlaşmaya taraf olan ülkelerden birinin konsolosluğu diğer tarafın gemilerinden firar etmiş olan ikinci tarafın vatandaşları dışındaki gemicileri geri almak için yerel hükümet tarafından kanunun tanıdığı desteğe sahip olacaktır.

Madde 35: İki ülke arasında yapılan antlaşma dışında kalan kimi sorunların ortaya çıkması halinde iki ülkenin de onayıyla sorun bir hakem aracılığıyla çözülecektir.

Madde 36: Bu antlaşma onaylanacak ve onayları mümkün olduğu kadar hızlı bir biçimde Atina'ya gönderilecektir. Antlaşma, onay tarihinden bir ay sonra uygulamaya girecek ve süresi iki sene olacaktır. Bu tarihten itibaren antlaşma taraflarından biri, altı aylık bir süre tanıdıktan sonra antlaşmayı feshetme hakkına sahiptir.

1930 Antlaşması'nın iptali nasıl yorumlandı?

İki ülke arasında imzalanan antlaşmanın 34 yıl aradan sonra Türkiye tarafından tek taraflı iptali Türk kamuoyunda neredeyse "İkinci Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması" olarak yorumlandı.

Bu yadırgatıcı bir durumdu. Çünkü bir önceki bölümde de belirtildiği gibi birbiriyle uzun yıllar savaşmış iki az gelişmiş ülkenin, ekonomilerini canlandırmak ve Ege'de serbest bir ticaret bölgesi yaratmak amacıyla giriştikleri bu "ekonomik" yanı ağır basan antlaşma, aynı zamanda iki halk arasındaki düşmanlık gelenliğini de kırmayı amaçlıyordu.

"O tarihteki karşılıklı amaç, azınlıkların gitmesiyle Türkiye'de ortaya çıkan nitelikli insan gücü açığını kapamak, Yunanistan'daki işsizliği de azaltmaktır."⁹

36 maddeden oluşan antlaşmanın yaklaşık 20 tanesi sadece gemilerin seyahatlerini düzenliyordu. Kaldı ki "Batı'ya" dönük bir iktisat ve siyaset politikasını benimseyen Türkiye açısından Yunanistan topraklarından gümrüksüz, vergisiz ve özgürce geçiş

hakkına sahip olmak hiç de azımsanmayacak bir şeydi.

Yunanlılar, antlaşmada özellikle Türkiye’de yaşayan vatandaşlarının mülkiyet haklarını güvence altına almaya çalışan maddelerde ısrar etmişlerdi. Bu da o tarihsel süreçte çok anlaşılır bir kaygıydı. Çünkü Kurtuluş Savaşı sonrasında mübadeleyle ya da kaçarak Türkiye’yi terk eden yüz binlerce Rum’un mallarına “fırası” oldukları gerekçesiyle el konulmuş ve Müslüman Türklere dağıtılmıştı.

Antlaşmanın iptal edilmesine ilişkin en doğru yorumu, Yunanistan’a tanınan 6 aylık sürenin dolduğu gün Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin yapıyordu:

“Aramızda (Yunanistan’ı kastediyor y.n) muazzam ihtilaflar var. Kıbrıs meselesi halledilmeden ikamet veya hiçbir meseleyi ele almayacağız.”¹⁰

Gerçek sorun da buydu. Yunanistan’ın Türkiye’yi sömürmesi söz konusu olmadığı gibi Yunan uyruklu işadamlarının da Türkiye’ye komplo kurması veya ekonomiyi çökertmeye çalışması gibi bir olgu ortada yoktu.

Yunanlıların büyük bölümü Türkiye’de ticari faaliyet yapıyorlardı. Çok azı ithalat-ihracat işleriyle uğraşıyordu. Bu kişilerin de önemli bir kısmı Türk işadamlarıyla ortaklık kurarak bu işi yürütüyordu. Geri kalanlar ise daha çok temsilcilik, lisans antlaşmalarıyla elde edilen yabancı malları satıyorlardı. Yunan uyrukluların en büyük parçasını ise serbest ticaretle uğraşanlar oluşturuyordu. Bu kişilerin ne kadar zararsız oldukları sınır dışı edilenlerin mesleklerinden de anlaşılıyordu. Çoğu terzi, pastane sahibi, lokantacı, kumaş tüccarı, berber vb küçük esnaftandı.

İleriki bölümlerde de gösterileceği gibi Türkiye açısından tehdit oluşturmuyorlardı. Ancak Türkiye’nin elindeki bu kozun, Yunanistan tarafından önemsenmemesi nedeniyle Türkiye’deki Yunanlılar “günah keçisi” haline getirilerek dünya kamuoyuna sunuldular. Dışişleri Bakanı Erkin ise, Yunanlıların çoğunun sınır dışı edildiği bir dönemde belki de “artık çok geç” olduğunun bilinciyle ağzındaki baklayı çıkarmakta bir sakınca görmeyerek sorunun özüne iniyordu. Kıbrıs’ta verilecek taviz karşılığında, Yunan uyruklu Rumlar yeniden Türkiye’ye dönebilirlerdi.

Ancak bu “şartlı” dönüş bile karşı çıkanlar vardı. Ahmet Kabaklı, 1930 Antlaşması’nın iptalinden sonra Yunan uyrukluların hiçbir koşul altında bir daha Türkiye’ye dönememesinden yanaydı:

“Şimdi benim korkum... Şu Kıbrıs yaraları biraz kabuk tutmaya başlayınca, yeni bir dostluk sarmaş dolaşına başlayacaklar. Ve karganın ağzındaki peyniri biraz name yapa yapa alacaklar...”¹¹

“Şimdi tek korkumuz, dost (!) Yunanlıların tazyik ve sempati-lerine aldanarak, buna benzer imtiyazları yenilememiz ihtimali-
dir.”¹²

Yazarın sürekli vurgu yaptığı şey İnönü Hükümeti’nin “planla-
rıyla” çalışmamaktadır. Çünkü Başbakan İnönü antlaşmanın ip-
talinin ertesi günü, antlaşmayı yenilemek için “yeni meselelerin”
görüşülmesini istemektedir. Yani başlangıç aşamasında tatlı-sert
bir söylem dikkati çekmektedir.

Yaklaşık 34 yıl önce imzalanmış bir antlaşma konusunda bilgi-
si olmayan, üstelik bütünüyle anti-Yunan propagandanın etkisin-
deki Türkiye insanı ise antlaşmanın iptalini memnuniyetle karşı-
lıyordu.

Çünkü antlaşmanın iptaliyle ilgili olarak açıklanan fayda/mali-
yet analizi, iki ulus arasındaki dostluğun aldığı yaranın subjektif-
liğinden çok, maddi kayıplar ve kazanımlar ekseninde oluşuyor-
du. “Yunanlılar bu antlaşma ile Türkiye’de 4-5 milyar lira civarın-
da gelir elde ediyorlardı.”¹³

12 bini aşkın Yunan kökenli sınır dışı edilecekti. Buna karşılık
Yunanistan aynı gerekçeyle Yunanistan’daki Türk pasaportluları
kovarsa, bundan yalnızca 3 bin kişi etkilenecekti.

“Yunanistan’da 3 bin Türk uyruklu var. Genelde küçük esnaf
ve çiftçi olan bu kişiler önemli bir ekonomik güce sahip değil.
Türkiye’den çıkarılacak Yunanlılar ise büyük ticaretle uğraşıyor-
lar.”¹⁴

Dönecek 3 bin Türk uyrukludan 50’si Müslüman Türk’tü, diğer-
leri ise Türkiye pasaportlu Rumlardı.¹⁵

Antlaşmanın feshinin doğurduğu “iyimser” (!) havayı yansıtmā-
sı açısından bir başka ilginç örnek de Mümtaz Faik Fenik’in ko-
nuyla ilgili makalesidir. Yazar, antlaşmanın iptal edilmesiyle bir
vurgun düzeninin sona erdiğini hatta “istihdam” sorununun bile
çözülebileceğinin müjdesini vermektedir.

Bunlar 1930 tarihli antlaşmanın kolaylıklarından, bizlerin müsama-
hasından, ilgililerin dalgınlığından faydalanarak yıllar boyu İstanbul
piyasasında hüküm sürmüş, kanımızı emmiş, öyle palazlanmış, öyle
gelişmiş birtakım mahlûklardır ki, bizden kazandıklarıyla düşmanla-
rımızı ve düşmanlıkları beslemişlerdir... Karaborsayı yapanlar bunlar!
İhtikarı yapanlar bunlar! Döviz kaçıran bunlar! Vergi kaçıran bunlar!

... Biz memleketimizdeki Türk vatandaşlara iş bulamıyoruz... Ar-
tık gözümüzü dört açalım ve gözümüzü oyacak kargaları beslemeye-
lim.¹⁶

Bir ulusal kurtuluş histerisine dönüşen bu süreçte, Yunanistan ile yapılan irili ufaklı bütün antlaşmalar sorgulanmaya ve tehdit olarak kullanılmaya başlandı.

Bu antlaşmaların “karşılıklı” çıkarlar ve olanaklar sağladığı gerçeği bir kenara bırakılarak, “1930’dan itibaren Yunanistan’a başka haklar tanıyan” antlaşmaların da feshi gündeme getiriliyordu.

Bu antlaşmalar arasında Yunanlı parlamenterlere Devlet Demir Yolları trenlerinde bedava seyahat etme hakkını içeren antlaşma da dahil şunlar vardı:¹⁷

30 Ekim 1930 tarihli Türk-Yunan Bitaraflık, Uzlaşma ve Hakem Muahedenamesi

9 Mayıs 1933 tarihli Muvakkat Ticari İhtilafnamesi

14 Eylül 1933 tarihli Samimi Antlaşma Misakı

15 Ocak 1937 tarihli Kaçakçılığın Men ve Takibi Antlaşması

15 Aralık 1938 tarihli Türkiye ile Yunanistan Arasında Veteriner Mukavelenamesi

7 Mart 1939 tarihli Suçluların Geri Verilme Antlaşması¹⁸

10 Mart 1955 tarihli Pasaport Vizelerinin Karşılıklı Olarak Kaldırılması Antlaşması

Bu antlaşmalardan bazıları –ilerki bölümlerde de anlatılacağı gibi– sürecin en kritik aşamalarında, gerginliğin dozunu artırmak için iptal edildi. Böylece Yunanistan’ın köşeye sıkıştırılması amaçlanıyordu.

Bu arada antlaşmanın iptaline ilişkin modaya İzmir Üzüm İhracatçıları Birliği de katılıyor ve Yunanistan’la Üzüm Antlaşması’nın iptalini istiyordu.¹⁹

Türkiye 6 Nisan 1964’te Yunanistan’la imzaladığı vize antlaşmasını tek tarafı olarak feshettiğini açıklıyordu.

Ortodoksların anenevi Paskalya Bayramı’nı kutlamak üzere Yunanistan’a giden binlerce Rum, Türkiye’ye dönememişlerdir. 1 Nisan’da başlayan ve bir hafta süren Paskalya Yortusu’nu geçirmek amacıyla Atina’da ayine giden binlerce Yunan uyruklu Rum’un Türkiye’ye dönmelerine bir gün kala hükümet Türk-Yunan Vize Antlaşması’nı iptal etti ve İstanbul’a girmelerini yasakladı.²⁰

Bu uygulamadan da görüldüğü gibi hükümet, antlaşmaların feshi kararında bunu sadece bir diplomatik manevra alanı olmaktan çıkarıp, somut ve karşı tarafı güçlük içinde bırakacak bir zamanlamayı tercih ediyordu.

Vize antlaşmasının iptalinde gözetilen zamanlamanın en kritik yanlarından birini de antlaşmanın iptaliyle Türkiye'ye dönmeyen Yunanlıların sayısı oluşturunuyordu. Tatil ya da akrabalarını ziyaret etmek amacıyla Yunanistan'a giden –ve gazetenin haberine göre sayıları binleri bulan– Rumlar bir daha Türkiye'ye dömedi.

Ancak bu kişilerle ilgili herhangi bir istatistikten yoksun oluŖumuz nedeniyle, “resmi” açıklamalarda sayıları 12 bin 500 olarak açıklanan Yunan pasaportlu Rum'dan başka antlaşmanın iptaliyle zorunlu olarak Yunanistan'da kalanların kaç kiŖi olduğu belirsiz bir soru iŖareti olarak kalıyor.

Yunanlılara iŖin ciddiyetini göstermek amacıyla aynı gün²⁰ bir başka kararla Türkiye karasularını 12 mile çıkarıyordu. Ancak kararın sunuŖ Ŗekli dikkat çekiciydi. Dönemin Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar, “Böylece Kıbrıs'la aramızdaki mesafe 7 mile indi” diyordu.²¹

Sonraki aylarda Türk-Yunan Ticaret Antlaşması da yine Türkiye tarafından iptal edilecekti.²²

Antlaşmaların arka arkaya iptali konusunda ise Yunanistan'a esaslı bir “kötek” atma isteğinin ağır bastığı açıkça ifade edilmektedir. Mümtaz Faik Fenik, Yunanlılarla anladıkları dilden konusulması gerektiğini Ŗöyle ifade ediyor:

...Hah iŖte Ŗöyle. Bunlara anlayacakları dilden hitap etmeli! Adam diye karŖınıza alıp konuŖmak, hukuki vecibelerini yerine getirmelerini beklemek abesle uğraŖmaktır. Bir kere insan gibi davranmalarını söyleyeceksiniz. İki kere söyleyeceksiniz. Baktınız ki artık yola gelmiyorlar, köteği atacaksınız.²³

Yazar Aslan Tufan Yazman ise 1930 Antlaşması'nın iptal edilmesinden hemen sonraki makalesinde Ŗöyle yazıyordu:

Artık bir kere daha anlaŖıldı ki, ne insanlık, ne kibarlık, ne komŖuluk ne müŖterek savunma, ne kader birliği, ne geleneksel dostluk; Yunanlılar yalnız bir tek Ŗeyden anlıyor: Kuvvet ve sertlik. Hayalpe-rest komŖumuza nasıl muamele edileceğini hükümetimiz mükemmel anlamıŖ bulunuyor.²⁴

Bu arada tıpkı Varlık Verđisi uygulamasında olduğu gibi örtülü bir suçluluk duyan kamuoyu vicdanına seslenen yazar Ecvet Güresin ise, sınır dıŖı kararının azınlıklara karŖı giriŖilmiŖ “ve Hit-

lerizmin mukallidi bir hareket olmadığı” görüşünü savunmaktadır. Güresin’e göre, “İstanbul’un bir semtinde 500 küsur yıl sonra Bizans İmparatorluğu’nun hayaliyle yaşayanlar, iyi niyeti kötüye kullanmış olmanın karşılığını buluyorlar. Bunun ne başka bir dinin saliki olmak, ne de katı bir milliyetçilik anlayışı ile ilgisi yoktur.”²⁵

Kıbrıs olaylarının Türkiye kamuoyunda yarattığı milliyetçi-şoven dalganın sağduyu, hoşgörü gibi hasletleri ortadan kaldırıp bir toplumsal histeriye dönüştüğü dikkati çekiyordu. Türk-Yunan halklarının yaşanan tüm olumsuzluklara karşın birlikte, dostça ve karşılıklı saygı içinde yaşamaları gerektiğine ilişkin yazı ve tartışmaların hemen hiçbirisi yoktu. Basında, Yunanistan’la dost olunamayacağını düşünen yazarlar da bu dönemde düşüncelerini açıkça dile getiriyorlardı:

Ben samimi hissimi söyleyeyim. Yunanistan bizi sevmiyor. Elinden gelse bizi dünya haritasından silecek. Biz de öyleyiz efendim... Biz de Yunanistan’ı hiç ama hiç sevmiyoruz... Evvelden beri Yunanistan bizden, biz de onlardan nefret ettiğimiz halde bu “dostluk” teranesi de nereden çıktı? Aramızdaki komşuluğu bir dostluk münasebeti şekline sokmaya ne gerek var?²⁶

Ulunay’ın örtülü biçimde eleştirdiği, Türk-Yunan dostluğunun temellerini atan ve yaklaşık 30 yıl süreyle de bunu yaşatan Kemalist politikaydı. Çünkü Atatürk tarafından imzalanan antlaşmalarla kurulan bu dostluk, komşuya “katlanmaktan” çok daha öte bir amacı içeriyordu. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’e göre Türk-Yunan dostluğu zaten ölmüştü.²⁷

Ancak Kemalist politikaları eleştiren yalnızca Ulunay değildi. Millet Meclisi’nde de Yunanistan’la ilişkiler konusunda “tarihsel” eleştiri yapılabilirdi. Adalet Partisi milletvekili Tahsin Demiray’a göre Fatih’ten bu yana Rumlara eşit ve hatta ileri haklar tanınmış olması bugünkü buhranı yaratmıştı. “Yurtta sulh cihanda sulh sloganımız ellere yarıyordu.”²⁸

Türkiye’deki Rumlara “bodoslamadan” yapılan saldırıya güzel bir örnek de yazar İrfan Kıbrıslıoğlu’ndan geliyordu.

Bugün nankörlerin en büyüğü ve en tehlikelisi, koyunda yaşatılan zehirli yılan gibi, içimizde yaşamakta ve bünyemizi en tehlikeli yerinden didiklemektedir. Türkiye’deki Rum azınlığı, Türk’ün hayatına kastetmiş, yeminli bir nankör topluluğudur.

Dışarıda edindiği köklü ortaklarıyla iktisadi ve ticari gücümüze, tamamen hâkim, kanımızı iliklerimize kadar emmektedir.”²⁹ Türkiye ile Yunanistan arasındaki dostluğun boyutları konusunda yazar Cihat Baban’ın yaptığı fayda/maliyet analizi ise Türkiye’nin aleyhinedir. Atatürk ile Venizelos arasındaki antlaşmadan Türkiye’nin de “istifade” ettiğini kabul eden yazar, “ama en çok” Yunanistan’ın “istifade” ettiği kanısındaydı.

Baban’ın çizdiği dostluk tablosu 1960’lı yıllardan sonra hayal bile edilemeyecek nitelikteydi:

İki taraf arasında yollar açılmış, hemen hemen hiçbir ihtilaf kalmamıştı. Beyoğlu meyhanelerinde Rumca şarkılar söyleniyor, Rumca piyesler oynanıyor ve bu hal Türkleri rahatsız etmiyordu. Türkiye, Yunan tabiiyetindeki insanlara şefkatli ve hatta imtiyazlı muameleler yapıyor ve Ortodoks dinine karşı gösterdiği saygı ve müsahalarla manevi alanda da dostluğun azamisini gösteriyordu. Dış politikada müşterek adımlar atılıyor, müşterek tehlikeler birlikte önleniyordu.³⁰

Öte yandan Türkiye’nin art arda aldığı kararlar Yunan tarafında etkisini göstermeye başlamıştı. Yunanistan, Türkiye’ye yaptığı başvuruyla yeni bir antlaşma istiyordu. Başvuruda, “Kıbrıs meselesi sükûn, iyi niyet ve sabır istiyor.. Türk-Yunan ilişkilerinde soğukkanlılığın devamı gerekiyor” deniyordu.³¹

Ancak bu kez “naz yapma” sırası Türkiye tarafındaydı. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, “Yunanlılar bize ne verirlerse onu alırlar” diyor ve ekliyordu: “Yunan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı bir süre önce bizimle temas için istekli görünmediklerini belirtmişlerdi. Şimdi sıra bizde...”³²

Türkiye, 34 yıl önce imzalanmış bir antlaşmayı “keşfederek” elde ettiği bu avantajlı konumun tadını çıkarıyordu. Ortada hukuki bir zemin vardı. 1930 tarihli antlaşmanın maddelerine dayanarak ve antlaşmanın artık zamanın koşullarına uymadığı gerekçesiyle her şey kılıfına uygundu. Adı konmamış bu yaptırımın özelliklerini Dr. Mehmet Reşat şöyle belirtiyordu:

Kıbrıs konusunda Türk hükümetinin Yunanistan’ı doğrudan doğruya muhatap almayı bir politik prensip haline getirmesi ile birlikte, “Ticaret, İkamet ve Seyri Sefain Antlaşması” da yeniden hatırlanmış bulunuyor. Hükümetin bir taşla iki kuş vurmak amacı ile birtakım tedbirlere gittiği ve bu yoldan geri dönmeyeceği daha başından itiba-

ren sezilmekteydi. Hükümet bir yandan bazı koşulların zorlaması ile verilmiş üstün imtiyazlara paydos diyecek ve Yunan uyruklu işadamlarının yerlerini almaya amade bir şekilde beklemekte olan kimseleri memnun etmiş olacaktı. Öte yandan Yunanistan'a gönderilmek üzere sınır dışı edilen bu kimseleri bir baş ağrısı haline getirerek Atina hükümetini müşkül durumda bırakmayı deneyecekti...³³

Bu gerçekçi yoruma katılan bir başka yazar da Faik Suad'dır. Suad'a göre 12 bin Yunan uyruklunun sınır dışı edilmesi kararı, "Bay Papandreu'ya Kıbrıs'ı kaybetmek kadar pahalıya oturmuş bir silledir." Çünkü yazar, Yunan ekonomisinin bu karardan "ağır bir darbe yiyeceğini" düşünmektedir.³⁴

Yunanistan'la atılan "dostluk köprüleri" aynı zamanda olası bir savaşın da sinyallerini veriyordu. Yıllar sonra Türk ve Yunan halkları arasında barış ve dostluğun kurulmasında önemli katkıları olan *Milliyet* Gazetesi Başyazarı Abdi İpekçi, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in görüşlerine atfen, o günlerde şunları yazıyordu:

Kıbrıs davasının barışçı yoldan çözülmesi imkânı gün geçtikçe zayıflamaktadır... "Türk-Yunan dostluğunun öldüğünü" açıklamak ve Yunan vatandaşlarına tanıdığı imtiyazları kaldırıp, onlara karşı tedbirlere girişmekle Yunanistan'ın tek taraflı kullanmak istediği dostluk köprülerini yıkmıştır.³⁵

Kısaca, "yıkılan köprüler" in Türkiye kıyısında kalan Rum azınlığı açısından her geçen gün biraz daha daraltılıyordu. Yunanistan ile Türkiye'yi birbirine bağlayan o daracık köprüden yürüyerek evini, anılarını ve yakınlarını bırakmadan önce Rumların İstanbul'da "nasıl olup da" kümelenedikleri bile esrarengiz bir komploymuş gibi gösteriliyordu.³⁶

Aynı yazara göre üç çeşit Rum vardı. Bunlardan ilki Lozan Antlaşması'yla belirlenen ve Anayasa'nın teminatı sayılan, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Rumlardı. Bunlar rahat bir hayat sürdürüyorlardı. İkinci kategoridekiler, yabancı uyruklu iken Türk vatandaşlığına kabul edilmiş olanlardı. Bu gruptakiler Türk pasaportu taşıyalar bile "muzır faaliyetlerinden" ötürü sınır dışı edilebilirlerdi. Üçüncü grup ise sınır dışı edilmelerine karar verilen Yunan uyruklu Rumlardı. "Gevşek" uygulanan 1930 Antlaşması'ndan yararlanan bu kişiler, Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda izlediği politikayla bu devri de kapatmak zorunda kalmışlardı.

Yazarın yazısında en çok sorguladığı, Yunanistan'ın misilleme olasılığıydı. Ancak Yunanistan bir misillemeye gitmeyeceğini açıkladı. "Zaten misillese de oradakiler Türk pasaportlu Rumlardır. Eğer Yunanistan Batı Trakya Türklerini misillemeye kalkarsa, Türkiye de o zaman Türk vatandaşı İstanbul Rumlarını sınır dışı edebilir... O halde 12 bin Yunanlı Rum'a yol görünür."³⁷

İlk makalede "Anayasa'nın teminatı altında" ve "rahat" bir hayat sürdürdüğü iddia olunan Türk pasaportlu Rumlar, sonraki makalede olası bir "misilleme"nin figüranları olarak tanımlanıyordu.

Çünkü Türkiye devletinin yalnızca Türk ulusundan meydana geldiğine ilişkin resmi ideoloji çoksesli, çokrenkli bir mozaiği yadsıyordu.

... Türkiye'nin sınırları "Misak-ı Milli" ile çizilmiş ve bu devlet tek bir milletin olmuştur. Bu topraklarda aynı ülküyü taşıyan, aynı kader birliğine sahip tek bir millet yaşar...O da; Türk milletidir. Üstelik bu millet ayrı mezhepte olsalar bile aynı dinin salıkleridir. Yeryüzünde de bu yoğunluğa sahip başka bir millet pek azdır.³⁸

Notlar

1. *Milliyet*, haberi duyururken okuyucularına fesih kararı nedeniyle hiçbir "kaybımız" olmayacağı mesajı veriyordu.
2. *Ulus*, 17 Mart 1964.
3. *Vatan*, 17 Mart 1964.
4. *Tercüman*, 20 Mart 1964.
5. *Milliyet*, 19 Mart 1964.
6. Karolos Zahariadis, Yusuf Alp, a.g.e., s. 31.
7. Abdi İpekçi, "Dinamitlenen Dostluğun Yıkıntısı Altında Kalanlar", *Milliyet*, 18 Mart 1964.
8. *Resmî Gazete*, 15 Mart 1931, sayı: 1758.
9. Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Bilgi Yayınevi, 1991, s. 281.
10. *Tercüman*, 19 Eylül 1964.
11. Ahmet Kabaklı, "Sevinç", *Tercüman*, 21 Mart 1964.
12. Ahmet Kabaklı, "İmtayazname", *Tercüman*, 25 Mart 1964.
13. *Milliyet*, 18 Mart 1964.
14. *Ulus*, 18 Mart 1964.
15. *Hürriyet*, 21 Mart 1964.
16. Mümtaz Faik Fenik, "Koynumuzda Yılan Beslemişiz", *Son Havadis*, 30 Mart 1964.
17. *Yeni Sabah*, 19 Mart 1964.
18. *Yeni Sabah*, 19 Mart 1964.
19. *Yeni Sabah*, 9 Nisan 1964.
20. *Hürriyet*, 10 Nisan 1964.
21. *Tercüman*, 11 Nisan 1964; *Akşam*, 26 Ağustos 1964.
22. *Son Havadis*, 6 Eylül 1964.
23. Mümtaz F. Fenik, "Kendi Düşen Ağlamaz", *Akşam*, 10 Ağustos 1964.
24. Aslan Tufan Yazman, "Atina Türk Düşmanlığından Vazgeçmedikçe...", *Dünya*, 23 Mart 1964.
25. Ecvet Güresin, "Kendileri İstediler", *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1964.
26. Cevdet Ulunay, "Türk-Yunan Dostluğu", *Milliyet*, 19 Mart 1964.
27. *Milliyet*, 18 Nisan 1964.
28. *Akşam*, 6 Mayıs 1964, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Türk-Yunan Sorunu hakkında yapılan görüşme.
29. İrfan Kıbrıslıoğlu, *Patrikhane Köstebekleri*, Ülku Matbaası, 1967, s. 5.
30. Cihad Baban, "Türk-Yunan Münasebetleri", *Ulus*, 14 Nisan 1964.

31. *Milliyet*, 19 Mart 1964.
32. *Milliyet*, 21 Mart 1964.
33. Dr. Mehmet Reşat, "Bazı İmtiyazlar Sona Ererken", *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1964.
34. Faik Suad, "Onlar Dışarıdan Biz İçeriden", *Cumhuriyet*, 19 Mart 1964.
35. Abdi İpekçi, Durum, "Netice Vermeyecek Görüşmeler", *Milliyet*, 29 Nisan 1964.
36. Ahmet Şükrü Esmer, "Rumların Çeşidi", *Ulus*, 18 Ağustos 1964.
37. Ahmet Şükrü Esmer, "Rumların Çeşidi 2", *Ulus*, 13 Ağustos 1964.
38. Hayri Alpar, "Yeni Yunan Düzenbazlığı", *Dünya*, 3 Temmuz 1964.

Rumların sınır dışı edilmesi

Sınır dışı kararı uygulanmaya başlıyor

Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde 1964 yılı boyunca ve 1965'in bir bölümünde Yunan pasaportlu Rumların ve Türkiye Rumlarının Türkiye'den kovulmalarını ele alacağız.

Bu sürecin İnönü Hükümeti tarafından adım adım tırmandırıldığı ve Kıbrıs'taki gelişmelere endekslediği dikkati çekiyor. Örneğin, Magosa'nın EOKA tarafından sarıldığı ve ekonomik ambargonun başladığı dönemde "muzır" faaliyetleri nedeniyle sınır dışı edilenlerin sayısında bir tırmanma görülürken, yine Kıbrıs'ta Rumların Anayasa ve Türk mahkemelerini lağvettikleri, Makarios'un, Rauf Denktaş'ı "asi" ilan ederek tutuklama kararı çıkarttığı dönemde bir günde 3 bin Rum'un Türkiye'yi terke zorlandığı gözleniyor.

Türkiye'deki Rumların kaderinin pazarlık masasındaki "bir pot" değeri taşıdığına ilişkin en çarpıcı örnek, Yunan hanedanından bir kişinin evliliği nedeniyle sınır dışı uygulamasına ara verilmesiydi. Her ne kadar bu bir "iyi niyet" göstergesi olarak yorumlandıysa da kovulan insanların yalnızca bir "figüran" olarak algılandığına ilişkin anlamlı bir kanıttı.

Bu bölümde kitap boyunca izlendiği şekliyle monografik olarak Türkiye'deki Rumlara yönelik tehdit ve sınır dışı politikası anlatılacaktır.

İlk uygulama: Hileli sınır dışı

Türkiye, 1930 tarihli antlaşmayı 16 Mart 1964'te, 36. maddeyi gerekçe göstererek iptal ediyordu. Söz konusu maddede taraflardan birinin antlaşmayı iptal etmesi halinde karşı tarafı 6 ay önce-

den uyararak iptal kararı alabileceği şartı konmuştu.

Bu maddeyle amaçlanan, iptal kararıyla 6 aylık süre içinde tarafların yeniden anlaşması için gerekli zamana sahip olabilmeleriydi. Türkiye, antlaşmanın bu maddesi uyarınca Yunan pasaportlu Rumlara ancak 6 ay sonra, 16 Eylül'de yaptırım uygulayabilecekti.

Ancak ne Türkiye'nin ne de hızla gelişen Kıbrıs olaylarının 6 aylık beklemeye tahammülü yoktu. Türkiye, Yunanlı Rumları bir koz olarak kullanacaksa ve Yunanistan'ı böylece köşeye sıkıştıracaksa bir an önce işe koyulmalıydı. 6 ay sonra belki de çok geç olacaktı.

Antlaşmada tarafların ülke güvenliğini ilgilendiren hallerde bu hükümleri uygulamayabileceklerine ilişkin maddeler de (16. madde) bulunuyordu. Bu, İnönü Hükümeti'nin elini kolunu bağlamaktan kurtaran bir "açık" oldu. Böylece Rumlara yönelik ilk sınır dışı kararları 6 aylık süreyi beklemeden başlatıldı.

Kıbrıs olaylarının başlamasıyla birlikte kamuoyunun gözü zaten Türkiye'deki Rumlara dönmüştü bile. Rumlar, etnik kökenleri öne çıkarılarak gündelik yaşam içinde yargılanmaya başlandı. Özellikle adli suçlarda, suçluların Rum olması halinde yapılan etnik "vurgu" daha sonraki "bozguncu", "yıkıcı", "sömürgeci", "vurguncu" Rumlar suçlamalarına da zemin hazırladı. Bu tür haberlere ilişkin dikkat çekici birkaç örnek aşağıda gösterilmiştir:

"Yunan tebaalı kaçakçı ele geçirildi."¹

"Katil ve kaçakçı Yunanlı yakalandı."²

"Rumlarla iş yapan dolar sahtekârları yakalandı."³

"Bir Rum lokantacı vergi kaçırıyormuş"⁴

"Vergi kaçakçısı Rum kadın yakalandı"⁵

"Üç Rum genci bir Türk'ün yolunu keserek dövdü. Nedeni bilinmiyor."⁶

"İki Yunanlı döviz kaçakçısı tutuklandı... Hristofaros Tolga isimli esrarkeş Rum haraç vermeyen Türk'ü vurdu."⁷

"İki Yunanlı tüccar piyasayı dolandırdı."⁸

"Döviz kaçakçısı Rum yakalandı."⁹

"Bir Rum'un dükkânında kaçak saat bulundu."¹⁰

"Âşıklara tenzilat yapan Rum büyücü yakalandı."¹¹

"Bir Rum üç el ateş edip bir Türk'ü yaraladı"¹²

"Karasularımızda avlanan Yunan balıkçılar ateş açtı. Ağlarını bırakıp kaçan küstahların açtığı ateşle yaralanan olmadı."¹³

"Aranan Yunan uyruklu katil, kaçakçılık yaparken ele geçirildi."¹⁴

"Maria Dodogi isimli randevuevi işleten kadın sınır dışı edildi."¹⁵

“5 revücü Yunanlı artist sınır dışı ediliyor.”¹⁶

“İki Yunanlı asker kaçakçılık yaparken ele geçirildi.”¹⁷

Dönemin basınının anti-Rum ve anti-Yunan haberlerine ilişkin örnekler çoğaltılabilir. Bu tür haberlerin yarattığı atmosfere dikkat çekmek gerekiyor. “Bütün kötülüklerin anası” haline getirilen Rumlardan “bir biçimde” kurtulmanın gerekliliği ve toplumun temizleneceği duygusu rahatlıkla yaratılmıştı.

Haftalık *Durum* dergisinde yer alan başyazıda bu eğilim şöyle eleştiriliyordu:

Basının genel tutumu, vatandaşları birbirlerine karşı daha bağdaştırıcı, müsamahakâr, anlayışlı kılmak yerine, büyük çatışmalara götürebilecek bölücü yödedir. Olağanüstü buhranlı günlerin birbirlerine kenetlenmiş, yekvücut olmuş bir millet olarak geçirilebileceğini akla getiren olmuyor.¹⁸

Bu söylemden nasibini alan Türkler de yok değildi. Engin İlter isimli bir ressam Patrikhane'ye bir takvim için Burgaz Adası'nın resmini çiziyordu. Resimdeki binalardan birinin üzerinde Yunan bayrağı olduğu için İlter hakkında dava açılıyordu. İlter, bayrağın sonradan kendi çizdiği resme eklendiğini iddia ederken yapılan bilirkişi incelemelerinde Yunan bayrağının sonradan korunduğu rapor ediliyor ve İlter mahkûm oluyordu.¹⁹

Yine İzmir'de hazırlanan bir Türkiye haritasında İmroz ve Bozcaada'nın Türkiye sınırları içinde gösterilmediğinin belirlenmesi üzerine harita toplanıyor, haritayı basan yaynevi hakkında soruşturma açılıyordu.²⁰

Hatta iktidardaki CHP'nin kendisi bile açtığı kampanyanın “kurbanları” arasında yer alıyordu. “CHP'liler kiliselerde propaganda yapıyor... Bir Rum avukat CHP'ye rey temini için kiliselerde beyanname dağıtıp, para topluyor.”²¹

Bu koşullar altında İnönü Hükümeti 16 Mart'ta antlaşmayı iptal ettiğini açıkladıktan sonra ilk adım olarak Türkiye'deki Yunan uyrukluların belirlenmesine başlandı. Örneğin, yapılan belirlemelere göre o dönemde İzmir'de yaşayan Yunan uyrukluların sayısı 640'tı.

Hükümetin anti-Rum, anti-Yunan salvolarında ilk adımı atan tapu daireleri oldu. Tapularda Yunanlılara ait işler sınır dışı kararının hemen ertesi günü durduruldu.

Bu karara göre harekete geçen ilk tapu dairesi oldu. Dünden itibaren, mal almak, satmak ve tapu çıkarmak isteyen Yunan tebaalı bütün şahıslara dair muameleler durduruldu. Tapu dairesi bu kararı bir tedbir olarak almıştır. Zira 6 ay sonra hüküm ifade etmeyecek bir tapu muamelesinin bugün yapılmasına hiçbir surette lüzum yoktur.²²

Türk mahkemelerinin duvarlarında yazan mülkün temeli olan adalet, bu kez Rumların/Yunanlıların mülkleri için esirgenmişti. Türkiye’de yeni çıkarılan kanunların geçmiş yılları da kapsayarak uygulandığı görülmüştü. Ancak gelecekteki “olası” haller dikkate alınarak, insanların mülkiyet hakkının kısıtlanması ilk kez oluyordu.

Bu arada defterdarlıklara verilen talimatla Yunan uyrukluların vergi borçları olup olmadığının araştırılmasına başlandı.²³

İnönü Hükümeti 10 gün kadar, aldığı kararın Yunan ve dünya kamuoyundaki etkilerini izledikten sonra ikinci adımı attı.

“Türkiye, 8 Yunanlı işadamına işlerini 15 gün içinde tasfiye etmeleri için süre taradı. 7 Yunan uyruklu işadamını da sınır dışı etme kararı aldı...”²⁴

Sınır dışı kararının ilk uygulanacağı kişiler şunlardı: Dimitri Monikos (komisyoncu), Dionis Varatas (tüccar), Niko Orlando (tüccar), Dimitri Madianos (deri fabrikatörü), Elefthere Velissarios (işadamı), Mathess Kaloumenos (fotoğraf malzemeleri satıcısı) ve Odysseus Karystinos (mağaza sahibi).²⁵

Bu kişilerin ortak özellikleri, çoğunun 60 yaşın üzerinde olmaları ve çalıştıkları alanda nüfuz sahibi, zengin kişiler olarak tanınmalarıydı.

Hükümetin aldığı karar, Yunan tarafında tam bir soğuk düş etkisi yapıyordu. Yunanistan’ın “bilgi isteği” üzerine yapılan açıklamada, bu işadamlarının 2007 sayılı kanun hükmü sınırları dışına çıkarak İstanbul’da iş sahibi oldukları belirtiliyordu.

Sınır dışı edilecek olan işadamları ise “emniyet” kaygısıyla uygulamaya tabi tutulacaktı. Bu kişilerin Türkiye aleyhine faaliyet gösterdikleri belirlenmişti.²⁶

Bu spekülasyon başlangıç karşısında Kıbrıs olaylarının toplum üzerindeki etkisi bile unutulabilirdi.

Çünkü bu kez Türkiye’nin “içinde” bir tehlikeden söz ediliyordu. Üstelik “düşmanlar” sinsiydi. Belki de birçok Türk’ün onca yıllık komşusu, ahababı çıkacaktı. İşte bu beklenti içinde kamuoyunun ilgisi hemen Türkiye’deki Rumlara döndü.

Hükümet tarafından yapılan suçlamalar son derece ciddi yanırla içeriyordu.

Çıkarılan şahıslar, Kıbrıs olaylarının başladığı sıralarda yurtdışına para kaçırdıkları ve Kıbrıs davasını Rumların lehine yürütmek için faaliyet gösterdikleri belirlenerek tahkikat açıldı.²⁷

Gizli cemiyet kurmak, Kıbrıslı Rumlara silah temini maksadıyla para toplamak, Türkiye aleyhinde propaganda yapmak, naylon fatura düzenlemek gibi kirli işlere girişen Yunan tebaalı Rumlardan ilk kafi- le bu akşam sınır dışı ediliyor.”²⁸

Yunan uyrukluların 1956 yılında Eleniki Enosis'e bağlı bulundukları, casusluk ithamında da bulundukları öğrenilmiş, siyasi faaliyetin yanı sıra, İstanbul piyasasına hâkim olmak, dolandırıcılık yaptıkları ve bazı büyük tüccarların iflas etmelerine sebep olup piyasada kriz yarattıkları ortaya çıkmıştır. Bonolarla mal alıp ödemeyerek paraları Yunanistan'a kaçırdıkları belirlenmiştir.²⁹

Sınır dışı edilenlere yönelik suçlamalarda sınır tanınmıyordu. Kimi zaman bu eleştirilerin kaçan dozu paradoksal bir sonuç yaratıyordu. Örneğin, sınır dışı edilenlerin kaç kere yurtdışına gittikleri önemli bir kanıt gibi açıklanıyordu.³⁰ Halbuki Yunan pasaportu taşıyan bu kişilerin zaman zaman kendi ülkelerine gitmelerinden daha doğal bir şey olamazdı.

Suçlamalarda kaçırıldığı iddia olunan döviz miktarı da bir başka dikkat çekici noktaydı. “Yunan uyruklu bu işadamlarının yurtdışına çıkarılacaklarını öğrenen Türk uyruklu Rumlar bunların son yıllarda 500 milyon liraya yakın döviz kaçırdıklarını açıklamışlardır.”³¹

Bir başka gazete ise dövizin kaçırıldığı adresi bile gösteriyordu. “Enosis'e 500 milyon lira veren 16 Rum yarın sınır dışı ediliyor.”³²

Son Havadis gazetesinin başyazarı Mümtaz Faik Fenik ise Yunan uyrukluların Yunanistan'a kaçırdığı paranın Yunanistan'ın bütçesinin beşte biri olduğunu öne sürüyordu.³³

İlk iddiada paraları kendi hesabına kaçırdıkları iddia olunan işadamlarının, ikinci iddiada aynı miktardaki parayı “Enosis’e verdikleri belirtiliyordu. Yunanca sözlük anlamı “birlik” olan “Enosis”in ne olduğu ise açıklanmıyordu. O yıllarda bu adla faaliyet gösteren bir örgüt yoktu. Ancak Türk halkı, Kıbrıs olaylarından dolayı, bu sözcükte cisimleşen olumsuz bir izlenime sahipti.

Peki, Yunan uyruklu işadamları gerçekten 500 milyon lirayı şuraya ya da buraya kaçırmış olabilir miydi? Bu sorunun yanıtı “ha-

yr" olsa gerek. Çünkü 1964 yılı dış ticaret verilerine bakıldığında, Türkiye'nin o yılki toplam ihracatının 310 milyon lirayı, ithalatının da 343 milyon lirayı bulduğu görülüyor. Yani neredeyse, Türkiye'nin dış ticaret hacmine yakın miktardaki dövize bu 7 işadamların sahip olduklarını düşünmek yeterince ikna edici gözüküyordu.

Sıra, sınır dışı kararının uygulanmasına gelmişti. Sonraki günlerde giderek vaka-i adiyeden sayılacak bu uygulamanın bu ilk örneği tüm kamuoyunun odak noktası haline gelmişti. Sınır dışı edileceklerden ikisinin zaten o sırada yurtdışında oldukları anlaşılmıştı. 31 bin lira vergi borcu olduğu belirlenen Orlando'nun ise bu parayı ödeyinceye kadar sınır dışı edilmesi durdurulmuştu.³⁴ Bu nedenle de geriye yalnızca dört kişi kalmıştı.

Sınır dışı edilecek bu dört kişi için Yunan hükümeti bir özel uçak görevlendirmişti. Böylece bu uygulama karşısında kendi vatandaşlarına sahip çıktığını göstermek istiyordu. Ayrıca Yunan hükümeti bir nota vererek sınır dışı kararını protesto ediyordu. Türkiye'nin cevap mesajı ise ilginçti. İnönü Hükümeti bir "vücut çalışması" bu notayı geçiştirmeyi seçmişti.

İçişleri Bakanlığı'nın yetkisini kullanarak aldığı sınır dışı kararının hükümetin almış olduğu son kararla (1930 tarihli antlaşmanın feshedilmesi kastediliyor y.n) hiçbir ilgisi yoktur. Memleketin iktisadi hayatıyla ilgili birtakım gayrimişru davranışları tesbit edilen ve siyasi polisimiz tarafından da durumları şüpheli görülen Yunan tebaalı Rumların sınır dışı edilmeleri peyderpey devam edecektir.³⁵

Bu açıklamayla hükümet "topu" İçişleri Bakanlığı'na atarak notadan sıyrılmayı seçerken, bir yandan da gerilimi tırmandıracığı mesajını vermeyi de ihmal etmiyordu.

Sınır dışı edilecek olanlar Yeşilköy Havaalanı'na polis gözetiminde getirildiklerinde, sınır dışı edileceklerden Elefthere Velissarios uçak biletini gidiş-dönüş alıyordu. Vehbi Koç ve Burla Biraderler gibi dönemin en büyük gruplarıyla ortaklıkları bulunan Velissarios'un veda sözcükleri her şeyin farkında olduğunu gösteriyordu. "Yine döneceğim. Ben kurban gidiyorum. Neyin kurban olduğumu şimdi değil de, fakat bazı ümitlerim tahakkuk etmezse açıklayacağım."³⁶

Velissarios, iki ülke arasındaki siyasi anlaşmazlığın sona erdiği bir aşamada yeniden dönebileceğini "gerçekten" umuyordu. Bu nedenle de sınır dışı edilirken bile yanında 12 no'lu kota ithal listesi bulunuyordu.³⁷

Sınır dışı edilenleri uçağa binmeden önce son bir “sürpriz” bekliyordu. Uçak biletlerini sabah saat 11.00 için BEA Hava Yolları’ndan alan 4 Yunanlının aramaları tam 9 saat sürüyordu. Bu nedenle de uçağı kaçırın bu insanlar akşam saat 20.00’de Yunan hükümetinin yolladığı Olympic Hava Yolları’na ait uçağa binebiliyorlardı.³⁸ Basın tarafından “didik didik” arandıkları duyurulan Yunanlılardan Velissarios’un beraberinde götürmek istediğı kastanyetlere gümrük memurları el koyuyordu. Deri fabrikatörü Medianos ise, cebindeki parayı yurtdışına çıkaramayacağı için havaalanından Hacıbekir şekeri ve bir şişe gülsuyu alıyordu.³⁹

“Gümrükçüler, şimdiye kadar rastlanmamış bir titizlikle yolcuları tepeden tırnağı kontrol ediyorlar. Çantalarını, bavullarını ve yanlarında götürmekte oldukları hediyeliklerini bir bir elden geçiriyorlardı.”⁴⁰

Acaba bu dört Yunanlının beraberinde götürdüğü eşyalar 9 saat aramayı gerektirecek kadar çok ya da önemli miydi? Hayır. Çünkü İnönü Hükümeti sınır dışı edilenlere çıkarabilecekleri eşyalar konusunda sınırlamalar getirmişti. Sınır dışı edilen her kişi beraberinde ancak kişisel eşyalarından oluşan 20 kiloluk bir valiz ve 200 Türk lirası da para (O günkü kurla 22 dolardı) çıkarma “hakkına sahipti.” Bunun dışındaki eşyayı Türkiye’den çıkarması kesinlikle yasaktı.⁴¹ Buna ev eşyaları, ya da hatıra değeri taşıyan ziynet vb değerli eşyalar da dahildi.⁴²

Bu kısıtlamanın yeterince titiz yürümesi için uygulama başlanmadan önce gerekli önlemler de alınmıştı.

“Altın ve döviz kaçakçılığını sanat haline getiren Yunanlılarla işbirliği yapan gümrük memurlarının da tasfiyesine başlandı.”⁴³

Alınan önlemler etkili de oldu. Gümrük görevlileri kuş uçurtmadılar. “Büyükada’da oturan ve bir turizm acentesinin otobüsüyle Yunanistan’a gitmekte olan Türk uyruklu bir Rum kadın, lokum kutusunda para kaçırırken yakalandı.”⁴⁴

“Rumlar yeni usullerle para kaçırıyor... Roma’ya giden Yanula Dabar isimli kişinin üzerinde hudut dışı edilen Rum’a ait Lion-Melba şirketinin 148 bin liralık alacak senedi bulundu.”⁴⁵

Henüz ilk sınır dışı uygulamalarında başlayan uzun aramalar, salt “işini” layığıyla yaptığını amirine kanıtlama çabasındaki gümrükçülerin işgüzarlığı da değildi. Ulusal ve uluslararası basının dikkatle izlediğı bu “seremoni” ile Türkiye, gözdağının dozunu da artırmayı amaçlıyordu.

Sonraki günlerde sınır dışı uygulaması bir çığ gibi büyümeye başladı. Hükümet, “Türkiye’yi içerden vurmaya çalışan”, “Beşinci

kol faaliyeti yürüten" vb suçlamalar yönelttiği Yunan uyrukluları hızla sınır dışı etmeye başladı. Sınır dışı edilen Yunanlılardan ilk 150 kişilik grup incelendiğinde iki önemli ortak özellik göze çarpıyordu. Sınır dışı edilenlerin çoğu 50-60 yaş grubundandı. İkinci olarak da hemen hepsi işadamıydı.

Sınır dışı edileceklere ilişkin ilk yapılan belirlemeler şöyleydi:

Meslekleri itibariyle sınır dışı edilecekler:⁴⁶

İthalat-ihracatçı: 17

Büyük şirketlere ortak: 101

Bakkal: 16

Gömlekçi : 35

Fırıncı: 30

Sobacı: 108

Mühendis-teknisyen: 8

Hattat: 25

Bahçıvan: 33

Aşçı: 52

Şirketlerde memur: 21

Muhasip-veznedar: 74

Ticari ortaklık ajansı: 4

Şef garson: 14

Mücellit: 21

Tamirci: 8

Gazeteci: 1

Çeşitli işlerde usta: 303

Çıracı: 206

Çeşitli sanayi-ticari kuruluş personeli: 272

O yıllardaki İstanbul Ticaret Odası kayıtlarına göre, 36 bin kayıtlı üye bulunuyordu. Bunlardan bini, Yunan uyruklu Rumlardı. Üyelerin yarıdan fazlası ise Türk pasaportlu Rumlardı.

İnönü Hükümeti'nin sıralamada önceliği işadamlarına vermesi tesadüf değildi. Böylece, ekonomik gücü en yüksek olanlardan başlanarak aynı zamanda bir kamulaştırma da gerçekleştiriliyordu. Yunan cemaatinin ekonomik gücü ortadan kaldırılıyordu.

Yerine konan gücü ise yazar Hıfzı Veldet Velidedeoğlu şöyle yorumluyordu:

Ne yazık ki, Osmanlı devrindeki sömürücü Levanten ve Rumların iktisadi bakımdan boş bıraktığı yerlerde, yine emperyalist sömürücü-

lerle iş ortaklığı kuran, büyük Türk kapitalistleri türedi şimdi de. Sömürü düzeni bir başka metodla sürüp gidiyor.⁴⁷

İnönü Hükümeti, dayanak noktasını, “gizli” bir örgüt aracılığıyla Türkiye’ye zarar veren kişilerin sınır dışı edildikleri üzerine kurmuştu. O halde bir de örgüt gerekliydi. İşte bu örgüt sınır dışı edilen ilk grubun neden yaşlılardan seçildiğini açıklıyordu.

Hükümet, “Eleniki Enosis” isimli bir derneğin varlığını kamuoyuna duyuruyor ve sınır dışı edilenlerin bu dernek aracılığıyla Türkiye aleyhine örgütlendiklerini iddia ediyordu. Ancak sınır dışı edilmesine karar verilen ilk 7 kişiden biri olan Dimitris Manikas 1957’den beri Türkiye’ye hiç gelmemişti. Yunanistan’da yaşıyordu.⁴⁸ Dolayısıyla nasıl döviz kaçırdığı, Kıbrıslı Rumlara yardım ettiği ya da Türkiye aleyhine faaliyet gösterdiği anlaşılmıyordu.

“Sınır dışı edilenler Eleniki Enosis cemiyeti ile Kıbrıs Rumlarına yardımda bulunuyorlar.”⁴⁹

İçişleri Bakanı Orhan Öztrak da yaptığı açıklamayla sınır dışı edilen ilk grubun yüzde 95’inin Eleniki Enosis üyesi olduklarını ve iç ve dış güvenliği bozucu hareketlerinin saptandığını açıklıyordu.⁵⁰

İstanbul’da Rumların kurduğu 82 dernek bulunuyordu.⁵¹ Buna karşılık İstanbul Emniyet Müdürlüğü 4. Şube’de oluşturulan Rum Masası’nda 10 bin Yunanlının dosyası bulunuyordu.⁵²

Bu 82 dernek içinden seçilen Eleniki Enosis Derneği, Atatürk-Venizelos yakınlaşması döneminde kurulmuştu. Dernek, Türkiye’deki Rum cemaatinin dayanışmasını ve kültürel gelişimini artırmayı amaçlıyordu. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Yunanistan’a yardım götüren Kurtuluş Vapuru’nun finansmanı ve Yunanistan’a yollanan giysi ve yiyeceklerin toplanması bu dernek tarafından organize edilmişti. Derneğin gerçekleştirdiği en son aktif girişim 1950’li yıllarda Yunanistan’ın İyonya Adaları’nda meydana gelen bir deprem sonrasında açılan bağış kampanyasıydı.

İnönü Hükümeti, işte bu derneği “keşfetmişti.” Ancak derneğin üyeleri yaşlanmıştı. Nitekim sınır dışı edilmek üzere arananların bir bölümünün öldüğü belirlenirken, yaşlılıktan yatalak hale gelen bazıları da o halleriyle sınır dışı edilmişti. “Sınır dışı edilenlerin 121 tanesi 70 yaşı, 20 tanesi de 80 yaşı üzerindeydi.”⁵³

4. Şube’ye bağlı polisler sınır dışı edilecek olan Yunan uyruklu Rumları evlerinden ya da işyerlerinden alarak Rum Masası’na getiriyordu. Sınır dışı edileceklerin ülkeyi terk etmeden önce bir belgeyi imzalamaları gerekiyordu. Belge şu maddeleri içeriyordu:

- a) Yasaları ihlal ettiğini kabul etmek.
- b) Türkiye aleyhine politik faaliyetlerde bulunmaktan suçlu Eleniki Enosis üyesi olmak.
- c) Kıbrıs'taki Yunanlı teröristlere para göndermiş olmak.
- d) Türkiye'yi kendi özgür iradesiyle terk ediyor olmak.⁵⁴

O günlerde şubedeki havayı basın şöyle yansıtıyordu:

Sınır dışı edilecek 300 Yunan uyruklu Rum'la, 30 Rum'a tebligat yapıldı. Bu sebeple, dün 4. Şube ile Parmakizi Bürosu, Fotoğrafhane Yunan uyruklu Rumlarla dolup taşı. Büyük bir şaşkınlık ve üzüntü içinde olan Yunan uyruklu Rumlar, 4. Şube'ye müracaat etmiş ve tebligata uyacaklarına dair imza vermişlerdir. Yurtdışına çıkarılması kararlaştırılan 30 Yunan uyrukludan 23 kişinin fişleri emniyette doldurulmuş, parmak izleri ve fotoğrafları alınmıştır. Bu kişiler arasında bir kadın, 2 papaz ve bir de kültür ataşesi vardır.⁵⁵

Sınır dışı edilecek olanlar 4. Şube'ye götürüldüklerinde kendilerine imzalatılan belgenin Türkiye'ye bir daha dönmelerini olanaksız kıldığıнын bilincindeydiler. Bir suçlu gibi muamele yapılan Yunanlılardan bir bölümü bu belgeyi imzalamak istemediklerinde 4. Şube'nin hücreleriyle tanıştılar. Belgeyi imzalayınca kadar da orada tutuldular.⁵⁶

1964 yılında Türkiye'de yaşayan hiçbir Yunanlı hakkında Türkiye aleyhine faaliyet gösterdiklerine ilişkin bir belge ya da kanıt bulunamadı. Ya da kamuoyuna sunulamadı. Ancak eğer bulunsaydı, böyle si bir uygulamayı gerekçelendirmesi açısından önem taşırdı.

Kıbrıs Rumlarını desteklediği, Türkiye'nin güvenliğini sarsıcı faaliyette bulunduğu gerekçesiyle sınır dışı kararının uygulandığı 5. kişi Ortodoks kiliselerinde şarkılar söyleyen Trasivulos Staniças oldu. Yugoslav kökenli Staniças, trajik geçmişini şöyle anlatıyordu:

Tito yönetimi işbaşına gelince Yugoslavya'dan Türkiye'ye kaçtım. Defalarca Türk tabiyetine girmek istediğim halde bir sonuç alamayınca, ben de Yunan tabiyetine girdim. Yunanlılarla başkaca hiçbir alakam olmadı.⁵⁷

Şimdi artık sistem işlemeye başlamıştı. Bu aşamada iki önemli gelişme oldu.

İlk olarak, hükümet, 1955'te imzalanan Türkiye-Yunanistan Vize Antlaşması'nı iptal etti. Daha önce de belirtildiği gibi antlaş-

manın iptali için Yunan tarafını güç durumda bırakacak en iyi zaman seçilmişti. Yunan uyruklu Rumların bir bölümü Paskalya Bayramı tatili ve ayinleri için Yunanistan'a gitmişti. Antlaşmanın iptaliyle bu insanların Türk Konsolosluğu'ndan vize almaları gerekiyordu. İptal kararı Yunanistan'da kalan Yunanlılar arasında panik havası doğurmuştu. İnönü, vize antlaşmasının iptal kararıyla ilgili olarak kısa bir açıklama ile "Türkiye hükümeti vize antlaşmasını muvakkat süre için kaldırmaya karar verdi." diyordu.⁵⁸

Yunanistan ise, Türk hükümetinin iptal kararına rağmen eskiden olduğu gibi 3 ayı geçmemek koşuluyla vize istenmeyeceğini açıklıyordu.

Antlaşmanın "geçici" olarak iptali, diplomasi dilinde Kıbrıs konusunda Yunanistan'ın atacağı adımlara bağlı olarak yenilenebileceği anlamına geliyordu. Yunanlılara uygulanan vizenin kaldırılması için 24 yıl geçmesi gerekiyordu. 1985 yılında Turgut Özal'ın başbakanlığı döneminde Türk-Yunan ilişkilerinin yumuşaması için bir jest olarak vize uygulamasına son veriliyordu. Ancak bu kez Yunanistan, Türklere vize uygulamaya başlamıştı ve halen de "sıkı" bir biçimde uygulamaya devam ediyor. Hatta Yunanistan'dan vize almak isteyen gazetecilerin 15 gün beklemesi gerekiyor. Bu süre içinde Yunan Konsolosluğu, o gazetecinin "sicilini" Yunan Dışişleri Bakanlığı'na soruyor. Kimi zaman da anlamsız bir biçimde gazetecilere vize verilmiyor. Bu uygulamaya ilişkin anlamlı bir örnek Karikatürcüler Derneği Başkanı, karikatürist Semih Balcıoğlu'nun başına gelenler oldu. Balcıoğlu, jüri üyesi olarak çağrılı olduğu Balkan Karikatür Festivali'ne gitmek için İstanbul Konsolosluğu'ndan vize alamadı.⁵⁹

İkinci olarak, Türkiye'deki Yunan çıkarlarına yönelik tehdidin genişleyerek süreceğinin işareti veriliyordu. İnönü Hükümeti "klasik" yöntemini kullanarak, CHP İzmir Milletvekili Osman Sabri Adal'a bir soru önergesi verdirtiyordu. Bu dört maddelik soru önergesinde Patrikhane ile ilgili sorular vardı. Ancak bu önerge ve Patrikhane'ye yönelik baskılar ilerkı bölümde anlatılacak.

Bu arada hükümetten çelişkili açıklamalar yapılıyordu. Örneğin, Başbakan İsmet İnönü, İtalyan Haberler Ajansı'na verdiği demeçte 1930 Antlaşması'nın yenilenebileceği mesajını verirken⁶⁰ bir gün sonra Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Haluk Kura, "Türk hükümeti iptal edilen antlaşmanın yeniden gözden geçirilmesini düşünmemiştir" diyordu.⁶¹

Beş Yunan uyruklunun sınır dışı edilmesinden sonra 30 kişiye daha sınır dışı edileceklerine ilişkin tebligat yapıldı. Bu kişi-

lerin Türkiye'yi terk etmeleri için tanınan süre değişti. Örneğin, bir bölümü polis marifetiyle evlerinden ve işyerlerinden alınarak Şube'ye getiriliyor, işlemleri tamamlanıp yine polis gözetiminde evlerinden birkaç parça eşyalarını almalarına izin verildikten sonra sınıra kadar götürülüyor ve sınır dışı ediliyordu. Kimilerine ise 2 ila 10 günlük süreler tanınıyordu.

Aynı günlerde 375 Yunan uyruklu Rum'a yalnızca Türklerin çalışabileceği alanlarda faaliyet gösterdikleri gerekçesiyle işlerini 15 gün içinde tasfiye etmeleri uyarısı yapıldı. Yabancıların çalışmasına izin verilmeyen işler 1 Haziran 1932 tarihli 2007 Sayılı Kanun'da şöyle sıralanıyordu:⁶²

Ayakkabı satıcılığı, çalgıcılık, fotoğrafçılık, berberlik, müretiplik, simsarlık, ebelik, elbise kasket ve kundura imalciliği, borsalarda mübayacılık, devlet inhisarına tabi maddelerin satıcılığı, seyyahlara tercümanlık ve rehberlik, inşaat, demir ve ahşap sanayi işçiliği, umumi nakliye vesaiti ile su ve tenvir ve teshin ve muhabere işlerinde daimi ve muvakkat işçilik, karada tahmil ve tahliye işleri, şoförlük ve muavinliği, her çeşit amelelik, her türlü müesseselerle ticarethane, apartman, han, otel ve şirketlerde bekçilik, kapıcılık, odacılık, otel, han, hamam, kahvehane, gazino, dancing ve barlarda kadın ve erkek hizmetçilik (garson ve barmen oyuncu ve şarkıcılığı), baytarlık ve kimyagerlik.

İşlerini tasfiye etmeleri istenen 375 kişiden 367'si İstanbul'da, 6'sı İzmir'de ve birer kişi de Adana ve Hatay'da işyerine sahipti. Bu 375 kişinin yaptığı işler ise şunlardı:⁶³

Marangoz-koltukçu: 108

Kunduracı: 65

Seyyar demirci: 1

Müteahhit: 8

Borsacı: 1

İnşaat kalfası: 2

Terzi: 91

Şapkacı: 21

Berber: 8

Müzisyen: 18

Şarap imalatçısı: 1

Şoför: 3

Garson: 9

Fotoğrafçı: 6

Gözlükçü: 6

Eczacı: 6

Rahibe: 10

Mühendis: 4

Sigortacı: 2

Dişçi: 5

Tablodan da görüldüğü gibi işlerini tasfiye etmeleri istenen Rumların çok az bir bölümü “yasak meslekleri” icra ediyordu. Ayrıca işlerini tasfiye etmeleri istenen 375 kişinin vize almaları gerektiği de hatırlatılıyordu.

Kararın Türk iş çevrelerinde “memnuniyet uyandırdığı” belirtiliyordu.⁶⁴

Peş peşe alınan kararlar Türkiye’deki Yunan uyruklular arasında panik havası doğurmuştu. Bazı Yunan tebaalılar Türkiye’de kalmak için Türklerle evlenmek için çaba gösteriyorlardı. Ancak bu çabanın da onları kurtaramayacağı resmi ağzlar tarafından açıklanıyordu.

Bazı Yunan tebaalılar Türklerle evlenmek suretiyle burada kalmanın yollarını arıyor. Fakat halen yürürlükte bulunan ve 22 Mayıs’ta yürürlükten kalkacak olan yeni ‘Vatandaşlık Kanunu’ kendilerine bu hakkı vermemektedir.⁶⁵

Bu kararlılık kimi zaman da “âşıkları” ayırıyordu.

Yunanlı 6 dansöze Türkiye’yi terk etmeleri için 48 saat süre tanınması üzerine, bu dansözlerden Fatula’ya âşık olan ve tek çarenin evlenmek olduğunu anlayan ABD’li çavuş cebinde evlenme kâğıtları olduğu halde neşeli geldiği otelde evlenmenin de Fatula’yı kurtarmayacağını anlayınca şaşkına dönüyordu.⁶⁶

Hükümet de “kendince” bir başka önlem daha almıştı. Yunan uyrukluların isimlerinin önceden açıklanması halinde “seyahat edemez” diye rapor aldıkları belirlenmişti. Bunu önlemek için hükümet de sınır dışı edileceklerin isimlerini son ana kadar gizli tutmaya başlamıştı.⁶⁷ Böylesi bir önlemin mantık dışılığı ortadaydı. Sınır dışı edilecekler, hükümetin bu “sürprizi” ile karşılaşmalarında genellikle yalnızca 48 saatleri oluyordu.

Yunan uyrukluların çaresizliğine ilişkin bir başka anlamlı örnek ise o günlerde 86 Yunan uyruklu Rum’un başvuruda bulunarak hüviyetlerindeki Rum-Ortodoks ibaresinin Türk-Ortodoks

olarak değiştirilmesi isteğinde bulunmalarıydı.⁶⁸ Ancak o günlerde yaratılan atmosfer yalnızca Rumları etkilemiyordu. Batman'da 88 kişilik bir Ermeni köyü Müslümanlığı kabul ediyordu.⁶⁹

Bu arada anti-Yunan söylemi pekiştirecek girişimler hükümet tarafından sürdürülüyordu.

İzmir'de Yunanlılara ilk kurşunu attığı belirtilen Ali Osman İlkurşun bu söylemden nasipleniyor ve o kurşunu attıktan tam 45 yıl sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi kendisine maaş bağlıyordu.⁷⁰

Aynı gün "usulsüz İstiklal Marşı okutan" Yunanlı bir kaptan hakkında soruşturma başlatılıyordu.⁷¹ Bir Yunanlı gemi hostesi ise tevkif ediliyordu.⁷² İzmir'de Yunanlıların denize dökülüşünün "canlandırılması" törenleri de ilk kez 1964'te başlatılıyordu.⁷³

Hükümet ise Türk karasularını 12 mile çıkarıyordu. Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar alınan kararla ilgili olarak, "Sahili çok, dostu az bir millet için gerekli bir karardır"⁷⁴ diyordu.

Sıra hükümet politikalarının halka yayılmasına gelmişti. Bunun için hükümet, kendi kontrolü altındaki gençlik örgütlerini kullandı. 6-7 Eylül olaylarında yaşanan vandalizmden ders çıkaran İnönü bu kez Rumlara yönelik bir ekonomik boykot kampanyası ile yeni bir girişimi başlatıyordu.

İlk bakışta gençlik tarafından başlatılan bu kampanya ile hükümet arasında organik bir bağ görünmüyordu. Ancak tüm Kıbrıs olayları boyunca muhalefete karşı İnönü'ye sınırsız destek veren gençlik örgütleri, kampanyanın bitirilmesi için içişleri bakanının mesaj yayımlamasını yeterli buluyordu.

15 Nisan'da üç büyük gençlik örgütü bir basın toplantısı yaparak "Rumlarla alışveriş etmeme kampanyası" başlattıklarını açıklıyordu. Toplantıya Türkiye Milli Gençlik Teşkilatları (TMGT) Başkanı Orhan Karataylı, Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) Başkanı Nazif Duru ve Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) Başkanı Yüksel Çengel katılıyordu. Üç dernek adına konuşan ve bir dönem Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin İstanbul İl Başkanlığını yürüten Yüksel Çengel hazırlanan ortak bildiriye okuyordu. Bildiride şu görüşlere yer verilmişti:⁷⁵

BÜYÜK TÜRK ULUSU

Senin sırtından kazanılan her kuruşun, Kıbrıs'ta kendi kardeşlerine çevrilen bir silah olduğunu hatırlayarak, bizi iktisadi bakımdan sömüren kişilerle alışverişini kesmen, bugün için Türklüğe yapabileceğin en büyük yardımdır.

Türk'ün Türk'ten alışverişi kendine dönüşüdür.

Asil milletim, şu anda iktisadi savaşın bulunduğu devrimizde dünya milletlerine iktisaden esir olmak istemiyorsan, kendini bu kampanyanın gönüllü bir eri hisset.

Türk tüccarı, Türk sanayicisi ve Türk imalatçısı da kalitede zevkini, fiyatta kesenizi düşünerek kampanyanıza katılacak, perakendeci esnaf da sizi iyi niyetle karşılayacaktır.

Ayrıca bu kampanyayı açarken bütün üniversiteli, akademili ve yüksekokullu arkadaşınızın da vazifeli olduğunu belirtiriz.

Gençlik örgütleri hükümete ise “Türkiye’de bulunan ve milleti-mizi sömüren Yunan uyruklular hakkında aldığınız isabetli kararları takdirle karşılıyoruz”⁷⁶ mesajını verdikten sonra taleplerini şöyle sıralıyorlardı:⁷⁷

1. Türkiye’de ticaret yapan Yunan uyruklu kişilerin bu haklarını kaldıran antlaşmaların iptaliyle en kısa zamanda tamanunun yurtdışına çıkarılması.
2. Yaşadıkları ülkenin dil, fikir bütünlüğüne karşıt olan azınlık okullarına tanınan tedris imtiyazlarının kaldırılması.
3. Din kuruluşlarını ıslah.

İleriki bölümlerde de gösterileceği gibi ne hikmetse (!) gençliğin bütün talepleri İnönü Hükümeti tarafından gerçekleştirilecekti. Üstelik başbakan, kampanyanın duyurulmasından bir gün sonra yaptığı açıklamada, “Türkiye’de yaşayan yabancılara ve vatandaşlarımıza tecavüz yapılmasını hiçbir kaydı şart altında kabul etmeyiz... Hükümet olarak hiçbir cebir hareketine izin vermez” diyordu.⁷⁸ Yani kampanya Rumlara karşı şiddet kullanılmamasıyla sınırlanmıştı.

Kampanyanın başlatılmasından bir gün sonra gençlik örgütleri Belediye Meclisi’ne başvuruda bulunarak bütün ticarethanelere sahiplerinin ad ve soyadlarını belirten tabelaların asılmasını talep ettiler.⁷⁹

Kampanya son derece organize bir biçimde başlatılıyor, İstanbullulara 100 bin adet bildiri dağıtılıyordu. Türklerin işyerlerine de “Buradan alışveriş yapabilirsiniz” yazılı pankartlar asıldı. Kampanyaya gençlik örgütleri dışında 20 kuruluş katılıyordu. 20 kişilik bir heyetin yanı sıra ikinci bir 6-7 Eylül yağmasına izin vermemek için 10 kişilik bir müfettiş grubu oluşturulmuştu. Bu yönetici grup ayrı zamanda “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyasını da sürdürecekti.

Kampanyaya katılan kuruluşlar arasında Türk-İş Sendikaları Konfederasyonu'nun desteğini yansıtmak amacıyla 1. Bölge Temsilcisi İsmail Topkar, Motorlu Motorsuz Taşıtlar ve Halk Otobüsleri Dernekleri, Tophane Et Kesicileri Derneği ve bazı esnaf dernekleri bulunuyordu.⁸⁰

Tophane Kesik Et Mezbahası 15 ton eti Rum kasaplara satma kararını hemen uygulamaya geçiyordu. Şehzadebaşı Klüp Sineması kampanyaya Rumca şarkılı filmi gösterimden kaldırarak katılırken, Ankara pavyonlarında çalışan 5 Yunan uyruklu kadının da işine son veriliyordu.⁸¹ Kampanyaya en önemli desteklerden birini de Mahmutpaşa esnafı gösteriyordu. (bkz. Yüksel Çengel'le yapılan söyleşi, s. 146).

Ancak kampanya bütün çabalara rağmen çok kısa bir süre içinde kontrolden çıkıyordu. Karaköy'deki Rum dükkânlarına gizlice, "Besle kargayı oysun gözünü. İçimizdeki mikrop Rumlardır. Rumlarla alışveriş etme" yazan pankartlar yapıştırılıyordu. Bu pankartı sökmek isteyen Baylan Pastanesi'nden bir çırak ise o sırada orada bulunan kişilerden dayak yiyordu.⁸²

Ancak yaşananları basın önemsemiyor, "normal" buluyordu.

"Ortada Rum vatandaşlarımıza ve Yunan uyruklulara karşı Kıbrıs olayları dolayısıyla bazı manevi veya maddi baskıların olması normaldir ve bu baskılar henüz normal sınırı aşmamıştır. Fakat Kıbrıs çıbanı kanadıkça, bu durumun daha da fenalaşabileceğinden endişe edilebilir."⁸³ Rumların özgürlüğüne kanıt olarak şu tür yorumlar yapılıyordu:

"Hatta Rum vatandaşlarımız, gençlerimizde ve halkımızda bu sıralarda doğan tepkilere rağmen, Türklerin arasında yüksek sesle Rumca konuşmak âdetlerinden bile vazgeçmemişlerdir."⁸⁴

Bu arada kampanya salt Rumları değil Musevi ve Ermeni vatandaşları da hedef alır bir hale bürünmüştü. Bu gelişmeler üzerine İçişleri Bakanı gençlikle yapılan görüşmeler sonunda kampanyanın sona erdirildiğini açıklıyordu.⁸⁵

Kampanyayı düzenleyen gençlik örgütlerinin sözcüsü Yüksel Çengel ise kampanyanın yüzde 20 semere verdiğini belirtiyordu.⁸⁶

Kampanyanın gerek vatandaşlar arasında gerekse iş çevrelerinde pek de itibar görmediği anlaşıyordu. Örneğin, böylesi bir kampanyanın "yüzde 20 oranında etkili olduğunun anlaşılması" için nasıl bir ölçüt kullanılmıştı?! Türklüğünü değil de kesesini düşünenlerin yanı sıra, onlarca yıl aynı sokağı, evi, işi ve dostluğu paylaşmış olan insanlar arasında ekilmek istenen kin tohumu tutmamış görünüyordu.

En önemlisi ise İkinci Dünya Savaşı yıllarında Nazi sempati-zanı Turancılar tarafından başlatılan “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası yeniden diriltilmek istenmişti. Nitekim kampanya kamuoyu tarafından da açıkça eleştirilere uğramıştı.

Yeni Sabah gazetesinde imzasız olarak yayımlanan başyazıda şu görüşlere yer veriliyordu:

Türk'ten Türk'e Alışveriş Kampanyası

Kıbrıs'ta yaşananlar nedeniyle hissedilen tevehhür ve hiddetin bil-hassa yurdumuzda yerleşmiş ve refah içinde yaşayan Yunanlı Rumla-ra yönelmesini normal ve beşeri saymak lazım gelir.

... Ancak boykot, sınırı aşıyor ve zarar veriyor. Türk'ten Türk'e for-mülü Ermeni ve Musevileri de kapsar. Yabancı şirketlerin davet edil-diği ve kanunlar çıkarılırken olmaz. Kulaklara su kaçırır.⁸⁷

Yazar, İnönü'nün “izin vermeyeceğiz” şeklindeki açıklamasını hatırlatarak, sıkıyönetim de olduğu halde bu kampanyanın yürü-tülmesine neden izin verildiğini anlayamadığını belirtiyordu.

Yazarın, Kıbrıs olayları nedeniyle, Türkiye'de yaşayan Yunan-lılara hiddet duyulmasını “normal” ve “beşeri” saymasına karşın, yaptığı eleştiri “ilk” olması açısından dikkat çekiciydi.

Haftalık *Akis* dergisinde de kampanyanın gereksizliğine ilişkin eleştiri yazısında şöyle deniyordu:

Bugün Türkiye'de “Türk'ten Türk'e Alışveriş Kampanyası” diye bir kampanyaya lüzum bulunduğunu söylemek son derece zordur. Seç-tiğimiz hayat tarzından rejimimize ve giriştiğimiz reform hareketle-rinin ticaret serbestliğine, nihayet insan haklarına saygımıza kadar her şey bizi böyle bir davranıştan, bu çeşit hevesten alıkoymalıdır. Bir devirde gençlerin Türk olmayan isimlere karşı dahi hassaslık gös-termeleri, “Yurttaş Türkçe Konuş” kampanyaları açmaları sempati-ye karşılanmış, bir lüzumun neticesi olduğundan destek görmüştür. Ama Beyoğlu'nda, Yahudilerin koluna sarı yıldız takar gibi birtakım dükkânların camekânlarına zorla pankartlar yapıştırılması, herhalde bir fazla heyecanın neticesi olmuştur.⁸⁸

Akis'te tatbik kabiliyeti olmayan, üstelik dünyada hiç iyi karşı-lanmayacak bu kampanya için gençliğin fazla ısrar etmediğinin altı çiziliyordu. Yazar Falih Rıfkı Atay ise, boykot kampanyasını “olumlar” bir tarzda kaleme aldığı yazısında “İstanbul Türklerinin Rum hemşerilerine yan baktıklarının doğru olduğunu” söylüyor ve

“Bunlar Kıbrıs cinayetlerini protesto ederek, vatandaşlık görevini yerine getirmedikleri için Türklerden de bir haylisinin onlarla alış-verişi kestikleri de doğru!” diyor ve kaygısıru şöyle ifade ediyordu:

Ben kendi adıma istemeyerek haber vereyim. Eğer Yunanistan yolunu değiştirmezse daha pek çok kötü şeyler olacaktır. Türklerle, Yunanlı ve Rumlar arasında hiçbir yerde, ne Yunanistan topraklarında ne İstanbul’da ve Türk topraklarında... beraber yaşama imkânları kalmayacaktır. İşler gitgide buna gideceğe benzer.⁸⁹

17 Nisan’da hükümet, bir başka önemli kararını sessiz sedasız uygulamaya geçiriyordu. Türkiye’deki Yunan uyrukluların tapudaki işlemleri durdurulduktan sonra, Maliye Bakanlığı Türkiye’deki bütün bankalara bir tamim göndererek Yunan uyruklu Rumların hesap durumlarının bildirilmesini istiyordu. Bu istek aynı zamanda Yunanlıların bankalardaki paralarının bloke edilmesi anlamına da geliyordu. 7 Mayıs’ta alınan kararla bloke işlemi duyuruldu. Yunanlılar artık Türk bankalarındaki paralarını vekâlet verdikleri kişiler aracılığıyla kontrol edebileceklerdi. İlgililerin gözetiminde para çekilebilecek ve bunun için de belirlenen limitlerin üstüne çıkılamayacaktı.⁹⁰

Gazetelerdeki bir habere göre Mali Polis tarafından yapılan bir incelemede çoğunluğu Musevi ve Rum olan 51 işadaminin İsviçre bankalarına çek ve efektif 43 milyon 561 bin liralık döviz kaçırdığı saptanmıştı. Paralar NATO’da çalışanlar aracılığıyla yurtdışına çıkarılıyordu.⁹¹

Yunan uyrukluların Türkiye Cumhuriyeti bankalarındaki paralarının miktarına ilişkin herhangi bir belge bulunmuyordu. Bu paralar daha sonra Merkez Bankası’nda oluşturulan bir fonda toplandı. Paraya vadesiz faiz uygulandı. 1964’te bir dolar 11 lira civarındaydı. Bugün sırur dışı edilen bütün Rumların toplam parasıyla İstanbul’da mütevazı bir ev bile almak zor olsa gerek. Aynı güçlük sınır dışı edilenlerin gayrimenkulleri için de söz konusudur. Türkiye resmi olarak bu gayrimenkullerin değerinin 200 milyon dolar civarında olduğunu iddia ederken, Yunan tarafı 500 milyon dolar olduğu görüşündedir.⁹²

1964’te gazeteler Yunanlıların toplam malvarlığının 2 milyar lira olduğunu yazıyordu.⁹³ 28 Mart tarihli *Milliyet* gazetesine göre İstanbul’da belirlenen gayrimenkul sayısı 1.600 olarak tahmin ediliyordu.⁹⁴

Bu gayrimenkullerin tamamına yakını mevki rantı çok yüksek olan semtlerdeydi. Ancak bu rakamların doğru olmadığı daha sonra anlaşıyordu.

Davos Zirvesi sonrasında, Özal Hükümeti'nin 1964 Kararnamesi'ni iptal etmesinin ardından, 2.902 Yunan malına el konduğu anlaşıyordu. Resmi rakamlara göre bu gayrimenkullerin dağılımı şöyleydi:

El Konulan Yunan Mallarının Dağılımı

İl	Adet
İstanbul	2.411
Edirne	2
Tekirdağ	23
İzmir	284
İçel	32
Hatay	46
Aydın	102
Adana	2
TOPLAM	2.902

Söz konusu gayrimenkullerin 300 milyar lira (o günkü döviz kuruyla 261 milyon dolar) değer taşıdığı belirtiliyordu. Gayrimenkullerin 1000 tanesi Taksim, Tarlabası, Şişhane, Tepebaşı, Gümüşsuyu, Kabataş ve Fındıklı'da bulunuyordu. Tarlabası'nda yol yapımı için bu evlerden 20 tanesi yıkılmıştı. Ancak bu binaların iskân parası olan 300 milyon lirayı gidip belediyeden alan olmamıştı.⁹⁵

Bu arada dönemin gazetelerinde Yunanlıların malvarlıklarına ilişkin çelişkili haberler çıkmaya devam ediyordu. Örneğin, ilk sınır dışı edilen 40 Yunan uyruklunun 250 milyon liraya yakın gayrimenkul ve serveti olduğunu bildiriliyordu.⁹⁶

Yunan uyruklular üzerinde estirilen terörden Türk uyruklu Rumlar da nasibini alıyordu. Yüzyıllardır bu topraklarda yaşayan Rumların bir bölümü, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra aile kökenleri, iş ilişkileri ya da yurtseverlik duygularıyla Yunan vatandaşı olmayı tercih etmişlerdi. Ancak bu tabiyet meselesi Kurtuluş Savaşı sonrasında ciddi problemler yarattıysa da, 1930 Antlaşması'ndan sonra 1964'e kadar herhangi bir problem olarak Rum azınlığın karşısına çıkmadı.

Rum azınlığı da eşlerini ve işlerini seçerken tabiyet konusunu

hiçbir biçimde kendine dert edinmedi. Ancak 1964'te Yunan uyrukluların sınır dışı edilmeleri başladığında tabiyet konusu bütün yakıcılığıyla gündeme geldi. Çünkü genellikle kendi arasında evlenen Rum cemaati evlilik öncesinde kimin hangi uyruktan olduğunu dikkate almamıştı.

Şimdi aileden bir bireyin –ki bu çoğunlukla baba oluyordu– sınır dışı edilmesiyle birlikte parçalanma başlıyordu. Yunan pasaportlu bir baba ya da annenin Türk pasaportlu çocukları Türkiye’de kalamayacakları için bir kişi bile sınır dışı edilse bütün aile Yunanistan’a göç ediyordu.

Bu da, Kurtuluş Savaşı sonrasında yaşanan en büyük etnik göç dalgasını ortaya çıkarıyordu. Bu dönemde sınır dışı edilen 12 bin 592 kişiyle birlikte, gerek ailevi nedenlerle gerekse Türkiye’de Rum olmanın güçlüklerinden yılarak ülkeyi terk eden Türk uyruklu Rumların sayılarının 30 binin çok üzerinde olduğu tahmin ediliyor.⁹⁷

Nitekim Türk uyruklu Rumların hızla Yunanistan’a göç etmeleri üzerine Patrik Athenagoras bir açıklama yaparak Türkiye’de kalmalarını nasihat etmek zorunda kalıyordu.⁹⁸

Türkiye Rumlarının bu dolaysız etkilenişlerinin yanı sıra İnönü Hükümeti’nin tehditleri giderek onları da kapsamaya başlanıyordu.

“Sınır dışı edilen Yunan uyruklu Rumlarla temas eden Türk uyruklu Rumlar tespit edilip vatandaşlıktan ıskat edilecek.”⁹⁹

Ne Yunan uyruklular ne de Türk uyruklu Rumlar homojen bir topluluk olmadıklarına ve kaynaştıklarına göre uyarıda belirtilen “temas” ne olabilirdi? Bir Türk uyruklu Rum son derece subjektif yorumlarla Yunan uyruklularla temas halinde olduğu gerekçesiyle sınır dışı edilebilirdi.

Kaldı ki, basında Rumların da “Rum’dan Rum’a Alışveriş Kampanyası” başlattıkları¹⁰⁰ haberleri artmıştı.

“... İstanbul Rum firmaları arasında Grivas prensiplerinin geniş ölçüde yayıldığı söyleniyor... Biliyorsunuz Grivas’a göre Rumlar yalnız Rumlardan alışveriş eder. Şimdi bizimkiler de böyle yapacaklar...”¹⁰¹

Bir başka haberde ise Rum işverenlerin Türk işçilerini işten çıkardıkları iddia ediliyordu.

“Kıbrıs meselesinin alevlendiği ve Yunan uyruklu kimselerin sınır dışı edildiği bugünlerde Türk işçileri aleyhine Rum işverenler tarafından işten çıkarma kampanyası başlanmıştır.”¹⁰²

Yunan sınırından kaçak olarak sokulan 2 filmin ele geçirilmesi bile önemli bir haberdirdi. “Ele geçirilen” filmler propaganda filmle-

ri değil, *İhtiras Kervanı* ve *Neron* isimli ticari fımlardı.¹⁰³

Ancak dönem öylesine Rumlara karşıt bir havadaydı ki, Rum adı taşıyan her şey şüphe altındaydı. Georges Papogeorgiou'nun *Müslüman ve Hıristiyan Halkının Siyasi Talim ve Terbiyesi* adlı kitabı da bundan payını alıyor ve kitabın Türkiye'ye girişi yasaklanıyordu.¹⁰⁴

Bu tür haberlerin çıktığı günlerde ise, yazar Orhan Seyfi Orhon Türk uyruklu Rumları şöyle "uyarıyordu":

Türkiye'deki Rum vatandaşlarımız arasında yayılmak istenen Türk düşmanlığına üzülüyoruz... Bugün Yunan tebaalılardan bazıları sınır dışına çıkarıldığında bunun Rum vatandaşlarımızla yakınlığımızı bozacak bir tarafı yoktur.

... Küstah tavırlar, manalı sözler, müstehzi tebessümlerle gazetelerde resimleri çıkarlar, aramızı bozmaya çalışanlardır.¹⁰⁵

Ancak İçişleri Bakanlığı da İstanbul ve İzmir'de yaşayan Türk tebaalı Rumları gözetim altına almıştı. Durumları "tetkik edilen" bu vatandaşların, Atina ve Pire'de mülk sahibi oldukları belirlenmişti. Bu nedenle de "Memleketin iktisadi hayatıyla ilgili gayri-meşru faaliyetlerinin olduğu" kanaati oluşmuştu.¹⁰⁶

Bu dönemde oluşturulan anti-Yunan ve anti-Rum söylemin en önemli dayanak noktalarından birini İstanbul Rumlarının yaşamı ve içinde bulunduğu koşullarla, Batı Trakya Türklerinin karşılaştırılması oluşturmuyordu. Hemen hemen bütün gazetelerde Batı Trakya Türkleri üzerine işkence, katliam ve gözyaşı dolu yazı dizileri çıkıyordu.

Karşılaştırmada en çok Batı Trakya Türklerinin yoksulluğuna vurgu yapılıyordu. Ancak göz ardı edilen tarihsel olarak Osmanlı'dan beri İstanbul'da ticaret burjuvazisinin geleneği içinde yer alan Rumlar bu zenginliklerini Cumhuriyet döneminde elde etmemişlerdi. Hatta Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül olayları gibi azınlık karşıtı politikalar sonunda görece yoksullaştıkları bile söylenebilirdi. Buna karşılık Batı Trakya Türkleri, Osmanlı'dan beri tarım ağırlıklı bir ekonomik yapıya sahiptiler. Türk azınlık kendilerine yönelik baskıların 1967'den sonra başladığı görüşünü savunuyordu.¹⁰⁷

Hükümet de bu karşılaştırmaların yapılmasını destekler bir yaklaşım içindeydi. İnönü'nün her şeyin demokratik biçimde icra edildiği senaryosunun en önemli unsuru olan Meclis'te soru önergeleri kurumu bu aşamada da devreye giriyordu. CHP Niğde Milletvekili Ruhi Soyer, hükümete verdiği soru önergesinde Batı Trakya Türk-

leri ile İstanbul Rumlarının eğitim, sosyal yapı, nüfus vb alanlardaki son durumları hakkında bilgi istiyordu.¹⁰⁸

Batı Trakya ile ilgili yayınlarda bu bölgede yaşayan ve sayıları 110 bin civarında olan Türklerin çektiği baskılar ballandırılarak anlatılmaktadır. Örneğin, *Hürriyet* gazetesinde başlayan bir yazı dizisinin adı “Yunanistan’da Mağarada Yaşayan Türkler”di.¹⁰⁹ *Son Havadis* gazetesinde yayımlanan “Batı Trakya Türkleri ve İstanbul Rumları” konulu yazı dizisinde de Lozan Antlaşması ile İstanbul’da yaşayan 70 bin Rum’un nasıl refah ve özgürlük içinde yaşadıkları anlatılırken, Batı Trakya Türklerinin gördüğü işkencelerden “örnekler” veriliyordu.¹¹⁰ Yine aynı gazetede “12 Adayı Nasıl Kaybettik?” adlı yazı dizisinde yazar Orhan Aydar, “Kan, tabiat, iklim hülâsa akla gelen her şey onu bize bağlamaktadır” derken, yazı dizisinin bir başka bölümünde Makarios’un eşcinsel olduğunu iddia ediyordu.¹¹¹

Dönemin muhafazakâr çizgisinin savunucuları arasında yer alan *Son Havadis*’te yayımlanan bir başka yazı dizisinde ise tam 11 gün “Girit’in Kanlı Alın Yazısı” anlatılıyordu. Yazar İhsan Karaali’ye göre Giritli Rum ile Kıbrıslı Rum aynıydı.¹¹² Türkiye’deki Yunan uyrukluların Türkiye’yi terk etmeleri için tanınan sürenin bitiminden¹¹³ hemen önce başlayan “Batı Trakya 64” adlı yazı dizisiyle 4 ay önce yayımlananlar okuyucunun hafızasını tazelemek için olsa gerek yeniden yayımlanıyordu.

Artık Yunanlıların gruplar halinde sınır dışı edilmeleri kamuoyunun kanıksadığı bir olay haline gelmeye başlamıştı. Hemen her gün yeni bir liste açıklanıyordu. Rumlar bu listeleri dikkatle izliyordu. Henüz daha 38 kişi sınır dışı edilmişken basına “pompanan” bir haber Yunan uyrukluların, böylesi bir uygulamaya ne kadar “layık” olduklarını göstermeyi amaçlıyordu. Bu haber aynı günlerde bütün gazetelerde satır satırına aynı çıkıyordu. Haberin kaynağı belirsizdi. Bu kısa ama etkili haber aynen şöyleydi:

Türkiye’den çıkarılanların bazıları Kıbrıs’a gidip, eğitime tabi tutulduktan sonra EOKA’cılara katılıyor. Kıbrıs’a gönüllü giden 20 kişilik gruptan bazıları Yunan Alayı kampına bitişik bulunan Türk Alayı kampındaki nöbetçilere durumlarını açtılar.¹¹⁴

Haberin yazıldığı tarihte Türkiye’den henüz 38 kişi sınır dışı edilmişti. Hatta haberin basında çıkmasından 4 gün sonra İçişleri Bakanı Öztrak yaptığı açıklamada 38 kişinin zararlı faaliyetlerinden ötürü sınır dışı edildiklerini söylüyordu.¹¹⁵

Sınır dışı edilenlerin tamamına yakını 50-60 yaş arasında işadamydı. Bu kişilerin yarısından fazlasının Kıbrıs'ta gerilla eğitimi görmeye gitmeleri mümkün değildi. Kaldı ki, Türk düşmanlığını böylesine uç noktalarda yaşayan bu kişilerin gidip Türk Alayındaki askerlerle dertleşip, sırlarını onlara anlatmalarının mantığı yoktu.

Bir başka "provakatif" haberde ise İstanbul'daki Rumların gizli teşkilat kurduklarının doğrulandığı ve 55 yaşında bir Yunanlının casusluk suçlamasıyla tutuklandığı yazılıyordu.¹¹⁶

Rum gençlerinin toplandığı Şems adlı futbol kulübü de kapatılan kuruluşlar arasındaydı. Çünkü Şems'in "endirekt" yollarla Patrik'e bağlı olduğu ve Yunan emellerine hizmet ettiği "tahmin" ediliyordu.¹¹⁷

Bu dönemde Yunanlılar 40 ila 100 kişilik gruplar halinde sınır dışı ediliyordu. Sınır dışı edilenlerle ilgili olarak her defasında "Türkiye aleyhinde faaliyette bulundukları" iddiası tekrarlanıyordu.

Yunanlılar en çok Temmuz ayı içinde Türkiye'yi terk ettiler. 15 Temmuz'da ayrılan kafilenin sayısı 3 bini buluyordu. 4 Temmuz 1964'te ise 615 kişilik bir başka grup Türkiye'yi terk etti. Bu kişilerin meslekleri şöyleydi:¹¹⁸

131 tüccar, 26 şirket ortağı, 20 tuhafiyeci, 2 bakkal, 20 fabrikatör, 15 kasap, 15 kunduracı, 15 ithalat-ihracatçı, 15 emlak sahibi, 14 terzi, 13 lokanta sahibi, 12 kuyumcu, 12 vapur acentesi sahibi, 10 elektrikçi, 10 müteahhit, 10 matbaacı, 9 pastane sahibi, 8 komisyoncu, 8 manifaturacı, 8 tezgahdar, 7 marangoz, 7 mobilyacı, 6 imalatçı, 6 kürkçü, 5 kahveci, 5 mermerci, 5 büfeci, 5 gazino sahibi, 4 baharatçı, 4 döşemeci, 4 garson, 4 gömlekçi, 4 kırtasiyeci, 4 müstahdem, 4 muhasebeci, 4 oto parçacısı, 4 oto tamircisi, 4 pastacı, 4 tornacı, 3 şapkaçı, 3 şekerci, 3 saatçi, 3 manav, 3 makine tamircisi, 3 hurdavatçı, 3 boyacı, derici, 3 elbiseci, 3 temizleyici, 3 gözlükçü, 2 bavulcu, 2 dökümcü, 7 fırıncı, 2 gazeteci, 2 rahip, 2 konserveci, 2 kâğıtçı, 2 kabzımal, 2 köseleci, 2 kolonyacı, 2 metropolit, 2 mefruşatçı, 2 mühendis, 2 otel sahibi, 2 oto boyacısı, 2 papaz, 2 radyocu, 2 sobacı, 2 taşçı, 2 teknisyen, 2 yağcı ve birer tane züccaciyeci, zahireci, zahire bakliyatçısı, uncu, öğrenci, şirket müdürü, serbest meslek sahibi, sıhhi tesisatçı, reklamcı, randevucu, pasaj sahibi, oyuncakçı, nakliyatçı, makine satıcısı, müzisyen, metrdotel, memur, mücellit, lastik tüccarı, lokanta müdürü, kavaf, kilisede muganni, inekçi, itriyatçı, ipekçi, hastane idare amiri.

Listedekilerin büyük bir çoğunluğu kayıt dışı ekonomiye dahil oldukları için vergi alınmayan işlerde çalışan yoksul kişilerdi. Vergi kaçakçısı olamayacakları gibi yurtdışına döviz de kaçırmaları pek mümkün görünmüyordu. *The Times* gazetesi de bu “çifte standardı” anlaşılmaz buluyor ve sınır dışı kararlarının Kıbrıs’ın işgal edilememesini ikame etmek amacını taşıdığını iddia ediyordu.¹¹⁹

Hükümet, sınır dışı edilen Yunanlıların kişisel gelirlerini beraberlerinde götürmemeleri için özel bir çaba gösteriyordu. San-ki bu insanlara kamu mülkiyetinden/mallarından bir tahsisat yapılmış da şimdi sayım yapılarak geri alınıyormuş gibi bir hava hâkimdi. “Hür dünyanın” o çok önemsedığı özel mülkiyet hakkı, mülkün sahibi Yunanlı ise hiçbir değer ifade etmiyordu. Nitekim 1930 Antlaşması’nın iptalinden henüz 1,5 ay sonra Hazine ile Rumlar arasında 100’e yakın mülkiyet davası açılmıştı bile.¹²⁰

İnönü Hükümeti ise Yunanlıların malvarlıklarıyla ilgili bir projeye sahipti.

Türkiye’den hudut dışı edilen Yunanlıların malları ve mülkleri Türk hükümeti tarafından bloke edilecek ve zaman zaman Oniki Ada’dan kaçarak memleketimize hicret etmek zorunda kalan Türklere verilecektir. Adalardan kaçmış olan Türkler eski yerlerindeki mallarını ve mülklerini vesikalarla ispat ettikten sonra, hudut dışı edilen Yunanlıların emvaline sahip olabileceklerdir ve Türkiye’ye hicret eden birçok Türk’ün elinde de mevzubahis vesikalar bulunmaktadır.¹²¹

İnönü Hükümeti böylesi bir projeyi Yunan hükümetinin “misilleme” yapmasını önlemek için de geliştirmiş olabilir. Gerçekten de Türkiye’deki Yunan uyrukluların mal varlıkları, Yunanistan’daki Türk uyruklularınkinden çok daha değerliydi.

“Yunanistan’daki Türkler aleyhine bir karar alınacak olursa memleketimizde bulunan Yunan tebaalılarının emlak değeri 2 milyar lira tutarındaki servetine el konacak.”¹²²

Kaldı ki demografik olarak da çelişkili bir durum söz konusuydu. Adalarda yaşayan Türk nüfusa Türkiye’deki Yunanlıların mallarının verilmesi halinde bu kişilerin her biri milyarder olabilirdi. Çünkü Oniki Ada’da yaşayan yalnızca 762 Türk vardı.

Feshedilen antlaşmanın yürürlükten kalkacağı 16 Eylül’de 12 bin Yunanlı sınır dışı edilecek. Bu antlaşma hükümlerine giren Oniki Adalardaki Türk uyrukluların sayısı 762 kişidir... Bugün Rodos ve İstanköy’de ise 4 bin civarında Türk uyruklu kalmıştır. Bunun 3.600’ü

Rum, 360'ı Türk uyrukludur... Yunanistan'daki Türk uyrukluları ise 4.636'dır. Bunların 3.874'ü Rum ve 672'si Türk asıllıdır.¹²³

Türkiye, 9 Temmuz'da Yunan uyrukluların mallarına ihtiyati haciz konduğunu resmen açıklıyordu. Ancak bu açıklamanın yarattığı kargaşayı önlemek amacıyla hemen ertesi günü "Türk uyrukluların da mallarına haciz konacağı ve servet vergisi ihdas edileceği resmen yalanlanıyordu."¹²⁴

Konulan haciz kararının "ihtiyati" olması çeşitli yorumlara yol açarken yazar Mümtaz Faik Fenik, bu yeni durumu Varlık Vergisi ile kıyaslıyordu.

Anayasa Mahkemesi'nin kararları geriye doğru yürümez. Anayasa Mahkemesi'ne müracaat edilse de Varlık Vergisi'nin Anayasa'ya aykırı olduğuna dair bir karar alınsa netice ne olacaktır? Bütün vergi verenler geri alacak. Peki ya alınteri?¹²⁵

Yazar, Varlık Vergisi'nde olduğu gibi şimdi de Yunanlıların haciz konan mallarının "üstüne yatılması" eğilimindedir. Ancak kendisi aynı zamanda özel mülkiyete "sonuna kadar inanan" birisi olduğu için bunu utangaç bir biçimde ifade etmektedir.

Sınır dışı edilmesine karar verilen Yunanlılardan en şanslı olanları "vergi kaçırmakla" suçlananlardı. Çünkü bu kişiler vergilerini ödeyinceye kadar sınır dışı edilmiyordu. Hükümet de bu durumu bir avantaj haline getirmemeleri için Yunanlılara zaman kısıtlamaları getiriyordu.

Yunan tebaalı tüccarların Haziran ve Eylül'de ödemeleri gereken gelir vergisi taksitlerini 24 saat içinde ödemeleri istendi... Bu kararın tatbikinde Rum asıllı olmadıkları halde Yunan tabiiyetinde bulunan Musevi ve Ermeniler hariç tutulmadı... Vergisini zamanında ödeme-yen Yunanlılar icraya verilecek.¹²⁶

Vergi borcu olanlara yönelik uygulamaların Türk kanunlarının da dışına çıkan kimi uygulamalara dönüştüğü oluyordu. 1939 yılından beri İskenderun'da kendi evinde oturan Yani Antipas isimli işadamlarının vergi borcu olduğunun ortaya çıkması üzerine, Antipas'ın evi basılarak aranıyor ve banka hesaplarına el konuyordu.¹²⁷

Basında en muteber haberler arasında vergi kaçıran Rumların teşhiri vardı. "Vergi kaçıran lokantacı yakalandı... Vergi kaçakçısı Rum kadın yakalandı..."¹²⁸

Yunanlıların toplam vergi borcu konusunda herhangi bir açıklama yapılmamakla birlikte bu durumda olan Yunanlı sayısının 2 bin olduğu açıklanıyordu.

Ancak bu açıklama da çelişkiliydi. Bir başka haberde, oluşturulan 20 kişilik bir komisyon tarafından yapılan incelemede Türkiye’de ticaret yapan Yunan uyruklu Rumlardan yalnızca iki bin tanesinin vergi mükellefi olduğunun belirlendiği diğerlerinin bu yolda kayıtlı olmadıkları gibi vergi ödemedikleri de belirtiliyordu.¹²⁹

Maliye Bakanlığı’ndan yapılan açıklamada şöyle deniyordu:

Kesif bir faaliyet içindeyiz. Fahiş kazançları yanında, bugüne kadar devlete devde kulak vergi verenlerin hakiki mahiyetleri bu vesile ile su yüzüne çıkmıştır. Devlet olarak kanunların ve beynelmilel antlaşmaların bize tanıdığı bütün hak ve vecibeleri kullanacağız.¹³⁰

Kalanlar ne düşünüyordu?

Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilmeleri Türk uyruklu Rumlar arasında da kaygı ve panik havası içinde izleniyordu. Yakın akrabalarının zorla Yunanistan’a gönderilmesi ve mallarına el konulması karşısında Türkiye Rumları sıranın kendilerine gelmesini bekliyordu.

Her ne kadar uluslararası tepkileri göğüslemeye çalışan Dışişleri Bakanlığı “Rum asıllı vatandaşlarımız eskiden olduğu gibi şimdi de huzur içinde müreffeh bir hayat geçiriyor.”¹³¹ şeklinde açıklamalar yapıyorsa da, önceki bölümlerde de gösterildiği gibi Yunan uyruklularla “işbirliği” içinde olmaları halinde sınır dışı edilebilecekleri tehdidi Demokles’in kılıcı gibi üzerlerinde sallanıyordu. Ekonomik boykot ve “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyalarının doğrudan hedefi durumundaydılar. Her muhataplarına Türk pasaportlarını gösteremeyeceklerine göre isimleri ve dini inanışlarıyla onlar “karşı” taraftandılar.

Tapuda, bankalarda ve vergi dairelerinde uygulanan haciz, blokaj ve el koyma uygulamaları “örtülü” bir biçimde onları da kapsıyordu. Mallarını elden çıkarmaları için Ankara’dan izin alınması gerekiyordu.

Dahası, ileriki bölümlerde gösterileceği gibi okulları, vakıfları ve kiliseleri kuşatma altındaydı. Bu koşullar altında Türkiyeli Rumlar ne yapıyorlardı?

1964’te kıyasıya esen devlet destekli şovenizm rüzgârı Türk

uyruklu Rumların bir bölümünü, etnik kimliğini inkar noktasına getirdi. Bu insanların bir bölümü dinlerini ve isimlerini değiştirerek bu rüzgârın “kırlan” dalları oldular.

“Andreas Zorlu adında bir Rum kadını Müslüman oldu. Türk’le evli bu kadın kendine Neriman adını aldı.”¹³²

“Galatasaray futbol takımı tutan bir Rum sünnet oldu ve Metin adını aldı.”¹³³

“86 Yunan uyruklu Rum başvuruda bulunarak hüviyetindeki Rum-Ortodoks ibaresinin Türk-Ortodoks olarak değiştirilmesini istiyor.”¹³⁴

“Rum kadını Marika Karacaopulos dinini ve adını adını değiştirerek Mine oldu. Mine, Rumların davranışlarını tasvip etmediğini söyledi”¹³⁵

“57. Er Eğitim Merkezi’nde vatani hizmetini yapan Türk uyruklu Rum er Müslüman olmayı seçti.”¹³⁶

Bir başka çaba ise Türkler gibi düşünüldüğünün kanıtlanması için gösterilerdi.

“Yayla Dağı Türk Ortodoksları Kıbrıs olaylarını telin etti”¹³⁷

“47 imzalı bir bildiri ile İstanbullu Rumlar Kıbrıs’taki Türk katliamını protesto etti.”¹³⁸

“Yorgo Patrikasasis adında Rum asıllı bir vatandaş ‘Türkiye’deki Rumların, Kıbrıslı Türk kardeşlerine yardımı’ adıyla bir kampanya başlattı. Patrikasasis, ‘Patrikhane çağrı yaparsa bir milyon lira toplanır’ dedi.” Gazete, Patrikasasis’in bürosundaki Atatürk maskını ve Türk bayrağını “samimiyetinin” göstergesi olarak değerlendirirken, ertesi günkü haberde Atton Andridis, Yorgi Arşimides ve Evrigidi Kondornati ile yapılan söyleşilerde kampanyanın bu kişilerce de desteklendiği belirtiliyor.¹³⁹

“Patrikasasis’in başlattığı kampanyaya Patrikhane 5 bin lira, Patrik Athenagoras da 700 lira bağış yaptı.”¹⁴⁰

“Heybeliada’da Rumlar İnönü’ye büyük tezahürat yaptı. ‘Yaşa var ol’, ‘Kıbrıs meselesini sen hallet pašam’ diye bağırانlar oldu. Başbakan bu coşkun tezahürat karşısında vasıtaya binmeyip köşke kadar yürümeyi tercih etti.”¹⁴¹

Bu çabaların “hamasi” bir örneği ise Ermeni cemaatinden geliyordu. “Diyarbakır Ermeni kilisesinde Kıbrıs’ta şehit olmuş Türkler için mevlüt okundu.”¹⁴² Herhalde Ermeniler Türk şehitleri için kendi dinlerinde yapılacak bir ayının Tanrı katında kabul görmeyeceğini düşünmüşler ve kilisede mevlüt okunması gibi parlak (!) bir buluş geliştirmişlerdi.

Ulus gazetesi ise, 7 Rum vatandaşıyla yapılan bir anketi yayın-

layarak Türk uyruklu Rumların 1964'teki ruh halini yansıtıyordu. Sorular ve yanıtların oldukça ilginç özellikler içerdiği inancıyla bu ankete, çalışmanızda aynen yer veriyoruz.¹⁴³

İstanbul'daki Rumlar "Rumlar Haksız" Diyor

Türk-Yunan münasebetlerinin gittikçe nazik bir safhaya girmesi, cumhurbaşkanı ve başbakanın yaptıkları ihtarlar, gençlik teşekküllerinin "Alışverişi Türk'ten Yap" kampanyası ve bunlara paralel gelişmeler bizi bir küçük anket yapmaya sevk etti.

Acaba Rum asıllı vatandaşlarımız bu olayları nasıl takip ediyorlar ve bu konuda neler düşünüyorlardı?

Filhakika, İçişleri Bakanlığı'nın bildirisinde ifade edildiği gibi, Türkiye'deki Rum asıllı Türk vatandaşları, Türk Anayasası'nın teminatı altındadır. Ve ırk, din ayrılıkları herhangi bir fark yaratıyor değildir. Fakat yaşanan zamanların meydana getirdiği psikolojik durumlarda, bu vatandaşlarımızın olaylar karşısındaki tavırları merak konusudur.

Anketimizi mümkün olduğu kadar geniş tutmak istedik. Suallerin çoğu, Rum asıllı vatandaşlarımızın milli hayatımıza ne derece intibak ettiklerini gösterebilecek konulara dairdi. İstanbul'da anketi yapmakla vazifeli arkadaşımız ve foto muhabirimiz pek çok kimseye müracaat ettiler, fakat çoğunda büyük bir çekingenlik müşahade ettiler. Halbuki Türk toplumu, bugün Rum asıllı vatandaşlarının açık beyanlarını ve milli davalar karşısındaki açık desteğini her zamankinden daha fazla istemektedir. Buna rağmen "Cevap vermeye mecbur muyum?" gibi sert tepkilerle karşılaştığımız olmuştur.

Soru 1: Kıbrıs'ta cereyan eden olaylar gittikçe Türk-Yunan dostluğunu tehlikeye düşürüyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Vasil Cingözoğlu, diş doktoru, 54 yaşında, Niğde doğumlu: "Şüphesiz ki, bu dostluk tehlikeye düşüyor. Bu zamanda böyle şeylerin olması hiç hoş değil. Hele insanlık bakımından hiç doğru değil."

İstemat Mihailidis, lokantacı, 43 yaşında, İstanbul doğumlu: "Kıbrıs'ta olanlara üzülüyorum. İki cemaatin daima barışık olması lazımdı. Kıbrıs daha önce Türklerindi, harplerle elimizden çıktı. Biz burada haklıyız. Bu bize yapılan büyük haksızlıktır."

Stefo Koçış, terzi, 48 yaşında, İstanbul doğumlu: "Ben Kıbrıs olaylarını Türklere karşı yapılan büyük bir haksızlık olarak görüyorum. Fena halde sıkılıyorum."

Panayot Papadopoulos, ayakkabıcı, 40 yaşında, İstanbul doğumlu: "Çok müessif olaylar. Bu dostluğun bozulmaması dünya menfaati

için mühimdir. Bir an evvel halledilmesini temenni ederim. Bu olaylarda muhakkak ki Türkler haklıdır.”

Yorgo Özzervas, berber, 40 yaşında, İstanbul doğumlu: “Biz Türk’üz, Türk vatandaşıyız. Vatan için elimizden ne gelirse yapalım. Oğlum Ankara’da askerdir. Babam da Çanakkale’de harpte öldü. Onun için biz de çok üzülmüyoruz bu vaziyetlere.”

Koço Yanidis, elektrikçi, 70 yaşında, İstanbul doğumlu: “Ben ne söylesem boş. Peygamber ne isterse o olur.”

Niko Hirpayki, şoför, 40 yaşında, İstanbul doğumlu: “Bu bizim haklı davamızdır. Er veya geç biz Türklerin lehine neticelenmesi şart.”

Soru 2: Türkiye’de yaşadığınız için mesut musunuz?

Cingözoğlu: “Şüphesiz memnunum.”

Mihailidis: “Mesudum ne demek, çok mesudum. Kavsalar da gitmem.”

Koçış: “Memnunum.”

Papadopulos: “Türkiye’de yaşamaktan her zaman için memnunum.”

Özzervas: “Şüphesiz memnunum.”

Yanidis: “Memnunum.”

Hirpayki: “Çok memnunum.”

Soru 3: Yurtdışına çıkarılan yabancılar hakkındaki düşünceleriniz nedir?

Cingözoğlu: “Gayet haklı. Bizimkiler Almanya’ya gideceklerine onlar gitsinler de işler açılsın.”

Mihailidis: “Bunların yurtdışına çıkarılmaları çok iyi bir harekettir. Herkes kendi yerine gitsin.”

Koçış: “Hükümetin uygun gördüğü doğrudur.”

Papadopulos: “Zararlı insanların memlekette kalması doğru değildir. Bunda bizden çok hükümetin kararı önemlidir.”

Özzervas: “İsabet ediyorlar.”

Yanidis: “Gidenler hısmım değil ya. Ben karışmam. Yaptıkları işi kendileri düşünselerdi.”

Hirpayki: “Çok isabetli bir harekettir. Hükümet çok yerinde hareket etti.”

Soru 4: Irk ve din ayrılığı nedeniyle Türklerle münasebetlerinizde aksayan taraf var mı?

Cingözoğlu: “Hiç aksayan bir taraf yok. Müşterilerimin çoğu Türklerdir.”

Mihailidis: “Ne var aksayacak? Türklerle kardeş gibi geçinip gidiyoruz.”

Koçiş: "Münasebetlerimiz gayet iyidir."

Papadopoulos: "Türklerle gayet samimiyimdir."

Özzervas: "Hayır, hiç aksayan tarafı yok. İki çırağım var, ikisi de Türk."

Yanidis: "Yok bir şey."

Hirpayki: "Kendimi Türklerden ayırmam ki."

Soru 5: Siz ve çocuklarınız iyi Türkçe konuşmaya gayret ediyor musunuz?

Cingözoğlu: "Zaten Türkçe konuşuyoruz. Gayret de ediyoruz."

Mihailidis: "Türkçe öğrenmek için gayret ediyorum."

Koçiş: "Oldukça düzgün konuşurum Türkçeyi."

Papadopoulos: "Gayret gösteriyorum. Bir insan yaşadığı ve uyruğunda bulunduğu memleketin dilini gayet iyi bilmeli."

Özzervas: "Tabii, hep Türkçe konuşuruz biz."

Yanidis: "Mektebe gitmediğim için iyi Türkçe bilmem."

Hirpayki: "Gayret ediyoruz. Benim kızım mektebe gidiyor. Türkçesi pekiyidir. Rumcası ortadır."

Soru 6: Evinizde Türkçe konuşur musunuz?

Cingözoğlu: "Evet, hep Türkçe konuşuruz."

Mihailidis: "Biz Anadolulu olduğumuz için hep Türkçe konuşuruz."

Koçiş: "Evde Türkçe de Rumca da konuşuruz. Türkçem daha iyi galiba."

Papadopoulos: "Daha çok Türkçe konuşuruz."

Özzervas: "Tabii Türkçe konuşuruz biz."

Yanidis: "Türkçe de konuşuruz."

Hirpayki: "Evimizde Türkçe konuşuyoruz."

Soru 7: Türkçe şiir ve şarkı bilir misiniz? Türkçe kitap okur musunuz? Rumca gazete okur musunuz?

Cingözoğlu: "Türkçe şiir bilmem, şarkıları da radyoda dinliyorum. Mesleki kitapların dışında kitap okumam. Türkçe ve Rumca gazeteleri okurum."

Mihailidis: "Türkçe şarkıları çok severim. Hele Zeki Müren'e bayılırım. Şiir bilmem, kitap falan okumam. Sadece Türkçe gazetele-ri okurum."

Koçiş: "‘Bir İhtimal Daha Var’ şarkısına bayılırım. Şiir de severim. Türkçe şiirler ezberlemiştir. Kitap okumam. Türkçe ve Rumca gazeteleri okurum."

Papadopoulos: "Radyodan umumiyetle Türkçe şarkıları dinlerim."

Şiir merakım yoktur. Roman okumaya bayılırım. Türkçe gazeteleri okurum. Rumcam pek iyi değil.”

Özzervas: “Türkçe şarkıları ve şiirleri severim. Mektebin üçüncü sınıfından çıktığım için kitapla aram pek iyi değildir, okumam. Türkçe ve Rumca gazeteleri okuyorum.”

Yanidis: “Şarkı ve şiir bilmem. Benim zamanımda eski Türkçe vardı. Öğrenemedim. Rumca gazete okurum.”

Hirpayki: “Türkçe şarkı ve şiirleri severim. Aşk romanları okurum. Türk mektebinde okuduğum için Rumca gazeteleri okuyamam.”

Soru 8: Dindar mısınız? Muntazam kiliseye gider misiniz?

Cingözoğlu: “Bayramlarda giderim o kadar.”

Mihalidis: “Paskalya’dan Paskalya’ya giderim kiliseye.”

Koçiş: “Dini bayramlarda giderim.”

Papadopoulos: “Vakit buldukça giderim kiliseye.”

Özzervas: “Kiliseye muntazam gitmem.”

Yanidis: “Ben papazlarla kavgalıyım.”

Hirpayki: “Hiç alakam yok. Vakit de bulamıyorum zaten.”

Soru 9: Türk aileleriyle görüşüyor musunuz? Dostlarınız var mı?

Cingözoğlu: “Türk aileleriyle görüşüyoruz. Türk akrabalarım bile var.”

Mihailidis: “Altı tane Türk ailesi dostumdur.”

Koçiş: “İyi arkadaşlarım ve dostlarım vardır Türklerden.”

Papadopoulos: “Mahallemizde hep Türkler oturur. Hepsiyle de samimiyiz. Gider, geliriz.”

Özzervas: “Tabii görüşürüz. Oturduğumuz yerde pek çok Türk var.”

Yanidis: “Türk aileleriyle ahabplığım yok.”

Hirpayki: “Oturduğum evde hep Türk aileleri var. Meslek arkadaşlarım da Türk’tür zaten.”

Soru 10: Yunanistan’da akrabalarınız var mı?

Cingözoğlu: “Yunanistan’da kimsem yok. Hiç de gitmedim.”

Mihailidis: “Yunanistan’da dedem ve dayım var. 1962’de dedemi görmeye gittim. Üç gün kaldım.”

Koçiş: “Bütün akrabalarım Amerika’ye göç etti. 1963’te gidip 15 gün kalmıştım.”

Papadopoulos: “Teyzem vardı Yunanistan’da, o da öldü. Hiç yurtdışına çıkmadım.”

Özzervas: “Akıabam yok. Yunanistan'a gitmedim.”

Yanidis: “Yunanistan'da kimsem yok. Gitmedim.”

Hirpayki: “Akıabam yok. 1957'de turist olarak geçtim. Yunanistan'da, bir gün kaldım.”

Bu uzun ama ayrıntılı anket hakkında yorum yapmaya gerek yok. Ancak muhabirin o dönemde yaklaşık 75 bin Rum'un yaşadığı İstanbul'da –Yanidis dışında– aynı düşüncelere sahip olan kişileri konuşturabilmesi dikkati çekiyor. Soruların hazırlanış biçimi dönemin hâkim havasını yansıtmaları açısından önem taşıyor.

Son olarak, İstanbul Rumlarının ankete pek itibar etmedikleri anlaşılıyor. “Çekingen” davranmanın ya da “Bu sorulara yanıt vermeye mecbur muyum?” şeklindeki bir sitemin bile suç olarak algılandığı koşullarda acaba gerçekten bir İstanbullu Rum çıkıp da bu sorulara, “Yapılanlar antidemokratiktir, ayrımcılıktır, baskıdır” gibi muhalif bir söylem içinde yanıtlar verebilir miydi?!

Bir başka söyleşi ise haftalık *Akis* dergisinde yayımlanıyordu. Yeşilyurt'ta Aristo isimli bir Rum'la yapılan görüşmede, Türklüğüyle iftihar ettiğini ve bunun şartlarını yerine getirdiğini belirtiyordu. Kıbrıs için savaşmaya en önde gideceğini söylüyordu. Ya-zı ise şöyle sürüyordu:

Sonra karşıdakinin şüpheli bir bakışını yakalayabilmek için bir süre susmakta ve şöyle ilave etmektedir:

“Tahmin ediyorum, zihninizde çöreklenen istifhamı. Baskı görmedim ben yani bu benim içimdeydi.”¹⁴⁴

Bu arada Yunan Konsolosluğu hakkında da ciddi suçlamalar gündeme gelmişti. İstanbul'daki Yunan Konsolosluğu'nun Rumları kanunlara karşı gelmek için zorladığı iddia ediliyordu.¹⁴⁵ İzmir'deki Yunan Konsolosluğu rahibi Dimeteos Arkoudaris “dini kisve altında çeşitli muzır faaliyetleri nedeniyle” sınır dışı ediliyordu.¹⁴⁶ Yine İstanbul'da Kültür Ataşesi Yuhannes İvrakis de sınır dışı edilenler arasındaydı.¹⁴⁷

Kendi vatandaşlarının hak ve çıkarlarını koruması gereken Yunan konsoloslukları art arda yapılan suçlamalarla kendini savunma konumuna gerilemişti. Üstelik Ankara'da gençler, Yunan Büyükelçiliği'ni taşıyarak fiili saldırılarda da bulunmuştu.¹⁴⁸

Yunan Konsolosluğu'nun “savunma” halini yansıtan en güzel örnek ise EOKA adına yollandığı iddia olunan ve İstanbullu Rumlara gönderilen bir bildiriye konsolosluk ele geçirir geçirmez he-

men polise teslim ediyordu.¹⁴⁹ Yine konsolosluk tarafından yapılan açıklamada ise “Kıbrıs Yunan’dır” adlı Türkiye Rumlarının kurduğu bir dernek olmadığı açıklanıyordu.¹⁵⁰ Basın, böyle bir açıklama hakkını konsolosluğun nereden bulduğunu soruyordu. Provokasyonlara böylesine açık bir dönemde konsolosluk “masumiyetini” kanıtlama derdine düşmüştü artık.

Konsolosluğun yaptığı son girişim ise, sınır dışı edilenlere bir çağrı yapmak oldu. Yunan uyrukluların geride kalan mallarını beyan etmeleri isteniyordu. Gelecekte bu mallar Türk hükümetinden talep edilecekti.¹⁵¹

Son bir grup vardı ki, onlar açısından hiçbir problem yoktu. 1930 Antlaşması ile ortaya çıkan ayrımcılığa ilişkin en anlamlı örnek onlardı. Çünkü onlar Yunan pasaportlu olmalarına karşın, Yunanistan’daki Türk azınlığına mensup olanlardı. Dönemin İçişleri Bakanı Orhan Öztrak daha uygulamanın başladığı günlerde Yunanlı Türk azınlığa gerekli garantiyi veriyordu:

“Türk kültürünü muhafaza etsinler diye Türk kökenli Yunan pasaportlulara gerekli kolaylık sağlanacak.”¹⁵²

Ve gidenler...

Constantinopol’un eski sahipleri, kaybettikleri o İstanbul kentinden tam 511 yıl sonra bu kez gerçekten kovuluyorlardı. Geride atalarının mezarlarını, anılarını, dostlarını ve bir kültürü bırakarak sessizce ama sitem dolu gözlerle kendilerini bekleyen uçağa ya da trene bindiler. Evlerindeki eşyalarını bile yanlarına almalarına izin verilmemişti.

Eşine hediye olarak aldığı altın bir kol düğmesi ya da aile yadigarı bir gümüş şamdan “servet kaçırdıkları” iddiasıyla gümrükçüler tarafından alıkonmuştu. Ayakkabılarının içi bile aranmış, “kalpleri taze bir yumurta gibi” İstanbul kaldırımlarına düşüp parçalanmıştı.

İstanbul Defterdarı’nın giden bir yaşlı Rum kadınına söylediği gibi, “İstanbul artık eskisi gibi olmayacaktı...”

Sınır dışı edilen Yunanlıları bekleyen prosedür aynıydı. Önce eve ya da işyerine polisler bir tebligat bırakıyordu. Bu tebligatı alan Yunanlı, 4. Şube’de Rum Masası’na giderek sınır dışı edildiğine ilişkin tebliği alıyordu. Şube’de bu kişilere bir kâğıt imzalatılarak ya “gönüllü” olduğu ya da “muzır faaliyetlerini kabul ettiği” belgeleniyordu. Bu kâğıdı imzalamayanları “akıllanıncaya kadar” doğruca hücreye indiriyorlardı. Tek tük olaylar dışında genelde

kötü muamele olmuyordu. Ancak Rum azınlık arasında ağızdan ağıza yayılan 4. Şube ve “oranın” hücreleri bir kâbus gibi anlatılıyordu.

Sınır dışı edilenlere tanınan süre genellikle bir ya da iki gün oluyordu. Bu süre içinde vedalaşıp işlerini yoluna koymak zorundaydılar.

Türkiye’yi terk etmeleri gereken bir de “sade” Yunanlılar vardı. Bunlar muzır faaliyetleri nedeniyle değil de iptal edilen 1930 Antlaşması’nın kendilerine tanıdığı 6 aylık süre içinde Türkiye’yi terk etmek zorunda olanlardı.

16 Eylül 1964, Yunan uyruklu Rumlara Türkiye’yi terk etmeleri için tanınan son tarihti. Basın en çok “muzır faaliyetleri nedeniyle” sınır dışı edilenlerle ilgilenmişti. Ancak asıl büyük göç geri kalanlar arasında yaşanıyordu. Gidenler umutsuz, yılgın ve üzgündü. Sınır dışı edilen Eftimi Pastellos, “Bir gün böyle bir şeyin başımıza geleceğini biliyorduk zaten”¹⁵³ diyerek bu yılgınlığı anlatıyordu.

Emniyet Müdürlüğü’nde parmak izi alınıp, fotoğrafı çekilen bir Yunanlı ise “Ben hayatıma son vereceğim. Doğup büyüdüğüm, vatanım olarak bildiğim Türkiye’den çıkmam”¹⁵⁴ diye bağıırıyordu. Yunanistan’a gittikten sonraki yaşam koşullarına dayanamayıp intihar edenler olmuştu.¹⁵⁵

Ancak, gazetelere göre, bütün bu hüzne aldırmayanlar da vardı.

48 yaşındaki terzi Kiryazis’i geçirmeye gelen eş ve yakınları bugüne kadar Türkiye’de kazanıp da paralarını EOKA hizmetine veren ve böyle hudut dışı olmayı hatırlarına bile getirmeyen dostlarına ağlamışlardır. ... Havaalanındaki gümrük ve basın mensuplarına masum tavırlar takınan, bir taraftan da dişlerini gıcırdatan 6 Yunanlı...¹⁵⁶

15 Eylül’de hükümet tarafından yapılan açıklamada, şimdiye kadar yurtdışı edilen Yunan uyrukluların Türkiye’nin milli menfaatlerine aykırı hareket ettiklerinden bu yola gidildiği belirtiliyor ve “Bu davranışlarda bulunmayanların ise ikamet sürelerine bağlı olarak Türkiye’de bırakıldıkları bildiriliyordu. İkamet süreleri sona erenlerin Türkiye’de daha fazla oturmalarının herhangi bir hukuki mesnedi kalmamıştı.”¹⁵⁷

Sınır dışı edilecek son 1.810 kişilik grup için vapur seferlerinin konulacağı basında küçük bir haber olarak yer almıştı.

Ancak iki gün sonra 18 Eylül tarihine gelindiğinde, İçişleri Bakanı Orhan Öztrak bu kişilerin “artık misafır” olduklarını açıklıyordu. Bir anda Türk hükümetinde geçici de olsa dikkat çekici

bir yumuşama başlamıştı. Bu yumuşamanın nedenleri sorulduğunda Bakan'ın verdiği yanıt her iki ülkenin de diplomasi tarihlerine geçecek komiklikteydi.

Yunan Dışişleri Bakanlığı Yunan Kralı Konstantin ile Danimarka Prensesi Anne Maria arasındaki düğün töreni sırasında gelinle damadın kovulanlardan ötürü bedbaht olmamaları için sürenin bir ay daha uzatılmasını istemişti. Türk tarafı da –herhalde düğün hediyesi olarak– bunu kabul etmişti.¹⁵⁸ Yunan tarafına göre verilen ek süre 6 aydı.¹⁵⁹

Ancak aynı günlere denk gelen bir başka gelişme de Kıbrıs'la ilgiliydi. Magosa ve Erenköy'e ekonomik ambargo uygulayan Rumlar, ilk kez 16 Eylül'de ambargonun delinmesine ve bu bölgelere yiyecek gönderilmesine izin vermişlerdi. Kıbrıs'ta Türklerle uygulanan ambargonun kaldırılması ile İstanbul'daki 1.810 Yunan uyrukluya bir ay süre daha tanınması arasında bir ilişki olup olmadığı şeklindeki bir soruya İçişleri Bakanı Öztrak, "Hayır, biz bu süreyi insani nedenlerle verdik" diyordu.¹⁶⁰

Hükümetin, Yunanlılara tanıdığı ek süre kamuoyu tarafından eleştiriliyordu. Yazar Ecvet Güresin, Yunanlılara tanınan sürenin "ister düğün hediyesi olsun, ister Makarios'un Güvenlik Konseyi'ndeki barış taarruzuna cevap teşkil etsin" bir diplomatik beceriksizlikten kaynaklandığı görüşündeydi. Antlaşmanın iptalinin nedenleri konusunda dünyanın yeterince bilgilendirilmediği görüşünü savunan yazar, bu nedenle Birleşmiş Milletler'deki havanın Türkiye'nin aleyhine estiğini belirterek, "Şimdi merak ediyoruz, bu mütereddit yumuşama acaba havayı aleyhimize değiştirecek midir?.." diye soruyordu.¹⁶¹

Mümtaz Faik Fenik ise "Senelerce Türkiye'nin kanunu emen Yunanlılara..." böylesi bir ek sürenin verilmesini anlaşılmaz buluyordu.¹⁶²

Ahmet Kabaklı ise henüz Yunanlılara ek süre tanındığı açıklanmadan önceki 10 Eylül tarihli yazısında Kral Konstantin'e yollanacak hediye konusunda Osmanlı dönemi olsaydı padişahın besili öküz, inek, manda, malak gönderebileceğini belirterek alaylı bir biçimde "Şimdi hükümetimiz yoksul... Atina Kralı haşmetli Konstantin nezdine Türkiye'yi 34 yıldan beri sömürmüş Yunan uyruklu Rumlar gönderiyor. Hepsi de iyi beslenmiştir, semizdir... Üstelik koyunları, kuşakları altın-gümüş, döviz doludur" diye yazıyordu.¹⁶³

Ancak ek süre verildiğinin açıklanmasından sonra yazar, "düş kırıklığı içinde", 1930 Antlaşması'nın iptal edilmesinin hemen sonrasında, "Şu Yunanlılar ne yapar yapar, yine bir yolunu bulup kendi

lehlerindeki kapitülasyonun devamını sağlar” dediğini hatırlatarak, verilen süreyi yöneticilerin “gevşekliğine” bağlıyordu. Kabaklı, Yunanlıların bir daha sınır dışı edilemeyecekleri gibi “kötümser” bir görüşe sahiptir. “Eh, çıkmaz ayın son çarşambasına belki de Yunanlılara yeni bir imtiyaz fermanı verilene kadar. Layık olduğumuz bütün soygunlara, bütün cinayetlere çarpılana kadar..” Yunanlıların bir daha çıkarılamayacağını düşünmektedir.¹⁶⁴

Yunanlıların ve Türk uyruklu Rumların bir bölümü ise kendilerine tanınan süreyi beklemeden ya da “gitmeleri gerekmezken” Türkiye’yi terk etmişlerdi.

“Bazı Yunanlı işadamları kendilerine tebligat yapılmadan işlerini tasfiye ederek Türkiye’den ayrılmaktadır... İlgililer, 12 bin Yunanlıdan 8 bininin memleketimizden çıktığını, 4 bin Rum’a 16 Eylül’e kadar tebligat yapılacağını ve en geç üç ay içinde Türkiye’yi terk edeceklerini hatırlattı...”¹⁶⁵

Hükümet ise Türkiye’de kalan son Yunan uyruklular için verilen bir aylık ek sürenin bitiminde bir tebliğ yayımlayarak, “kalmasında sakınca olmayanları” açıklıyordu. Türkiye’de kalmalarına izin verilenler şunlardı:¹⁶⁶

- 65 yaş ve üzerindekiiler
- 65 yaşı dolduranların refakatçıları
- Eşleri olmayanların akrabalık durumları ve en yakını olanlar
- Türk uyruklularla evli olanlar
- Sefaret ve konsolosluklarda görevli olanlar
- Öğrenciler
- Öğretmenler

Bu listenin açıklanması için artık çok geçti. Çünkü bu kategoriye girenler de zaten Türkiye’yi terk etmişlerdi. Listeye göre Türkiye’de kalabilecek olan Rumların sayısı sadece 700 kişiydi.¹⁶⁷ Hatta Türkiye’de kaldıkları belirtilen 1.810 kişiden 214’ünün daha Türkiye’yi terk ettikleri belirlenmişti.¹⁶⁸

Gidenler için Yunan hükümeti ilk etapta göçmen kampları kurmuştu. Bu kamplara yerleştirilen Yunanlılara hükümet ilk geldiklerinde 3 bin drahmi (yaklaşık 900 lira) yardım yapmıştı. Kampta kaldıkları her gün için de 40 drahmi (12 lira) veriliyordu. Atina’ya giden yazar Sami Kohen, Türkiye’den giden Yunanlılarla görüşmek istediğinde sınır dışı edilenler artık “anavatanlarında” oldukları halde hâlâ isim vermek istemiyorlardı. Türkiye’de

yakın akrabaları olduğu için “korkuyorlardı”.

Dükkânı Babîâlî’de bulunan bir mücellit, “Gazetelerde ismi mi okuyunca şaşırdım. Benim ne suçum var? Karım ve çocuğum orada kaldı. Kimse bana tabiyet değiştir dememişti ki ihtiyaç duyayım” diyordu.

45 yaşında ve terzilik yapan bir başka Yunanlı ise yaşadıklarından ylgın ve umutsuzdu. “Bu iş beni hasta etti. Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül olaylarından sonra her keresinde sıfırdan başlamıştım. Artık yapamayacağım. Benim politikayla hiç ilgim olmadı ki...”

Yunanlıların tamamı sınır dışı kararının “gelişigüzel listelerle” hazırlandığını, bunun da en güzel kanıtının hemen her gün basında çıkan sınır dışı edileceklere ilişkin listelerde önceden ölmüş pek çok Rum’un ismi olduğunu söylüyorlardı.¹⁶⁹

Yazar Kohen, “Papandreu Hükümeti, Türkiye’deki 12 bin Yunanlıyı politikası için ‘feda’ etmeye niyetli görünüyor” diye bitiriyordu yazısını.

Sınır dışı edilen Rumların bütün malvarlıklarını, ev eşyalarına varıncaya kadar, Türkiye’de bırakmış olmaları ciddi bir moral ve ekonomik kriz yaşamalarına neden olmuştu. “Hallerinin perişan olduğu” belirtiliyordu. Türk basınına göre, Kıbrıs meselesi yüzünden işlerinden, evlerinden olduklarını düşünen Yunanlılar, yaşanan olaylardan Papandreu Hükümeti’ni sorumlu tutuyorlardı.¹⁷⁰ Hatta Yunan hükümetinin ilgisizliğini protesto etmek için gösteri yapmışlar ve “Bizim de vebalimizi boynunuza alıyorsunuz. Türklerle uyum içindeydik. Hükümet yüzünden işimizden, yerimizden olduk” demişlerdi.¹⁷¹

Sınır dışı edilen Yunanlıların kendi hükümetlerinden beklentileri ise şunlardı: Düşük faizli ve uzun vadeli kredi, ödenek, vergi muafiyeti, parasız arsa, emekli maaşı ve mallarının bedelsiz olarak ithali.¹⁷²

Türkiye böylece Kıbrıs sorununda Yunanistan’ı dize getirmek için kullandığı kozunu sonuna kadar oynamış oluyordu. Yunanistan, bu şantaj politikasına pek yüz vermemişti. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü İsmail Soysal’ın sözlerinde ifadesini bulan, “Eğer Atina, Kıbrıs buhranındaki tutumunu değiştirmezse, Yunan uyrukluların tamamını toptan sınır dışı ederiz”¹⁷³ tehdidinin boş olmadığı böylece kanıtlanmıştı.

Geriye, daha Türk ve Müslüman olan bir İstanbul ekonomisi kalmıştı. Bir de değeri kimi iddialara göre 200, kimilerine göre de 500 milyon doları bulan Yunan malları.

Peki ya kaybedilenler? Yunanistan, Türkiye’yi uluslararası

platformlarda teşhir etmek ve bu baskıyla sırur dışı uygulamalarını önlemek yolunu seçmişti. Bu nedenle de Türkiye'nin yaptıklarına "misilleme" yapması onu bu platformlarda haksız çıkarabilirdi. Her ne kadar 31 Aralık'ta Oniki Ada'daki Türk evkafına ait mal ve gelirlere el konduysa da¹⁷⁴ veya Batı Trakya'da Türklerle ait vakıf topraklarını Yunanistan'a göç eden Rumlara tahsis etmek gibi¹⁷⁵ Lozan'a aykırı tasarruflarda bulunulduysa da, nedense bu uygulamalar gerek Türk gerekse dünya kamuoyunda bir "misilleme" olarak olağanüstü tepkilerle karşılanmamıştı. Konu defalarca Birleşmiş Milletler'in gündemine getirilmişti. Sınır dışı kararının bitimine gelen toplantıda Yunanistan temsilcisi Bitsios, "Türkiye'nin bütün gayesinin İstanbul Rumlarını imha etmek" olduğunu iddia ederken, Türk temsilcisi Orhan Eralp, sınır dışı kararının antlaşmalar çerçevesinde ve kanun dahilinde yapıldığını söylemekle yetinmişti.

Bu oturumda söz alan Fransa, Norveç, Fas, Çekoslovakya ve ABD temsilcileri Türkiye'yi kınayan konuşmalar yaparken Sovyetler Birliği temsilcisi Morozof, İstanbul Rumlarına karşı takip edilen yolun bir "misilleme" olduğunu ifade etmişti.¹⁷⁶

Bütün bu uluslararası baskılar çok da etkili olmamıştı. Belki de Kıbrıs'a bir Türk müdahalesi ya da Türk-Yunan savaşı yerine Türkiye'nin öfkesini bu şekilde çıkarması yeğ görülmüştü.

Türkiye ise bütün bu toz ve duman içinde adım adım gerçekleştirdiği bu "operasyonu" 2 Kasım 1964 tarihinde hükümetin 6/3801 sayılı kararnamesi ile Yunan uyruklu kişilerin Türkiye'de bulunan taşınmazları hakkında temlikli tasarrufta bulunmalarını yasaklayarak ve 25 Aralık'ta da Yunan uyrukluların bankalarındaki paralarının ve mallarının tamamını bloke ederek bitiriyordu. Merkez Bankası tarafından mahfuz edilecek olan bu para ve mallar Rumlar "geri dönerse" kendilerine verilecekti.¹⁷⁷

1964 Kararnamesi iki çeşit hüküm içeriyordu. Bunlardan ilki, Yunan uyrukluların Türkiye'deki taşınmaz malları üzerinde temlikli tasarruflarını ve bu sonucu doğurabilecek diğer tasarruflarını donduruyor. İkincisi ise, aynı kişilerin Türkiye'deki taşınmaz malları üzerinde haklarından doğan her çeşit gelirlerini bloke ediyordu.¹⁷⁸

Kararnamenin birinci maddesi, Yunan uyruklu kişilerin Türkiye'deki gayrimenkulleri üzerindeki alım-satım işlemlerini donduruyordu. İkinci madde de bu gayrimenkullerden doğacak olan her türlü hasılat ve iradın Merkez Bankası'nda bloke edilmesi-

ni ancak başkaca maddi geliri bulunmayan gayrimenkul sahiplerine, gelirin 1500 liraya kadar olan kısmının geçim gideri olarak verilmesini içeriyordu. Daha sonra 1988'de Merkez Bankası'nda biriken bu paranın 10 milyar lira olduğu anlaşıyordu. Bu paranın içinde bloke edilenlerin yanı sıra Rumlara ait gayrimenkullerin 25 yıl boyunca biriken kirası da vardı.¹⁷⁹

Üçüncü maddede bu gayrimenkullerin vergi, resim, harç benzeri devlet alacaklarının tahsili belirtiliyordu. Beşinci madde, gayrimenkullerin icra ve haciz yoluyla el değiştirmesini önlemeyi amaçlıyordu.

Yedinci maddede kararnamenin Türk uyruklu Rumlara uygulanmayacağı vurgusu yapılırken, bir sonraki maddede de Yunan uyruklu şahısların bu kararname hükümlerinin kısıtlamalarından kurtulmak için yapacakları vatandaşlık değişikliklerinin dikkate alınmayacağına işaret ediliyordu.

Notlar

1. *Son Havadis*, 3 Ocak 1964.
2. *Son Havadis*, 13 Ocak 1964.
3. *Son Havadis*, 30 Nisan 1964.
4. *Son Havadis*, 31 Mayıs 1964.
5. *Son Havadis*, 16 Haziran 1964.
6. *Son Havadis*, 8 Eylül 1964.
7. *Akşam*, 1 Mayıs 1964.
8. *Akşam*, 15 Mayıs 1964.
9. *Akşam*, 17 Mayıs 1964.
10. *Akşam*, 29 Mayıs 1964.
11. *Akşam*, 10 Eylül 1964.
12. *Akşam*, 12 Ekim 1964.
13. *Hürriyet*, 29 Mart 1964.
14. *Hürriyet*, 13 Ocak 1964.
15. *Tercüman*, 18 Nisan 1964.
16. *Ulus*, 15 Nisan 1964.
17. *Ulus*, 21 Mart 1964.
18. *Durum*, "Biraz Daha Serinkanlı Olamaz mıyız?", 1965, s. 5.
19. *Dünya*, 16 Temmuz 1964.
20. *Son Havadis*, 7 Haziran 1964.
21. *Son Havadis*, 5 Haziran 1964.
22. *Yeni Sabah*, 19 Mart 1964.
23. *Yeni Sabah*, 20 Mart 1964.
24. *Milliyet*, 25 Mart 1964.
25. *Yeni Sabah*, 20 Mart 1964.
26. *Milliyet*, 27 Mart 1964; *Hürriyet*, 27-28 Mart.
27. *Hürriyet*, 27 Mart 1964.
28. *Vatan*, 30 Mart 1964.
29. *Cumhuriyet*, 28 Mart 1964.
30. *Hürriyet*, 28 Mart 1964.
31. *Yeni Sabah*, 28 Mart 1964.
32. *Son Havadis*, 28 Mart 1964.
33. Mümtaz F. Fenik "Koynumuzda Yılan Beslemişiz", *Son Havadis*, 30 Mart 1964.

34. *Cumhuriyet*, 28 Mart 1964.
35. *Yeni Sabah*, 29 Mart 1964.
36. *Yeni Sabah*, 1 Nisan 1964.
37. *Tercüman*, 1 Nisan 1964.
38. *Dünya*, 1 Nisan 1964.
39. *Yeni Sabah*, 1 Nisan 1964.
40. *Akis*, 18 Nisan 1964, s. 513.
41. Paul Hermuses, "Turkey Presses Purge of Greeks", *The Washington Post*, 30 Temmuz 1964.
42. Bkz. Ek 1, Haroula B. ile yapılan söyleşi, s. 136.
43. *Vatan*, 30 Mart 1964.
44. *Hürriyet*, 12 Nisan 1964.
45. *Hürriyet*, *Tercüman*, 10 Temmuz 1964.
46. *Ulus*, 18 Mart 1964.
47. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Sağsız Solsuz Demokrasi*, Çağdaş Yayınları, 1974, s. 270.
48. *Milliyet*, 28 Mart 1964.
49. *Milliyet*, 29 Mart 1964.
50. *Milliyet*, 3 Mayıs 1964.
51. *Akşam*, 16 Nisan 1964.
52. *Ulus*, 18 Mart 1964.
53. Jay Walz, "Turks Expelling Istanbul Greeks", *New York Times*, 9 Ağustos 1964.
54. Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, 1983, s. 284-285.
55. *Hürriyet*, 12 Nisan 1964.
56. Bkz. Ek 1, Vasiladis Mihalıs'le yapılan söyleşi, s. 143.
57. *Tercüman*, 7 Nisan 1964.
58. *Yeni Sabah*, 7 Nisan 1964.
59. *Hürriyet*, 11 Ocak 1994.
60. *Dünya*, 4 Nisan 1964.
61. *Yeni Sabah*, 5 Nisan 1964.
62. *Son Havadis*, 10 Nisan 1964; *Dünya*, 29 Mart 1964.
63. *Ulus*, 10 Nisan 1964.
64. *Cumhuriyet*, 10 Nisan 1964.
65. *Akşam*, 12 Nisan 1964.
66. *Akşam*, 15 Nisan 1964.
67. *Yeni Sabah*, 11 Nisan 1964.
68. *Dünya*, 15 Nisan 1964.
69. *Son Havadis*, 7 Nisan 1964.
70. *Dünya*, 11 Nisan 1964.
71. *Milliyet*, 11 Nisan 1964.
72. *Dünya*, 4 Nisan 1964.

73. *Tercüman*, 9 Eylül 1964.
74. *Son Havadis*, 11 Nisan 1964.
75. *Ulus*, 16 Nisan 1964.
76. *Ulus*, 14 Nisan 1964.
77. *Son Havadis*, 14 Nisan 1964.
78. *Milliyet*, 18 Nisan 1964.
79. *Yeni Sabah*, 17 Nisan 1964.
80. *Ulus*, 16 Nisan 1964; *Yeni Sabah*, 17 Nisan 1964.
81. *Milliyet*, 15 Nisan 1964.
82. *Son Havadis*, 8 Mayıs 1964.
83. *Barış Dünyası*, "Türkiye'deki Rumlar", 1964, s. 44-46.
84. *Barış Dünyası*, a.g.m., s. 44.
85. *Yeni Sabah*, 22 Nisan 1964.
86. *Milliyet*, 4 Mayıs 1964.
87. *Yeni Sabah*, 19 Nisan 1964.
88. *Akis*, 22 Nisan 1964, Sayı: 514, Cilt: XXIX, yıl: 10, s. 13.
89. Falih Rıfkı Atay, "Buna Küstahlık Demez misiniz?", *Dünya*, 23 Temmuz 1964.
90. *Dünya*, 7 Mayıs 1964.
91. *Son Havadis*, 11 Haziran 1964.
92. A. Alexandridis, a.g.e., s. 285.
93. *Milliyet*, 10 Temmuz 1964.
94. *Milliyet*, 4-5 Şubat 1988.
95. *Milliyet*, 6 Şubat 1988.
96. *Milliyet*, 6 Mayıs 1964.
97. "The Greeks of Turkey", Helsinki Watch Raporu, 1992, s. 9.
98. *Ulus*, 13 Eylül 1964.
99. *Milliyet*, 29 Mart 1964.
100. *Akis*, 22 Nisan 1964.
101. Sabiha Erdem, "Fısıltı", *Yeni Sabah*, 7 Ocak 1964.
102. *Son Havadis*, 7 Mayıs 1964.
103. *Son Havadis*, 30 Nisan 1964.
104. 29 Aralık 1964.
105. Orhan Seyfi Orhon, "Rum Vatandaşlarımız", *Son Havadis*, 19 Nisan 1964.
106. *Tercüman*, 29 Mart 1964.
107. Baskın Oran, a.g.e., s. 25.
108. *Yeni Sabah*, 11 Nisan 1964.
109. *Hürriyet*, 6 Mayıs 1964.
110. *Son Havadis*, 17-18 Mayıs 1964.
111. *Son Havadis*, 1 Haziran 1964.
112. *Son Havadis*, 14 Haziran 1964.
113. *Son Havadis*, 16 Eylül 1964.

115. *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1964.
116. *Milliyet*, 22 Nisan 1964.
117. *Akşam*, 1 Ağustos 1964.
118. *Cumhuriyet*, 17 Nisan 1964.
119. *Cumhuriyet*, 4 Temmuz, 1964.
120. *The Times*, 13 Ağustos, 1964.
121. *Yeni Sabah*, 7 Mayıs 1964.
122. *Hürriyet*, 19 Nisan 1964.
123. *Hürriyet*, 18 Temmuz 1964.
124. *Son Havadis*, 6 Ağustos 1964.
125. *Milliyet*, 10-11 Temmuz 1964.
126. *Son Havadis*, 17 Temmuz 1964.
127. *Yeni Sabah*, 29 Nisan 1964.
128. *Yeni Sabah*, 25 Haziran 1964.
129. *Son Havadis*, 31 Mayıs ve 16 Haziran 1964.
130. *Dünya*, 27 Temmuz 1964.
131. *Hürriyet*, 29 Temmuz 1964.
132. *Akşam*, 18 Temmuz 1964.
133. *Hürriyet*, 30 Temmuz 1964.
134. *Tercüman*, 23 Ağustos 1964.
135. *Dünya*, 15 Nisan 1964.
136. *Akşam*, 23 Mayıs 1964.
137. *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1964.
138. *Yeni Sabah*, 7 Ocak 1964.
139. *Hürriyet*, 1 Ocak 1964.
140. *Yeni Sabah*, 30-31 Ocak 1964.
141. *Yeni Sabah*, 19 Şubat 1964.
142. *Hürriyet*, 26 Temmuz 1964.
143. *Hürriyet*, 6 Ocak 1964.
144. *Ulus*, 20 Nisan 1964.
144. *Akis*, 17 Nisan 1964, Sayı: 513.
145. *Milliyet*, 14 Nisan 1964.
146. *Milliyet*, 17 Nisan 1964.
147. *Tercüman*, 12 Nisan 1964.
148. *Hürriyet*, 28 Ağustos 1964.
149. *Yeni Sabah*, 28 Nisan 1964.
150. *Yeni Sabah*, 6 Şubat 1964.
151. *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1964.
152. *Ulus*, 22 Nisan 1964.
153. *Yeni Sabah*, 7 Mayıs 1964.
154. *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1964.

155. Bkz. Ek 1: Haroula B. ile yapılan söyleşi, s. 138.
156. *Son Havadis*, 16 Nisan 1964.
157. *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1964.
158. *Son Havadis*, 19 Eylül 1964.
159. *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1964.
160. *Ulus*, 15 Eylül 1964.
161. Ecvet Güresin, "Mühlet mi?", *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1964.
162. M.Faik Fenik, "Aman Düğün Havası Bozulmasın", *Son Havadis*, 20 Eylül 1964.
163. Ahmet Kabaklı, "Kosti Evleniyor", *Tercüman*, 10 Eylül 1964.
164. Ahmet Kabaklı, "Demedim mi?", *Tercüman*, 21 Eylül 1964.
165. *Son Havadis*, 2 Eylül 1964.
166. *Cumhuriyet*, 18 Ekim 1964.
167. *Son Havadis*, 17 Ekim 1964.
168. *Son Havadis*, 22 Eylül 1964.
169. *Milliyet*, 28 Ağustos 1964.
170. *Son Havadis*, 5 Ağustos 1964.
171. *Cumhuriyet*, 12 Temmuz 1964.
172. *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1964.
173. *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1964.
174. *Tercüman*, 31 Aralık 1964.
175. *Akşam*, 16 Kasım 1964.
176. *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1964.
177. *Tercüman*, 3 Eylül 1964; *Cumhuriyet*, 25 Aralık 1964.
178. Yaşar Gözel, "Türk-Yunan İlişkilerinde 1964 Kararnamesi ve Boyutları", Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Master Ödevi, 1991, s. 5.
179. *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1989.

Rumlar dört bir yandan kuşatılıyor

Çalışmamızın bu bölümünde, Türkiye'deki Yunan uyruklular ve Rumlara ayırt edilmeden yapılan uygulamalardan söz edeceğiz. Önceki bölümde sınır dışı kararının Yunan uyrukluları kapsamaması, bankalardaki paralarına ve mallarına el konulmasıyla gerçekten de yalnızca 12 bin 592 insanın hedeflendiği iddia edilebilirdi.

Ancak aşağıdaki bölümlerde okuyacağınız gibi Türkiyeli Rumlardan "kurtulma" düşüncesinin önemli başkaca unsurları da vardı. Yaratılan milliyetçi-şovenist atmosfer bu politikaları gerçekleştirmek için uygun zemini yaratıyordu.

Bu, aynı zamanda Türkiye'nin Kıbrıs konusunda, Yunanistan'a baskı yapmak için elinde bulundurduğu kartların da çeşitlendirilmesi/zenginleştirilmesi gibi bir amaca da hizmet ediyordu. Sadece Yunanlıların sınır dışı edilmesiyle "işin" bitmediği mesajı Yunan hükümetine verilerek baskının dozu artırılmaya çalışılıyordu. Neydi bu diğer baskı araçları? İnönü Hükümeti, bütün Ortodoks âleminin kiblesi konumundaki Patrikhane'ye de mızrağın sivri ucunu yöneltmişti. Bu gerçekten "cesur" bir hamleydi. Çünkü Patrikhane'nin hedef durumuna getirilmesi salt Yunanistan'ın değil, Ortodoks âleminin de tepkilerine neden olabilirdi. Bununla da yetinilmedi. Daha sonra Rum okullarının özerkliklerinin kaldırılması gündeme geldi. Son adım ise nüfusunun yüzde 80-90'ı o dönemde Rumlardan oluşan Bozcaada ve İmroz'un "Türkleştirilmesi"ydi.

Bütün bu politikalar sınır dışı edilmelerle aynı zamanda uygulandı. Böylece baskının dozunun artırılabilceği öngörülmüştü. Eğer istenen sonuç alınırsa bir taşla iki kuş vurulacaktı: Hem Kıbrıs konusunda istenen tavizler koparılacak hem de Yunan ve Rum nüfuzu azaltılacaktı. Ancak Türkiye bir kuşa da razı olabilir-

di. O taktirde İttihat-Terakki'den beri her zaman potansiyel tehlike görülen, "beşinci kol" olarak algılanan ve ekonomik olarak "mülksüzleştirilmeye" çalışılan Rumlardan kurtulunacaktı. Bugün, ikinci kuş vuruldu da yendi bile.

Patrikhane topun ağzında

Fener Rum Patrikhanesi ile Cumhuriyet dönemi Türkiye arasındaki ilişkiler genellikle az gerilimli ve karşılıklı saygı içinde sürmüştü. Atatürk'ün, özellikle Yunanistan'la yaşanan yakınlardan sonra, Patrik'le görüşmelerinde bir devlet başkanı gibi davrandığı biliniyordu.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Varlık Vergisi uygulamasında Patrikhane kurumsal bir hedef olarak görülmedi. Ancak 6-7 Eylül olaylarında Patrikhane'ye yapılan saldırılar sonucu büyük bir maddi hasar meydana geldi. Yüzlerce yılın sonunda oluşmuş arşiv, tarihi ve dini değeri olan eşyalar tahrip edildi. Ancak bu olayda da devlet "özür dileyen" bir konumdaydı.

1964'te ciddi anlamda ilk kez Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Patrikhane karşı karşıya geldi. Hatta bu gerilim öylesine tırmandı ki 1965'te hükümet, ilk kez Patrikhane'nin hesaplarını kontrol etti ve Patrikhane'nin İstanbul'dan "atılabileceği" tehdidi savruldu.

Oysa 1964 yılının başında Kıbrıs olaylarının henüz tırmanmaya başladığı günlerde Patrikhane ile ilişkiler hiç de fena değildi. Patrik Athenagoras, Kıbrıs olaylarını telin mesajı yayımlıyor, basın da buna genişçe yer ayırıyordu.¹ Patrik, Türk hükümetinin uçak vermesi halinde barışı sağlamak için Kıbrıs'a gidebileceğini söylüyordu.²

Athenagoras'ın her davranışı kamuoyu tarafından dikkatle izleniyordu. Kendisiyle birlikte 10 metropolitin Kıbrıs Türkleri için açılan para kampanyasına yaklaşık 5 bin 700 lirayla katılmaları yine sempati yaratan bir başka girişim olmuştu. Hele Yunanlı gazetecilere "Türkleri sizlerden daha çok seviyorum"³ dediğinde basının adeta "göğsü kabarmıştı".

Ancak özellikle muhafazakâr çevreler Patrik'in bu çabalarını "aldatıcı" buluyor ve konu Kıbrıs olduğunda "eften püften" konuşmakla suçlanıyor,⁴ Patrik'in açıkça Makarios'u kınamasını, hatta afroz etmesini istiyorlardı.⁵ Bu çevrelere göre Türkiye'nin üç büyük düşmanı vardı. Bunlar, "Moskova'nın kızıl çarları", "Şerefsiz EOKA" ve "Başını kendi vatanımızın en güzel yerinde karn ağrısı gibi taşıdığımız Ortodoks Kilisesi"ydi.⁶

Patrik ise yaptığı açıklamada “Kıbrıs’ta sulhun tesisini, halkın sevgi içinde yaşamasını, Türkiye ve Yunanistan ile dostluk münasebetleri içinde idare edilmesini temenni ederim” diyordu. Makarios’u açıkça kınamadığı şeklindeki eleştirilere ise “Makarios devlet başkanı. Din adamı değil. Biz hükümet politikasını destekliyoruz. Kendisini davet ettik, gelmedi. İkaz yapsaydık, bu politika olurdu. Sararım hükümet de bunu istemezdi” şeklinde yanıt veriyordu.⁷

O sıralar Athenagoras, dini anlamı çok büyük bir projeyi gerçekleştirmek için uğraşıyordu. Daha sonra Türk kamuoyunu çokca meşgul edecek olan bu proje, yüzyıllar sonra Rum Ortodoks Kilisesi ile Vatikan’ın buluşmasıydı. Kudüs’te Zeytin Dağı’nda gerçekleşecek bu görüşme için Türk kamuoyu olumlu bir bakış açısına sahipti. Athenagoras da iki Hristiyan dini liderliğinin bu buluşmasıyla ilgili olarak, iç politik dengeleri gözetererek olsa gerek, (Müslüman-y.n) “Türkiye’nin bir temsilcisi olarak gidiyorum” diyordu.⁸

İsa kavmini birleştirme yolunda, VI. Paul ile Athenagoras beraberce yürümektedir. Bugün dini ihtilaflar yumuşar, komünizm karşısında insan manen birleşebilir ve bu manevi birlik barışçı bir yolda işe yarsa her iki ruhani reis faydalı bir iş yapmış olacaktır.⁹

Athenagoras’a verilen bu “kerhen” desteğin nedenlerinden biri de o sırada Atina’nın bu buluşmadan duyduğu rahatsızlıktı.

Atina Başpiskoposluğu’nun Athenagoras’a cephe alışının gerçek sebebi ise Patrik’in daha medeni ve insani hareket etmesidir... Yani 20. asrın medeniyet anlayışına uygun bir şekilde hareket etmesidir.

... Ortodoksluğun kati birtakım akidelerine dayanarak mutaassıplar İstanbul Patrikhanesi’ne karşı tahrik edilmektedir.¹⁰

Ancak yine de Athenagoras’ın Kudüs’te yaptığı görüşmeler eleştiri konusu oluyordu. Patrik’in, Ürdün Kralı Hüseyin’le yaptığı görüşme “politika yapmak” olarak değerlendiriliyordu.¹¹

Sonraki günlerde Kıbrıs olayları ve Türk-Yunan hükümetleri arasındaki görüşmelerde Patrikhane sessiz kalmayı yeğledi. Zaten birkaç muhafazakâr yazar dışında kamuoyu da Patrikhane ile ilgilenmiyordu. Yalnızca yaşanan bir olay anlamlı ipuçları taşıyordu.

Anastas Ksanos isimli bir papazın, Yunan uyruklu olduğu halde, Türkiye’de Lozan Antlaşması hükümlerine aykırı olarak mes-

leğini icra ettiği belirleniyordu. Mahkemede, tanık olarak dinlenen polis memuru Asım Kuzu, Ksanos'u Kanlıca'daki evinden Kuruçeşme'deki evine kadar izlediğini ve kilisede Ksanos'tan başka kimseye rastlamadığını, üstelik üstünde de cübbeyle gördüğünü söylüyordu. Sanık, evinden Kuruçeşme'ye kadar dini vazife için gelmişti.¹² Ancak uzun süren mahkemeler sonunda Ksanos'un iki yıldır papazlık yapmadığı anlaşılmış, bu süre içinde ne iş yaptığı ise belirlenememişti. Sonunda mahkeme Ksanos'a 15 gün hapis cezası ve daha sonra da sınır dışı edilmesine karar veriyordu. Ayrıca Kuruçeşme Kilisesi'nin 1962-1963 yıllarındaki hesaplarının da incelenmesi istenmişti.¹³

Bu davada asıl dikkat çekici nokta, Ksanos'un 4. Şube Rum Masası tarafından evinden işyerine kadar dikkatle izlenmesiydi. Rumlar, devlet tarafından titizlikle gözlenmeye başlanmıştı.

16 Mart'ta hükümetin 1930 tarihli antlaşmayı iptal ettiğini açıklamasıyla birlikte Patrikhane de anti-Yunan, anti-Rum kampanyanın bir ögesi olarak hedef tahtasındaki yerini alıyordu.

Hükümet, Patrikhane için de her zamanki yöntemini kullanıyordu. Meclis'te iktidar partisinden bir milletvekili bir soru önergesi veriyor. Hükümet de böylece "gereğini yapıyordu." Bu kez de aynı yol izlendi. CHP İzmir Milletvekili Osman Sabri Adal, hükümete verdiği soru önergesinde, Patrikhane ile ilgili olarak şu beş sorunun yanıtlanmasını istiyordu:¹⁴

- Athenagoras'ın Kudüs ziyaretinden ve diğer seyahatlerinden hükümet haberdar mıydı?
- Patrikhane'nin Lozan'dan bu yana politika uğraştığı hakkında hükümetin bilgisi var mıydı?
- Sen Sinod'un faaliyeti kanunlara uygun mu?
- Kıbrıs konusunda Patrikhane'nin tavrı nedir?
- Athenagoras, Kıbrıs olayları konusunda Papa'ya Yunan tarafını tutan bir tavır sergilemiş midir?

İşte bu soru önergesiyle Patrikhane "topun ağzına" geliyordu. Henüz soru önergesinin üzerinden bir hafta geçmeden hükümet, Patrikhane matbaasının kapatılmasını kararlaştırıyordu. Gerekçede matbaanın hükümetin bilgisi dışında kurulduğu belirtiliyordu. Açıklamada, Patrikhane'nin 1923-1949 yılları arasında gayri-resmi yollardan matbaa kurmak istediği, ancak bunun başarısızlıkla sonuçlandığı, 1950 yılında Vasil Vasilyadis adında bir kişinin matbaa kurduğu ve böylece 5681 sayılı Matbaalar Kanunu'nun

çiğnendiği belirtiliyordu. Kurulan matbaa şimdiye kadar vergi ödememişti. Buna karşılık özel davetiyeler ve *Apostolos Andreas* ile *Ortodoksia* adlı dergiler bu matbaada basılmıştı.¹⁵ Matbaanın makineleri Dünya Kiliseler Birliği tarafından hibe edilmişti.¹⁶

Aynı günlerde yazar Metin Toker, durumu şöyle yorumluyordu:

... Sıranın tahminlerden çok kısa bir süre içinde Fener Patrikhanesi'nin kendisine ve İstanbul Rumlarına gelmesi hiç kimseyi şaşırtmamalıdır. Şurada veya burada Türklerle Rumların yan yana yaşamalarına müsait olmayan bir ortamın yaratılması demek, Fener Patrikhanesi'yle İstanbul Rumlarının statüsünün Türkiye tarafından yeniden gözden geçirilmesi demektir. Bu yapılacaktır.¹⁷

Hükümet, papazlardan gelir vergisi almaya bugünlerde karar veriyordu. Papazlar da servet beyanı verecekti.¹⁸ Patrik'in Kudüs ziyaretine verilen "kerhen" destek de çekiliyordu. Patrik acaba o buluşmada ne giymişti? Yazar Mümtaz Faik Fenik, aynı zamanda bir "ihbar" değeri taşıyan "Bizans Elbiseli Patrik" başlıklı yazısında, Patrik'in Bizans elbiseleri giyip giymediği sorusuna yanıt istiyordu.¹⁹ Halbuki Patrik'in Bizans elbisesi giydiği daha önceden yazılmış, ancak o zaman kimse bu konuyla ilgilenmemiştir.²⁰

Yanıt gecikmeden geliyordu. Patrik, Bizans'ta din adamlarının kullandığı giysiyi giymiş, üstelik Bizans'ın sembolü olan çift başlı kartalı taşınıyordu. Patrik'in *Aynaroz'un 1000. Yıldönümü* isimli 35 dakikalık filmde Bizans elbiseli görüldüğü ve bu filmlerin, Rum okullarında gösterildiği öğrenilmiştir.²¹

Milli Savunma Bakanı da Meclis'te yaptığı konuşmada Patrik'in "Romalılar dönemini ihya edecek tarzda giysilerle gözüktüğü filmde" İstanbul'dan Konstantinopol olarak söz ettiğini belirtiyordu.²²

Filmin gösterildiği Maraşlı ve Kurtuluş Rum okullarının müdürleri Lefter Keskinoglu, Zoi Eftimiadis, öğretmen Panayot Karayani ve Papaz Yani Yurtsever hakkında soruşturma başlatılıyordu.²³

Mümtaz Faik Fenik ise Patrikhane'yi "ajanlıkla" suçluyordu:

Siyasi güvenliği sarsıcı faaliyette bulunan bu şahısların gizli ajanlardan ne farkı vardır?

Hem bu topraklar üzerinde yaşayacaklar. Hem de bu memleketin bütün nimetlerinden faydalanacaklar. Dinlerinin icaplarını, törenlerini istedikleri gibi yerine getirecekler; ondan sonra da eski Bizans hayallerini hortlatıp bu memleket aleyhine çalışacaklar.

... Manifaturacı bilmem kim, tüccar bilmem kim, Türkiye'nin gü-

venliğini sarsıcı siyasi faaliyetlerde bulunmuş da o filmi sokan Patrik bulunmamış mı? Ondan da hesap sorulmalıdır.²⁴

Aymaroz filmi ve Patrik'in Kudüs buluşmasının filmleri için açılan soruşturmada, aralarında Tarık Zafer Tunaya ve Sulhi Dönmezer'in de bulunduğu bir de bilirkişi görevlendiriliyordu. Filmleri izleyip zararlı olup olmadığını belirleyeceklerdi. Sonuç beklendiği gibi filmde suç unsuru bulunduğunu gösteriyordu. Gerekçe kısa ama "kafiyeliydi." Filmler "ulusal yararlar zararlı" bulunmuştu.²⁵ Bu karar üzerine filmler Sıkıyönetim Komutanlığı'na gönderiliyordu.²⁶

Bu aşamada Patrikhane'ye fiziki bir başka saldırı daha başlatılıyordu. İstanbul Belediyesi, Patrikhane'nin beş metre yüksekliğindeki duvarlarını "tehlikeli" bularak yarım metreye indirilmesini kararlaştırıyordu. Bir kabine üyesinin yaptığı açıklama ise daha da önemliydi. Adını açıklamayan bu bakan, Fener Patrikhanesi'nin bir hafta içinde istimlak edileceğini söylüyordu.²⁷

Bakanın açıklaması üzerine, işin doğrusunu öğrenmek isteyen dünya kamuoyuna İçişleri Bakanı Orhan Öztrak topu belediyeye atarak yanıt veriyordu:

"Patrikhane'nin istimlakı belediye işidir. Şehircilik bakımından lüzum görebilirler. Bakanlığımız tarafından böyle bir karar alınmamıştır."²⁸

Ancak aynı günlerde bir başka gazetede İmar ve İskân Bakanı Celalettin Uzer, Patrikhane'nin istimlakinde hukuki bir sorunla karşılaşılması halinde, İçişleri Bakanlığı'nca muvazi olarak kararın tatbik edileceğini söylüyordu. Patrikhane Eyüp-Unkapanı sahil yolunun yapımı için 1958'de hazırlanan bir imar planına göre yıkılacaktı.²⁹ Patrikhane'nin istimlakinde takdir edilecek bedelin sağlanamaması halinde Belediye istikraz tahvilleri çıkararak parayı halktan toplamayı düşünüyordu.³⁰ *Akis* dergisi "yorumcusu"na göre Patrikhane duvarının bir muafiyeti yoktu.

Patrikhane'ye gelince, onun duvarının bir muafiyeti olduğu ve imar zaruretlerinin Patrik'in sakalı önünde durduğu bir hayaldir. Mademki bir yolun yapılması o duvarın istimlakini gerektirmektedir, duvar yıkılır, yol yapılır. Patrikhane'nin tamamı ve müessesenin kendisi, gerekirse hangi yurt için çalışıyorsa o yurda gönderilir.³¹

Bu yaklaşım üzerine, Yunanistan'da da Selanik Belediye Meclisi, Patrikhane'nin yıkılması halinde Atatürk'ün doğduğu evin yıkılmasına karar veriyordu.³²

Yazar Cihad Baban, Atatürk'ün evinin yıkılarak misilleme yapılacağına açıklanması üzerine Yunanlıların camileri tahrip eden ve o camilerde kadın, çocuk demeden insanları yakanlar olduklarını hatırlatarak, tehdit savuruyor ve şöyle diyordu:

Yalnız, şunu da unutmamalılar, Atatürk'ün evini yıkanlar, eski bir dostluğu ve kurulmuş bir eseri de yıkmış olacaktırlar... onu ortadan kaldırıncı... Selanik'in, Draman'ın, İskeçe'nin Türk kanıyla sulanmış topraklar olduğunu... bağrımızdan ebedi ihanet görmüş ebedi bir dostluk namına koparıldığını düşünür ve derhal eski günlerin acısını duymaya başlarız!

... Her hareket bir mukabil hareketi davet edeceği için, kötülük yarışmasında nerelere kadar gideceğimizi kestirmek zordur.³³

Yay geriliyordu. Basında Patrikhane'nin Kıbrıs'ta döğüşen EOKA'ya bir bayrak yolladığına ilişkin provakasyon kokan bir haber yayımlanıyordu.³⁴

Hükümet ise, Patrikhane'nin iki önemli metropolitini sınır dışı edeceğini açıklayarak bir adım daha atıyordu. Patrik'in vekili Emilyanos ve Metropolit Canavaris, Türkiye'nin aleyhine faaliyette bulunmaktan sınır dışı edileceklerdi. Bakan Öztürk, bu kişilerle ilgili olarak ellerinde gizli bir dosya olduğunu ve bu dosyayı açıklayamayacağını belirtiyordu.³⁵

Emilyanos'un Pire'de bir ev sahibi olduğu, 10 bin lira maaş aldığı halde bunu beyan etmeyerek vergi kaçırdığı, ruhani işlerle uğraşması gerekirken dünya işleriyle uğraştığı, Canavaris'in ise 6-7 Eylül 1955 olaylarından sonra Dünya Kiliseler Konseyi'nde yaptığı konuşmada Türkiye'yi kötülediği öğreniliyordu.³⁶ Ancak hükümetin sınır dışı etmek için tam 9 yıl beklediği ya da pek çok Türk'ün de yaptığı dikkate alırsa, vergi kaçırmanın "Türkiye'nin aleyhine faaliyette bulunmakla" ne ilgisinin olduğu anlaşılmıyordu.

İki metropolitin sınır dışı edilmeleri diplomatik bir sorun haline dönüşüyordu. Çünkü Yunanistan, eskiden Yunan uyruğunda olan bu kişilerin daha sonra Türk uyruğuna geçtiklerini, bu nedenle Yunan pasaportu ve vize hakkı vermelerinin mümkün olmadığını açıklıyordu.³⁷ Fransa'nın da pasaport başvurusunu reddetmesinden sonra "sorun" ABD'den vize alınması ve Türkiye'nin de iki aylık geçici bir pasaport vermesiyle çözülmüyordu.

6 araba dolusu Rum'la birlikte havaalanına gelen metropolitlerden Emilyanos, üzerindeki paranın 200 lirayı geçmesi üzerine bir şişe Kulüp rakısı alıyor, Canavaris ise 10 paket sigara ve bir

büyük rakı alıyordu.³⁸ Basının rakılarla ilgili yorumu ise şöyleydi: “Kim bilir o rakıları içerken gittikleri yerde ne şeytanlıklar düşünecekler.”³⁹ Emilyanos ise giderken şu hüznü açıklamayı yapıyordu: “Kalbim burada, sevgili vatanımda. Türkiye’yi üzüntü ile terk ediyorum.”⁴⁰

Emilyanos, gazetecilerin bir sorusu üzerine de Patrikhane’nin İstanbul’dan kaldırılmasının “doğru bir şey olmayacağını, biraz da zor olduğunu” söylüyordu.⁴¹ Emilyanos’un “biraz da zor”dan kastı, uluslararası kamuoyuna olan inancı olsa gerekti.

Hükümet, Patrikhane’nin Sen Sinod Meclisi’nin Türk uyruklu üyelerinin durumunu da gözden geçirme kararı almıştı. 10 kişiden oluşan Meclis’in üyeleri şunlardı:

Yakovos Paisiu, Tomas Savidis, Doroteos Yorgiadis, Kirilos Ah-siotis, Hrisostomos Koroneos, Maksimos Yorgiadis, Maksimos Caousis, Yakavos Stefanidis, Meliton Hacı ve İeronimos Konstantinidis.⁴²

Sıra rahibelere gelmişti. Yunanlı 10 rahibenin ikamet izinleri iptal edilerek Türkiye’yi terk etmeleri isteniyordu. “Yunanistan ile Türkiye arasında mekik dokuyan ve diğer bazı Hristiyan okullarına da burunlarını sokan rahibeler en kısa zamanda topraklarınıuzı terk edeceklerdir.”⁴³

Hükümet, Patrikhane’nin gelir kaynaklarını da gözaltına almaya çalışıyordu.

Devlet Bakanı Nüvit Yetkin, ekalliyet vakıflarının daha sıkı kontrol edileceğini söylüyordu.⁴⁴

İncelemeler sonucunu veriyor, Patrikhane ve üç avukat hakkında Eyüp’t 4 milyon lira değerindeki bir hazine arsasını sahte belgelerle Patrikhane adına tescil ettirmek suçlamasıyla dava açılıyordu.⁴⁵ Ancak bir başka gazeteye göre arazi Hazine’nin değildi. Zengin bir Rum işadamına aitti. Bu şahıs öldükten sonra araziyi biri Rum ikisi Türk avukat, vârisleri hayatta gibi gösterilerek başka şahıslara satmışlardı. Araziyi satın alan şahıslar da burayı Patrikhane’ye hibe etmişti.⁴⁶

Hükümetin Patrikhane politikası tepki topluyordu. Papa IV. Paul, Türk hükümetinin İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi ile ilgili aldığı tedbirleri üzüntüyle karşıladığını hükümete bildiriyordu.⁴⁷

Vatikan’a yanıtı veren ise *Yön* yazarı Niyazi Berkes’ti:

Patrikhane Türkiye’nin bağımsızlığını tehdit etmektedir. Ruhaneler el ele vermişlerdir. New York’ta İstanbul Patrikliği’ni savunma

amacıyla, 11 memleketin Ortodoks Kilisesi dini bir konsey kurmuştur. Dünya Kiliseler Konseyi, Türkiye Dışişleri Bakanlığı'ndan Patriklik makamına dokunulmayacağı vaadinde bulunmasını istemiştir. Vatikan, Türk hükümetinin aldığı tedbirleri tasvip etmediğini açıklamıştır. Saldırgan Rum milliyetçiliğinin emrinde ruhani bir enternasyonal ile karşı karşıyayız.

... Ortodoks cemaati, laik devletin kanunlarına uyacak şekilde ve Diyanet İşleri mevzuatı çerçevesinde küçük kiliselerini teşkilatlandırmalıdır. Eğer Kıbrıs Kilisesi Başkanı, Türk cemaatine tanınan uluslararası garantileri hiçe saydırmayı başarır, bir teokraziye, laik Türk devletin Lozan Antlaşması'yla tanıdığı tarihsellik hakları kaldırılmalıdır.⁴⁸

Ancak uluslararası tepkinin arttığı o günlerde Patrik Athenagoras yaptığı şaşırtıcı bir açıklama ile "Patrikhane üzerinde bir baskı olmadığını" söylüyordu. Patrik bu açıklamayı sadece devletin sahibi olduğu Anadolu Ajansı'na yapmıştı. Açıklama son derece kısa tutulmuştu. Bu haliyle de inandırıcı olmaktan çok hükümetin bir "ricasının" yerine getirildiği izlenimi uyandırıyor. ⁴⁹

Yazar Abdi İpekçi ise Papa ile aynı kanıda olmamasına karşın ihtiyatlı bir dil kullanıyordu:

Türk hükümetinin bu davranışında haksız ve gayritabi bir husus bulunduğunu iddia etmek mümkün değil... Baskı olduğu yorumu, propaganda cihazımızın zaafında aranmalı.

Patrikhane uygulaması tepki yaratıyor, ancak Milli Emniyet'in delillerinden habersiz dünya... Patrikhane meselesinin çözümünü... keyfi baskı hareketleri gibi gözüken teşebbüslerde aramak doğru değildir. Patrikhane'nin siyasete karıştığı şüphayle karşılanıyor. Varsa delil açıklansın.⁵⁰

Bu aşamada bir başka Patrikhane, hükümetin bu uygulamalarının hiçbirinden etkilenmiyordu. Bu, Müstakil Türk Ortodoks Patrikanesi'ydi. Fener Patrikhanesi'ne karşı Türkiye hükümetlerinin desteklediği Patrikhane buydu. 6 Haziran 1924'te kurulan Patrikhane'nin, babadan oğula geçen bir patrik sistemi vardı. O dönemki Patrik Turgut Erenerol'du. Erenerol, ailesinin patrik olan ikinci üyesiydi. Zaten Patrikhane'nin kurucusu da babası Papa Eftim'di. Atatürk'ün "Bu adam benden daha Türk" dediği söyleniyordu.⁵¹

1964'te anti-Rum ve anti-Yunan kampanyanın en ateşli katılım-

caları bu Patrikhane'nin üyeleri arasından çıktı. Özellikle hükümete en radikal önerileri bu Patrikhane verdi. Müstakil Türk Ortodoks Patrikhanesi açıkça politika yapan, ancak dini faaliyetleriyle etkinlik kazanmayan bir özellik taşıyordu. Karamanlı bir Ortodoks olan Papa Eftim, Türkiye Cumhuriyeti'nin biricik ayrıcalıklı Hristiyan din adamıydı. 1923 yılındaki mübadele sürecinde de 120 kişilik ailesiyle birlikte değişimden bağışık tutulmuştu.⁵²

Nitekim bu Patrikhane, Ortodoks dinine inananlarca da pek itibar edilen bir kuruluş olmadı. Erenerol'un kendisi bile, 45 bin Ortodoks'un Fener Patrikhanesi'ne, 1.500 kişinin de kendi Patrikhanelerine bağlı olduğunu söylüyordu.⁵³ Erenerol'un Fener Patrikhanesi'ne yönelik suçlamaları sağduyu ve mantıktan uzaktı. Bir Ortodoks patriğin Müslüman Türkleri Ortodoks yapamayacağına göre, kendi cemaatinin yüzde 95'ini oluşturan Rumlar hakkında daha dikkatli sözler sarf etmesi beklenebilirdi. Ancak Papa Eftim ve oğlu Turgut Erenerol, ayırım yapmadan "Türklerin kanını, iliğini sömürerek geçinen Rumlar..." diye görüş açıktıydı.⁵⁴ Patrikhane'nin kesinlikle İstanbul'dan çıkarılmasını savunuyor, Yunanlıların sınır dışı edilmeleri uygulamalarını gönülden destekliyor, geç bile kalındığını, hükümetin Rum okullarıyla ilgili kararlarının doğru olduğunu söylüyordu.⁵⁵

"Patrikhane bu mübarek topraklardan çıkarılmalı... Tanrı bu memleketi, bu iyi kalpli insanların topraklarını, Türklerin vatanını onlardan korusun, saklasın... amin..."⁵⁶

Böylesi açıklamalarla Erenerol'un üzüm mü yemek istediği yoksa bağcıyı mı dövmek istediği pek anlaşılmıyordu. Çünkü yaklaşık 45 bin Rum, uygulanan politikalar sonucunda İstanbul'dan ayrılırken; kalanların da vakıfları, okulları, ekonomik yaşamları hatta konuştukları dil baskı altına alınırken nasıl olup da Erenerol bu konuşmalarıyla onları kendi patrikhanesine kazanabilirdi? Eğer amacı devletle olan ilişkilerini geliştirmek ise bunda başarılıydı. Fener Patrikhanesi ise Müstakil Türk Ortodoks Patrikhanesi bir yana "Türk Ortodoks cemaati diye bir cemaatin olmadığı" görüşündeydi. Fener, bu görüşünü Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin Aya Nikola ve Aya Yani kiliselerini almak için Fener'i dava ettiğinde belirtti.⁵⁷

Patrikhane ve Rum azınlığa karşı ikinci perde: 1965

1965 yılına gelindiğinde hükümetin elinde Kıbrıs konusunda ya da iyice gerginleşen Türk-Yunan ilişkilerinde kullanabileceği koz

kalmamıştı. Yunan uyruklular gitmişti. Rum okulları “disiplin altına” alınmıştı. İmroz ve Bozcaada’da gerçekleştirilmek istenen “Türkleştirme” operasyonu için geri dönülmez adımlar atılmıştı. Geride yine Patrikhane vardı. Hükümet de “zamanı geldiğinde” yine bu kadim kozunu kullanmakta hiçbir çekince görmedi.

Bu kez sorun Yunanistan’ın Oniki Ada’da Türk cemaatine yönelik “misillemelere” girişmesiydi. Rodos’tan Hasan Günay isimli bir Türk imam sınır dışı edilmişti. İmanın görevine son veren Cemaat Meclisi, Türk azınlığı tarafından seçilmeyip, Yunan vali tarafından tayin edilen üyelerden kuruluydu. Lozan Antlaşması hükümlerine göre cemaat meclislerinin seçimle kurulması gerekiyordu.

Yunanistan ise Lozan’da Batı Trakya Türklerinin azınlık olarak gösterildiğini iddia ederek, Oniki Ada’daki Türkleri bu kapsam içinde değerlendirmiyordu.

Kısacası her iki ülke hükümeti de kendi azınlıklarının hakları konusunda çifte standartlarla dolu yorumlar ve karinelerle hareket etmeyi tercih ediyordu. Hükümet politikalarının tek kaybedeni vardı. O da Türk ve Yunan azınlıklarıydı.

Aynı günlerde Kıbrıs’ta ise Türk cemaatine yönelik ekonomik abluka bütün ağırlığıyla sürüyordu.

Bu dönemde İnönü Hükümeti seçimi kaybetmiş, yerine Suat Hayri Ürgüplü’nün başbakanlığını yaptığı yeni hükümet kurulmuştu. Ancak Hayri Ürgüplü de önceki hükümetin çizdiği yolda yürüdü.

Hükümet, Yunanistan’ın Oniki Ada’da Lozan Antlaşması hükümlerine uygun hareket etmemesi karşısında “Rum azınlıklar meselelerini” tek olarak mütalaa edeceğini açıklıyordu. Dışişleri Bakanlığı’ndan yapılan duyuru şöyleydi:

Türk-Yunan ilişkileri Lozan’da kurulan dengeye dayanır. Kıyas yolu ile Kıbrıs meselesi, Oniki Ada’da yaşayan Türklerle, İstanbul’da oturan Rumlar ve Patrikhane bu muvazene içinde mütalaa edilir.⁵⁸

Türkiye şimdiye kadar uyguladığı “misilleme” politikasını ilk kez bu kadar açık bir biçimde savunuyordu.

Hükümete yönelik bütün eleştirilerine karşın Rumların sınır dışı edilmeleri karşısında bir tek satır dahi yazmayan ve sonraları İttihat Terakki geleneğinin devamı olarak değerlendirilen, dönemin “ilerici” yayın organlarından *Yön* ise hükümetle aynı görüşü paylaşıyordu.

Esasen Anglosaksonlardan ve öteki NATO üyelerinden ricamız, Yunanistan'ı bizimle masa başına oturtmaya razı etmeleridir. Türkiye'deki Rumlar, Patrikhane, Oniki Ada, karasuları vs gibi meselelerin ortaya atılması da, Yunanistan'ı görüşmeye zorlama yollarıdır.⁵⁹

Yunan hükümetinin ise, 1964'te Yunanlıların sınır dışı edilmeleriyle yayılan konjonktürün başka bir aşamada Yunanlıların yeniden Türkiye'ye dönmesiyle biteceğine olan inancı tükenmişti. O halde Yunanlılar da “azınlık karşıtı” politikalarla Türk azınlığa yönelik tasarruflarda bulunabilirlerdi.

Türkiye ise bütün “masumiyeti” ile ilk kez iki ülkenin azınlıkları arasında bir denge olduğunu hatırlıyor ve “tecrübesini konuşturmaya” hazırlanıyordu.

Yazar Abdi İpekçi, Türkiye'nin tavrını şöyle yorumluyordu:

Anlaşıldığına göre Ankara'nın düşüncesi, Kıbrıs davasını genel bir Türk-Yunan meselesi haline getirmektir. Bu meselenin çerçevesine iki ülkedeki azınlıkların durumu ile birlikte Patrikhane de girecektir. Böylece Kıbrıs'ın yarattığı ihtilaf ile Türkiye ve Yunanistan arasında Lozan Antlaşması'nın kurduğu dengenin bozulması, Lozan'da karara bağlanan problemlerin ortaya yeniden çıkarılması ihtimali belirecektir.⁶⁰

Türkiye ile Yunanistan arasındaki artan gerilim Ürgüplü Hükümeti'nin aldığı kararla “bildik” rotasına oturuyordu. Hükümet, bütün Yunan uyrukluların sınır dışı edilmelerine karar vermişti. Önceki hükümet tarafından yurtdışına çıkarılması bir süre için durdurulan Yunan uyruklular, istisnasız olarak sınır dışı edilecekti.

Hükümetin aldığı çok önemli kararlar şunlardı:

- Türkiye'de bulunan bütün Yunan uyrukluların istisnasız sınır dışı edilmesi.
- Patrikhane'nin hükümet tarafından denetlenmesi.
- Kıbrıs'ta Rumların Türkler üzerindeki tutunlarını değiştirmemele ri halinde imtiyazlı azınlık müesseselerine Türkiye'de yer verilmesi.

Alınan üç karar da son derece uç noktaları temsil ediyordu. Çünkü Türkiye'de yaşamalarına izin verilen Yunan uyrukluların büyük çoğunluğu ya 65 yaşın üzerinde ya da Yunan pasaportlu Türk azınlığıydı. Yani kayda değer bir “pazarlık” kozu olmadıkları

gibi, hem işin ucu Yunan uyruklu Türklere uzanabileceği hem de uluslararası platformlarda Türkiye'yi hayli güç durumlara düşüreceği için astan yüzünden pahalıydı.

Patrikhane'nin denetimi Türkiye'nin güvenliği ya da maliye açısından yapılabilirdi ki, bu da vergi muafiyeti olan bir kurum açısından pek mantıklı görünmüyordu. Kaldı ki, mekanizmanın işleyişini diğer kararlardaki kadar etkilemeyebilirdi.

Ancak son karar yaşamsal öneme sahipti. Çünkü bu kez, Türk uyruklu Rumlar topun ağzına getiriliyordu. Lozan Antlaşması ile hakları güvence altına alınan bu azınlığı ciddi bir tehdit bekliyordu. Bu azınlığın Türkiye'den sınır dışı mı edileceği, yoksa Lozan'la tanınan imtiyazlarına mı tırpan vurulacağı tartışılıyordu.

Yazar Abdi İpekçi bu aşamada kaygılarını şöyle ifade ediyordu:

Türk tabiyetindeki Rumları, diğer vatandaşlarımızdan ayırt ederek onlara karşı birtakım tedbirler almak, hem insan hakları beyanname-si, hem de Anayasamızla kolay kolay bağdaşmayacak durumlar yaratabilir. Ankara herhalde bu nokta üzerinde gereken hassasiyet ve dikkati gösterecektir. Nitekim üzerinde durulan hususların Rum azınlığına tanınan özel hak ve imtiyazlardan ibaret kaldığı ve sadece Kıbrıs'taki Türk toplumuna karşı girişilen haksız teşebbüslere karşı haklı bir tepki niteliği taşıyacağı anlaşılmaktadır.⁶¹

Hükümetin Türk uyruklu Rumlara yönelik girişimlerde bulunacağı mesajını verdiği gün, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Karma Bütçe Komisyonu'nda yapılan görüşmelerde, "azınlıklara çatılarak, kazançlarını ENOSİS'e verdikleri" ileri sürülmüştü.⁶²

Hükümetin bu açıklamasından bir gün sonra da İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan bir açıklamayla, sınır dışı edilecek Yunanlı sayısının 2.878 olduğu, bunlardan 1.653'ünü istisnalardan yararlanarak ikamet etmelerine izin verilenler, 1.225'ini de oturma izni bittiğinde gidecek olanlar olduğu belirtiliyordu.⁶³

Basın yine anti-Yunan, anti-Rum salvolarına başlamıştı. Makarios'un bazı papazlarının Heybeliada'daki Ruhban Okulu'nda yetiştiği öne sürülüyordu.⁶⁴

Hükümetin bu sert çıkışının Kıbrıs'ta etkili olduğu görülmüyordu. Lefkoşe'de Türklere karşı uygulanan abluka "kısmen" kaldırılmıştı. Türklere buğday ve diğer gıda maddelerinin gönderilmesine karşı çıkılmayacaktı.⁶⁵

Yunan Dışişleri ise "Ankara'daki asabiyetin haklı sebeplere dayanmadığı" görüşündeydi. Dışişleri Bakanı Kostopulos,

Türkiye'yle Mayıs ayında Londra'da başlayacak olan görüşmelerin alınan bu kararlardan sonra yararsız olacağını düşünüyordu. Ancak Yunanistan da gerilimi yumuşatmak bir yana aldığı yeni kararlarla tırmandırmak eğilimindeydi. Yunanistan'daki Türk azınlıktan 400'ünün sınır dışı edilmesine karar verilmiştir. Bu kişilerden 312'si Oniki Ada'da yaşamaktadır.⁶⁶ Ayrıca Türk vatandaşlarına vize uygulamasına geçilmişti.

Patrikhane'ye yönelik ilk girişimler için işareti Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel veriyordu.

"Patrikhane var olduğundan beri gayrimeşru yoldadır ve asla salt dini göreviyle meşgul değildir... Rum azınlıkların durumu ise Kıbrıs meselesi ve Türk-Yunan münasebetleriyle yakından ilgilidir."⁶⁷

Ürgüplü Hükümeti'nin Başbakan Yardımcısı ve Adalet Partisi'nin Genel Başkanı Süleyman Demirel ise "gerekirse Patrikhane'nin Türk sınırları dışına taşınmasından" yanaydı.⁶⁸ Ancak Adalet Partisi Milletvekili Sabri Özcansen daha pratik, pragmatik ve de "turistik" bir yol öneriyordu. Patrikhane, Ayasofya gibi müze olabilirdi.⁶⁹

İşte devlet adamlarının bu çıkışlarıyla başlatılan Patrikhane kampanyasının ikinci adımında, oluşturulan bir komisyonla Patrikhane'nin denetimine başlandı. Komisyonunda Emniyet 1. Şube Müdürü Yaşar Okçuoğlu, Maliye Müfettişi Hüseyin Neziroğlu ve İstanbul Vakıflar Müdürlüğü Başmüfettişi Orhan Üsel vardı.

Komisyon, Patrik Athenagoras'la yaptıkları görüşmeyi bir zabıtla Ankara'ya yolluyordu. Aya Yorgi Kilisesi'nde yapılan denetim üç saat sürmüştü. Patrikhane hukuk müşaviri ise, "yapılan muamelede mahzunlu bir taraf olmadığını, Patrikhane'nin memleketin kanunlarına bağlı olduğunu" söylemekle yetiniyordu.⁷⁰ Patrik Athenagoras ise Paskalya törenleri içinde bulunduklarını belirterek, denetimin Paskalya sonrasına alınmasını istiyordu.

Patrikhane'yi denetleyen komisyonun hazırladığı rapor kamuoyuna duyurulmadı. Basına yansıyan sonuçlar son derece spekülattı. "Yapılan araştırmada Patrikhane'nin siyasetle uğraştığı, Kıbrıs davası çıktığından bu yana bu yönde bazı faaliyetleri olduğu saptandı."⁷¹ Halbuki bu araştırma sonuçları Türkiye için "paha biçilmez" kıymetliydi. Çünkü Türkiye bu delilleri açıklayarak hem Yunanistan'a hem de uluslararası kamuoyuna haklı olduğunu kanıtlama şansına sahipti. Böylece bütün eleştirilerden bir kalemde kurtulabilirdi. Ancak "nedense" bu deliller açıklanmadı. Hatta aradan 12 yıl geçtikten sonra bile Suat Hayri Ürgüplü, 600 yıl içinde ilk defa Patrikhane kayıt ve hesaplarının uzmanlarca teftiş edildiğini ve ihbarların doğru olduğunun anlaşıldığını

belirterek, “Bütün evraklar saklıdır. Açıklamak yetkimi aşar” diye yazıyordu.⁷²

Halbuki o günlerde kimi yazarlar bütçe açığının kaynağının Patrikhane olduğunu keşfetmiş (!) yine bütün kötülüklerin anası olarak Rumları görmeye başlamıştı.

Patrikhane vasıtasıyla her yıl Yunanistan’a milyonlarca lira değerinde döviz kaçırılmış, ödeme dengemizde marazi bir aksaklık meydana getirilmiştir. Memleket dahilinde sistemli olarak iktisadi kilit noktaları Rumlara işgal ettirilmiştir, iktisadi insiyatif kısmen hükümetin ve gayri Rumların elinden alınmıştır.⁷³

Bu arada “ilginç” araştırmalar da çıkmıyor değildi. Rum vakıflarının 10 yıldır denetlenmediği, bu vakıfların yaklaşık 10 milyon lirayı bulan gelirlerinin nereden kaynaklandığının araştırılması için Rumca tercüman gerektiği ve yaklaşık 4 yıl önce başlayan denetimlerin bu tercüme eksikliğinden ötürü bir türlü tamamlanamadığı öğreniliyordu.⁷⁴

Patrikhane Sözcüsü Agapiss ise “Hesap sorulmuş olsa vermezlik etmeyiz” diyor ve ekliyordu: “1964 yılı Ağustos ayında müfettişler şifahi olarak kontrole geldiklerini söylediler. Bizim de 4 Eylül 1964 tarihindeki yazınızla müfettişlerin hangi defterleri istedikleri sorulmuştur. Fakat bu yazınızdan sonra gelip giden olmanıştır.”⁷⁵

Anlaşılan o ki, hükümet aslında Patrikhane’nin mali denetimi işini pek de fazla ciddiye almıyordu. Amaç “üzüm yemek” olmasa gerekti.

Azınlık karşıtı politikadan diğer azınlıklar da paylarını alıyordu. Vakıflar kanunu uyarınca Ermeni kiliseleri ve Musevi havraları da sıkı denetime tabi tutulacaktı.⁷⁶ Yunan uyruklu olduğu belirlenen 9 Musevi de sınır dışı edilenler arasındaydı.⁷⁷

Bu sırada dış basında Türkiye’nin tutumunu eleştiren yazılar yayımlanıyordu:

New York Times: “Türkiye’nin gayesi Yunanistan’ı görüşmele- re zorlamak... Ancak hükümetin aldığı kararların kurbanı duruma düşenler, Türk-Yunan ilişkilerinde herhangi bir suçu olmayan ve Türkiye’de yaşayan 6 bin Yunanlıdır. Türkiye’nin binlerce günahsız Yunanlıyı isteklerini kabul ettirmek için kullanmaları, asaletlerine sığmayan bir davranıştır.”

Times: “Türkiye’nin aldığı son kararlar Kıbrıs’taki durumun sürün- cemde kalmasına neden olacak. Bu da Kıbrıslı Rumların işine geliyor.”

The Guardian: “Türkiye, Yunanlıların sınır dışı edilmeleri için uygunsuz bir hafta seçti. Çünkü Ermeniler 1915'teki katliamın 50. yıldönümünü anıyorlar. Bunu da Türkiye'ye karşı kullanacaklardır.”

Daily Telegraph: “Patrikhane'ye karşı alınan kararlar ters bir tepki yaratabilir.”

Amerikan Dışişleri Bakanlığı da Patrikhane'nin baskı altında olduğu görüşündeydi.⁷⁸

Bütün bu uluslararası tepkilere karşın sınır dışı edilen Yunanlıların sayısı 1965 Haziranı'nda 500'ü bulmuştu. Türk uyruklu Rumlar geçici sandıkları 1964 sınır dışı olaylarının bu kez kendilerini de tehdit eder konumundan iyice yılarak, göç kervanına katılmıştı. Ancak Türk basını, Türk uyruklu Rumların göç etmesini bir türlü anlayamıyordu (!) “34 Türk uyruklu Rum'un ‘ansızın’ gitmeleri dikkat çekti.”⁷⁹

Sonraki günlerde gerek Londra'da yapılan görüşmelerin doğduğu olumlu hava, gerekse Türk-Yunan ikili görüşmelerinin başlatılmasına karar verilmesi Rumlar ve Patrikhane üzerindeki baskının giderek azalması sonucunu doğurdu.

Ancak muhafazakâr kamuoyu, “uyanıklığı” hiç elden bırakmadı. 1966 yılında Türk-Yunan görüşmeleri olumlu bir seyir izlerken ve Yunan Dışişleri Bakanı Stefanopulos, Kıbrıs da dahil bütün sorunların görüşülmesini teklif ederken bile Yunanlıların Enosis'i görüşmeler yoluyla gerçekleştirebileceği, en önemlisi de sınır dışı edilen Yunanlılar konusunu masaya getireceği düşünülüyordu.⁸⁰

Ya da Türkiye'nin son iki yılda Rumlara karşı uyguladığı politikaları hâlâ “yetersiz” bulanlar vardı.

Türkiye, Yunan hükümetinin Batı Trakya Türklerine yaptığı en ufak bir baskı hareketini, misilleme olarak Türkiye'deki Rumlara yapma hakkına sahiptir. Bu silah maalesef, şimdiye kadar Türkiye tarafından etkili ve kararlı bir şekilde kullanılmamıştır.⁸¹

Bu yakınmayla dolu eleştiri sonraki yıllarda duyulmaz oluyordu. Belki o yakınmayı duyanlar “gereğini” yerine getirmişlerdi. Ya da artık Rumlar giderek ihmal edilecek bir nüfusa doğru eriyorlardı. 1974'te Kıbrıs Savaşı ile gerginleşen ilişkiler, İstanbullu Rumlar için bardağı yeterince taşırmıştı. 1978'de yapılan bir araştırmada, İstanbul'da yaşayan 7.822 Rum'dan büyük bir bölümü Türkiye'yi terk etme niyetinde olduğunu açıklamıştı.⁸²

Rum okullarına baskılar

1964 yılında bir yandan Yunan uyruklular sınır dışı edilip Patrikhane gözetim altında tutulurken, bir yandan da Rumların çocuklarını okuttukları okullar hedef olarak seçilmişti. O yıllarda İstanbul'da Rum okullarının sayısı şöyleydi: 40 ilkokul, 10 orta-okul ve 6 lise. Bu okullarda 412 öğretmen görev yapıyordu. Toplam öğrenci sayısı ise 6.898'di.⁸³

Bu bölümde Rum okullarına yönelik baskı ve karalama kampanyalarına değinmek istiyoruz.

İnönü Hükümeti, azınlıklarla ilgili alacağı kararlar öncesinde ya Meclis'te ya da kamuoyunda gerekli zeminin oluşmasını sağlıyordu.

Aynı yöntem Rum okulları için de kullanıldı. 14 Nisan'da gençlik tarafından başlatılan "Türk'ten Türk'e Alışveriş" ve "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyalarının üç hedefinden biri de Rum okullarıydı. Bu okullara Lozan Antlaşması çerçevesinde sağlanan imtiyazların kaldırılması isteniyordu.

Gençliğin bu taleplerini sıraladığı saatlerde hükümet Rum okulları aleyhine ilk kararını almıştı bile.

"Türkiye karşılıklılık esasını gözeterek, Rum okullarının ayrıcalıklarını kaldırıyor."⁸⁴

Bu kararın açıklandığı günlerde zaten *Aynaroz'un 1000. Yılı* filmindeki Bizans sembolleri ve dini ayinle ilgili olarak kamuoyunun gözü Rum okullarına dönmüştü. Kapalı kapıların ardındaki okullarda neler oluyordu?

Bu sorunun yanıtını Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin kurucusu Papa Eftim ballandıra ballandıra anlatıyordu:

Çocuklar 45 yıldır "İstanbul bizim olacak" diye eğitiliyor, zehir kusuluyor...

Okullarda İstiklal Marşı iyi okutuluyor. Gönül isterdi ki o okulların Türkçe ve edebiyat hocaları marşın okunmasının üzerinde dursunlar, hiç olmazsa marşı iyi okuyamayanları cezalandırsınlar, kırık not versinler.

... "Ben geldi, sen gitti" diye konuşuyorlar, Türkçeyi bilmiyorlar, buna rağmen edebiyattan iyi not alıyorlar.

Ancak aynı öğrenci Rumca'yı-Yunanca'yı nasıl da mükemmel konuşuyor.

Rum okullarına milliyetçi öğretmenler atanmalı, bu öğrenciler ancak bu yolla doğrultulabilirdi. Türk üstünlüğü ile hizaya getirilmeleri gerekiyor.

Papa Eftim soruyordu: “Bir tek Rum, çocuğunu Türk okuluna yollamış mıdır?”

Yanıtı “Hayır”dı. Ancak Eftim bu yanıtını iki gün sonraki yazısında unutup ve “Yunanca dersinden bizar olan ve biraz da Türk taraftarı olan kişilerin çocuklarını Türk okullarına yollamak istediklerini, ancak engellendiklerini” söylüyordu.⁸⁵

Halbuki Yunanlı tarihçiler bu süreçte Rum okullarındaki eğitimin 1950 sonrası Türkçe konuşan Yunan jenerasyonun Türk kültürüne entegre olma işaretleri verdiğini iddia ediyordu. Bu değişimde azınlık okullarının müfredatlarında, Türk dili ve kültürü ile ilgili verilen ağırlığın rol oynadığı düşünülüyordu.⁸⁶

Eftim gibi, Rumlara 5 asırdır Türkçe öğretilmemesinden yakan bir başka kişi de yazar Ali Rıza Alp’ti. Yazar, o yıllarda Rum okullarında birinci sınıfta 22 saat Rumca, 10 saat Türkçe, ikinci sınıfta da 7 saat Türkçe, 25 saat Rumca ders işlendiğini hatırlatarak, “Rum okulları geniş bahçeler içinde ferah binalardır. İçinde 10 ile 50 öğrenci arasında değişen mevcut, modern eğitim bakımından hatalıdır” görüşünü savunuyordu.⁸⁷

Eftim’in yazısında Rum okullarının “dernekler” aracılığıyla örgütlendiği ve parasal kaynak sağladığı şeklindeki iddiasının hemen ardından İçişleri Bakanı Orhan Öztrak bir açıklama yaparak, Rum okullarında çalışan derneklerin okul dışına çıkarılmaları talimatını veriyordu. Talimatın gerekçesi komikti: “Derneklerin günün ve gecenin geç saatlerinde faaliyette bulundukları dikkati çekmişti.”

Okullarda faaliyet gösteren dernekler ise şunlardı: Kadın, Fakraperver, Kültür ve Rum Okullarından Yetişenler Derneği vb.⁸⁸

Bu okulların derneklerine üye olanların Yunanistan’a sürüldükten sonra bile iletişimlerini korudukları ve partiler düzenleyerek bir araya geldiklerini öğreniyoruz.⁸⁹

Rum okullarına karşı başlatılan kampanya kimi zaman çok çirkin bir düzeyde sürüyordu. *Son Havadis* gazetesinde yer alan bir haberde Büyükada’daki Rum Yetimhanesi’nde bir kızın hocasından hamile kaldığı yazılıyordu.⁹⁰ Daha sonra yetimhanede bulunan bütün kızların muayene edilmesi isteniyordu. Ancak bu isteğin kimden geldiği belirsizdi.⁹¹ Ertesi gün de yetimhane kapatılıyordu. Yetimhanede yaşayan 63’ü kız 175 öğrenci bir başka Rum ilkokuluna gönderiliyordu. Rum Yetimhanesi, 29 yıl aradan sonra, şimdilerde Adalar Belediyesi tarafından Ferit Volkan isimli bir turizmciye otel yapması için satılıyordu.⁹²

İçişleri Bakanlığı tarafından alınan bir başka karar ise sayıla-

rı 412'yi bulan Rum öğretmenlerin Türkçe sınavına tabi tutulmalarıydı. Bu sınavı başaramayan öğretmenler Rum okullarında öğretmenlik yapamayacaklardı.⁹³ Zaten bu okulların öğretmenleri ve müdürleri, okullarını ruhanilerin ilgi, telkin ve nüfuzlarına açık bulundurdıkları, ihmal ve acizlik içinde oldukları için suçlanıyorlardı.⁹⁴ Rum öğretmenlere Türkçe sınavına girme zorunluluğunun getirildiği günlerde üç Rum öğretmen “kendi istekleriyle” Türkiye’yi terk ediyorlardı. Bu öğretmenler: Yani Sarris, Tedorı Politis ve Andrea Kavistinas’tı.⁹⁵

Okullar sıkı bir denetime tabi tutuluyordu. Yapılan incelemeler sonunda Rum okullarındaki “yolsuzluklar” belirlenmişti. Bunlar:

- Çeşitli yıkıcı filmlerin gösterimi
- İzin alınmadan kurs düzenlenmesi
- Yunanistan’da basılmış kitapların gizlice sokulması
- Vergi kaçırılması idi.⁹⁶

Kurs düzenlemenin nasıl bir suç olduğu anlaşılmasa da bu gerekçeler hükümet için yeterliydi. Bu nedenle de Rum okullarının muadeleti (eşitliği) kaldırıldı. Rum öğrenciler yıl sonunda Türk okullarında sınavlara girerek sınıflarını geçebilecekleri.⁹⁷ Ayrıca Rum okullarını bundan böyle Milli Eğitim Bakanlığı denetleyecekti.⁹⁸ Daha sonra alınan bir başka kararla yabancı özel okulların genişleme ve çoğalmasu engelleyen bir kanun kabul edildi.⁹⁹

Alınan bir başka kritik karar ise Heybeliada Ruhban Okulu’nun da bakanlığa bağlanmasıydı. Daha sonra kapatılacak olan bu okul, Patrikhane’ye din adamı sağlayan çok önemli bir okuldu. Ortodoks patriklerinin çoğu bu okuldan yetişmişti. Bu okulun kapatılmasıyla Patrikhane’nin önemli bir damarı kesilmiş oluyordu.

Rum okullarında yapılan eğitimin kalitesi üzerinde duruluyordu. Ancak bu kalite tartışmaları, Türk Milli Eğitim teşkilatının bir eksikliğinin doğrulanması gibi “acayip” bir minvalde sürüyordu. Türkiye’de okullarda 60-70 kişilik sınıflardan şikâyet edilirken, bu kez Rum okullarında sınıfların 4-5 öğrenciden oluşması eleştiri konusu oluyordu. Eğitimciler, 3-4 kişilik sınıflarda öğretmen öğrenci münasebetlerinin normal olmayacağı kanaatindeydi.¹⁰⁰

O sıralarda İstanbul’da toplam 40 Rum ilkokulu vardı. Demek ki, hükümet bu okulların yarısına yakınının muadeletini kaldırarak Rumların eğitimine ciddi bir darbe vuruyordu. Muadeleti kaldırılan okullarda 584 öğrenci ve 94 öğretmen vardı. Türk okullarında 70-80 öğrenciye bir öğretmen düşerken bu okullarda 6,2 öğ-

renciye bir öğretmenin düştüğü anlaşılmış, böylece öğretmen “is-rafi” önlenmişti.¹⁰¹

Yazar Sadun Tanju’ya göre, Rumların kurdukları Yoksullarla Dayanışma Dernekleri ve okulları Türk toplumuna entegre olma-mak ve “soyun bozulmaması” için gösterdikleri çabanın bir ürü-nüydü. Yazar, Kandilli Rum Okulu’nu örnek vererek 11 öğrenci için okulu açık tutmanın “kapalı” bir toplum yaratmak amacın-dan kaynaklandığına inanıyordu.¹⁰²

Eğitim bakımından yetersiz görülerek muadeleti kaldırılan okullardan Musevi ve Ermeni azınlık da payını alıyordu. Muade-leti kaldırılan okullar şunlardı:¹⁰³

Okulun adı	Öğrenci	Sınıf	Sınıflardaki öğrenciler		Öğretmen
	sayısı	adedi	En az	En çok	sayısı
Hasköy	10	3	3	4	2
Kalamış	11	3	3	5	2
Kandilli	11	5	1	3	3
Lonca	12	3	2	5	2
Sahak (Ermeni)	12	3	3	6	4
Cibali	16	4	2	6	2
Beşiktaş	18	5	1	8	4
Edirnekapı	20	4	2	9	4
Hasköy (Musevi)	23	5	2	8	9
Büyükdere	26	5	3	7	3
Ortaköy	31	5	2	10	4
Yeldeğirmeni	30	3	7	15	4
Boyacıköy	32	6	2	7	4
Çengelköy	23	6	2	8	6
Burgazada	34	6	3	11	3
Üsküdar	30	6	4	8	6
Kuzguncuk	40	6	2	9	6
Tarabya	40	6	5	13	6
Yeniköy	55	6	3	14	3
Nane S.	52	6	9	19	10
Toplam	684 öğrenci				93 öğretmen

Rum okullarına yönelik baskılar ile Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilmesi arasında önemli bir farklılık vardı. Yunan uyruklular için hükümet bir “imtiyaz” antlaşmasının kaldırıldığı gerekçesini göstermişti. Bu insanlar Türk vatandaşı değillerdi. Antlaşmanın iptaliyle ortaya çıkan hukuki zemin içinde sınır dışı edilmelerinde bir “sakınca” yoktu.

Ancak Rum okulları, hem Yunan uyruklu hem de Türk uyruklu Rumların çocuklarını gönderdikleri eğitim kuruluşlarıydı. Bu uygulamalardan doğrudan etkilenenler –Yunan uyruklular sınır dışı edildiğine göre– Türk uyruklu Rumlardı. Şimdi bu okullar boş. Viran görünümleriyle bir dönemin sessiz tanıkları olarak ölümlerini bekliyor.

Son hedef: İmroz ve Bozcaada

Kıbrıs meselesiyle başlayan olaylar dizisi, Türkiye’nin İmroz ve Bozcaada’da yaşadığı tarihsel kaygılarını ortadan kaldırdı. Kıbrıs sorununda elindeki kartları birer birer masaya süren Türkiye, belki de en zayıf kozu olan İmroz ve Bozcaada’daki Rum azınlığa ilişkin tasarruflarına da bu dönemde huz verdi.

İmroz ve Bozcaada’nın “Türkleştirilmesi” olarak değerlendirilebilecek bu olgu, bugüne kadar kesintisiz bir süreç olarak görülebilir. İmroz ve Bozcaada’nın öyküsü bir başka çalışma konusu olacak kadar zengin. Ancak çalışmamızın bu bölümünde bu iki adada 1964 ve 1965’te yaşanan politika değişikliklerine yer vermek istiyoruz.

Anti-Yunan ve anti-Rum söylem içinde İmroz ve Bozcaada özel bir yer tutuyordu. Bu iki adadan İmroz’un nüfusunun yüzde 90’a yakını Rumlardan oluşuyordu. Türk nüfusun tamamına yakını ise devlet memuruydu. Bozcaada’da ise Türk-Rum nüfus yoğunluğu eşitti. 1964’te adalarda yaşayan Rum nüfusu 7 bin olarak tahmin ediliyordu. Türkiye açısından askeri ve stratejik öneme sahip olan adalardan İmroz’da (Gökçeada – o yıllarda Ada hâlâ eski adıyla anılıyordu) 1947 öncesinde yalnızca 4 Türk aile yaşıyordu. Bugün o ailelerden sadece biri hâlâ Ada’da yaşadığını sürdürüyor.¹⁰⁴

İki adayla ilgili uygulamalarda da yine bir İnönü “kласiği” ile başlandı. CHP Çanakkale Milletvekili Burhan Arat, 37 milletvekilinin imzasıyla, Bozcaada ve İmroz bucaklarının mahalli idareleri ile ilgili kanunun yürürlükten kaldırılan 14. maddesinin yeniden yürürlüğe girmesini içeren bir kanun teklifi hazırlayarak Meclis’e sunuyordu.

Söz konusu 14. madde adalardaki eğitimi içeriyordu. 1927’de çıkarılan kanunda adalardaki eğitim Türkçeydi. Ancak daha sonra 1951’de, Türk-Yunan ilişkileri bir başka bahar yaşarken, Demokrat Parti Milletvekili Ömer Mert, eğitimde yönetimin Rumlara bırakılmasını içeren bir kanun teklifi vererek 14. maddenin yürürlükten kaldırılmasını önermişti. Dönemin hükümeti de bir “jest” olarak bu teklifi kabul etmişti. Her ne kadar 1964’te bu değişiklik Demokrat Parti’nin “oy avcılığı” olarak yorumlandıysa da 1951 yılı Demokrat Parti’nin doruk yıllarını yaşadığı yıllardı. Dolayısıyla DP’nin adalardaki 7 bin Rum’un oyuna fazlaca gereksinimi yoktu. Kaldı ki, Varlık Vergisi sendromunu henüz üzerinden atamamış azınlıklar, genellikle DP’nin ve sonraki yıllarda da AP’nin en çok oy aldığı kesimler arasında oldular.

Şimdi bu verilen hak, ilişkiler “kış”ı yaşarken geri alınmak isteniyordu.

Arat’ın gerekçeleri ilginçti. Adalarda eğitim yönetiminin Rumlara bırakılmış olmasının eğitim ve din serbestliğini ortadan kaldırdığını, milli bütünlüğe bir darbe indirildiğini, zaten bu okulların da parasının olmadığını iddia ediyordu.¹⁰⁵

Arat’ın teklifinin kabul edilmesiyle iki adadaki Rum okullarının Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlanması kabul ediliyordu.¹⁰⁶ Alınan kararlar ilgili gerekçe “Azınlık okullarının iyi yönetilmemesi ve aksaklıklar olduğu” şeklindeydi.

Adalarda o günlerdeki genel hava ise şöyle yansıtılıyordu:

“İmroz’da Rumların iktisadi hâkimiyeti her geçen gün artıyor.”

“Burada Türk bayrağı dalgalanır ama Türkçe konuşulmaz... Adı Türk’tür, ruhu Rum kalmıştır.”

“Türkler ekonomik olarak çok geri bir durumdalar.”

“Adanın tüccarı, esnafı, dişçisi ve doktoru da onlardan.”

“Sinsi faaliyetleri için Yunanistan’dan Rumca film ve piyesler istiyorlar.”

“Papazlar dini kıyafetleriyle sokağa çıkıyorlar.”

“Her partinin temsilcisi de Rum.”¹⁰⁷

Lozan Antlaşması İmroz ve Bozcaada’ya “yarı özerk” bir yönetim yapısı hakkı tanımıştı. İlçe meclisleri aracılığıyla kurulan idari mekanizmanın başkanlığını kaymakam yapıyordu. İlçe Meclisi’nin 10 üyesinin hepsi 2 yıl süreyle Ada halkından seçiliyordu. Meclis’in bütçe ve kesin hesap dışındaki bütün kararları, tasdike gerek olmadan kaymakamca uygulanıyordu. Yazar Ah-

met Kabaklı'ya göre devlet memurları da Rumların, türlü cazip hediyeleri, kadınlı kızlı âlemleri, içkileri, oyunları, festivalleriyle körletilmek, duygusuz hale getirilmek isteniyordu.¹⁰⁸

İmroz ve Bozcaada'da yaşayan Rumların Yunanistan'a bağlanmak gibi bir amaçları olabileceğinden korkuluyordu. İmroz'daki 100 manastırın bir uçak hangarını andırdığı, adarın stratejik yerlerine kurulduğu ve etrafının makineli tüfek yuvaları gibi mazgallarla kapatıldığı; Bozcaada'da ise 1950'de 20 olan manastır sayısının 1964'te 300'ü bulunduğu, betonarme yapılan inşaatlar için hep stratejik mevkiilerin seçildiği iddia ediliyordu.¹⁰⁹

Bozcaada'daki Rumların çoğalıp plebisit isteyeceği basında yer alan haberler arasındaydı.¹¹⁰

Bütün bu atmosferin değişmesi ancak demografik olarak dengeleri değiştirmekle mümkündü. Önceki hükümetler bu amaçla 55 Sürmeneli aileyi İmroz'a yerleştirmişler, ancak bu aileler tutunamamıştı. "Şuurlu bir iskân politikasının gerekliliğinden" söz ediliyordu.¹¹¹

Bu nedenle de hükümet, İmroz ve Bozcaada'ya 6 bin Türk'ün iskânına karar veriyordu. Adalara yerleşecek olan Türklere kredi açılacak, üretim için makineler verilecek ve bağıcılığın geliştirilmesine çalışılacaktı.¹¹²

Yunanistan, İmroz ve Bozcaada'da Rum azınlığa karşı geliştirilen yeni eğitim politikasını Birleşmiş Milletler UNESCO teşkilatı gündemine alınmasını istedi. Lozan Antlaşması hükümlerine uyulmadığı iddia ediliyordu. Bu gelişme üzerine Türkiye de, Batı Trakya'daki Türk okullarına yapılan baskıların aynı toplantıda görüşülmesini talep etti.¹¹³ Toplantıda karşılıklı suçlamalarda bulunuldu. Türkiye temsilcisi Dr. İbrahim Öktem yaptığı konuşmada, Türkiye'deki Rumların iddiacı ve ayrılıkçı bir kitle haline getirilmeye çalışıldığını, bu şikâyetin Kıbrıs meselesiyle açığa çıktığını kaydediyordu. Öktem, "Bu nedenle de Lozan Antlaşması'nın bu şekilde yorumlanması ve suiistimali karşısında, bu antlaşmanın dar ve tahdidi yoluna gidilmiştir" diyordu.¹¹⁴

1965'te ise İmroz ve Bozcaada'ya Balıkesir'den bir tabur jandarma gönderildi. İmroz'da, Kıbrıs olayları nedeniyle "Rumların zahiren aleyhte olmamalarına rağmen" için için bir kaynama tespit edilmişti.¹¹⁵

Bu politika tuttu. Gerek Milli Savunma Bakanlığı'nın Rum azizlerini askerileştirmesi ve Ada'da bir cezaevi kurulması, gerekse yeni göç edenlerle oluşturduğu yeni uygulamalar sonunda bu iki adadaki Türk nüfusunun oranı artırıldı. Gidenler yine Rum-

lardı. Gidenlerin evlerine ve mallarına bazı “açıkgözler” el koydular. Kalanlar için eski bir Adalı şu yorumu yapıyordu:

Gökçeada 1964 yılından bu yana önemli bir değişim içindedir...

Adalı olmak kolay değildir...

1964’ten başlayarak yenilenen Gökçeada halkı... şimdi kaynaşmaya, Adalı olmaya çalışıyorlar.

Nasıl ki, asırlar içinde oluşan “Adalı” kişiliği kolay kolay yitirilemiyorsa, üç-beş yılda da “Adalı” olmak kolay iş değildir.

Bugünkü yetişkinlerin çok fazla şansları yok!

Ancak inanıyorum ki; onların çocukları “Adalı” olmayı başaracaklar.¹¹⁶

Notlar

1. *Son Havadis*, 1 Ocak 1964.
2. *Akşam*, 1 Ocak 1964.
3. *Akşam*, 5 Ocak 1964.
4. Sabiha Derem, *Yeni Sabah*, 3 Ocak 1964.
5. Ahmet Kabaklı, *Tercüman*, 20 Ocak 1964.
6. Ahmet Kabaklı, *Tercüman*, 8 Ocak 1964.
7. *Yeni Sabah*, 12 Ocak 1964.
8. *Dünya*, 5 Ocak 1964.
9. Cihad Baban, "Zeytin Dağı'nda Randevu", *Ulus*, 9 Ocak 1964.
10. Şemsi Kuseyri, "Atina Kilisesi ve Patrikhane", *Ulus*, 2 Şubat 1964.
11. Şükrü Baban, "Allah, Ortodoksları Athenagoras'ın Kötü Tutumu Sonuçlarından Korusun", *Yeni Sabah*, 10 Ocak 1964.
12. *Vatan*, 29 Ocak 1964.
13. *Yeni Sabah*, 14-15 Nisan 1964.
14. *Yeni Sabah* ve *Milliyet*, 4 Nisan 1964.
15. *Ulus*, 12 Nisan 1964.
16. *Dünya*, 12 Nisan 1964.
17. Metin Tokar, "Türkiye ve Yunanistan", *Akis*, 27 Mart 1964, sayı: 510, s. 25.
18. *Tercüman*, 12 Nisan 1964.
19. *Son Havadis*, 7 Nisan 1964.
20. *Dünya*, 18 Mart 1964.
21. *Son Havadis*, 11 Nisan 1964; *Milliyet*, 11 Nisan 1964.
22. *Hürriyet*, 14 Nisan 1964.
23. *Dünya*, 12 Nisan 1964.
24. Mümtaz Faik Fenik, "Fener Patriği Hesap Vermelidir", *Son Havadis*, 13 Nisan 1964.
25. *Akşam*, 16 Mayıs 1964.
26. *Milliyet*, 19 Mayıs 1964.
27. *Milliyet*, 21 Nisan 1964.
28. *Hürriyet*, 22 Nisan 1964.
29. *Akis*, 17 Nisan 1964.
30. *Tercüman*, 21 Nisan 1964.
31. *Akis*, "Bir Noktaya Kadar", 30 Nisan 1964, sayı: 515.

32. *Hürriyet*, 29 Nisan 1964.
33. Cihad Baban, "Atatürk'ün Evini Yıkacaklarmış!", *Ulus*, 30 Nisan 1964.
34. *Yeni Sabah*, 16 Nisan 1964.
35. *Hürriyet*, 22 Nisan 1964.
36. *Hürriyet*, 28 Nisan 1964; *Milliyet*, 14 Nisan 1964.
37. *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1964.
38. *Hürriyet*, 3 Nisan 1964.
39. *Tercüman*, 22 Nisan 1964.
40. *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1964.
41. *Yeni Sabah*, 18 Nisan 1964.
42. *Akis*, 18 Nisan 1964, Sayı: 513.
43. *Tercüman*, 17 Nisan 1964.
44. *Milliyet*, 28 Nisan 1964.
45. *Akşam*, 4 Temmuz 1964.
46. *Hürriyet*, 4 Temmuz 1964.
47. *Akşam*, 1 Mayıs 1964.
48. Niyazi Berkes, "Atatürk Türkiye'sinde Ökümenik Patriklik", *Yön*, 1964, s. 10-11.
49. *Ulus*, 13 Eylül 1964.
50. Abdi İpekçi, "Yunanlılara ve Patrikhane'ye Karşı Alınan Tedbirler", *Milliyet*, 22 Nisan 1964.
51. *Akşam*, 7 Mayıs 1964.
52. Baskın Oran, "Patrikhaneler Savaşı", *Aydınlık*, 20 Aralık 1993.
53. *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1964.
54. *Akşam*, 8 Mayıs 1964.
55. *Milliyet*, 16 Nisan 1964.
56. *Akşam*, 10 Mayıs 1964.
57. *Milliyet*, 1 Ekim 1965.
58. *Milliyet*, 17 Nisan 1965.
59. "Kıbrıs'ı Dümen Suyu Politikası Yüzünden Kaybetmek Üzereyiz!" *Yön*, 1965, s. 4-7
60. Abdi İpekçi, "Kıbrıs Davası Yön Değiştiriyor", *Milliyet*, 17 Nisan 1965.
61. Abdi İpekçi, "Patrikhane ve Rum Azınlığı", *Milliyet*, 20 Nisan 1965.
62. *Milliyet*, 20 Nisan 1965.
63. *Milliyet*, 21 Nisan 1965.
64. *Milliyet*, 21 Nisan 1965.
65. *Milliyet*, 21 Nisan 1965.
66. *Milliyet*, 25 Nisan 1965.
67. *Milliyet*, 8 Nisan 1965.
68. *Milliyet*, 19 Nisan 1965.
69. *Milliyet*, 23 Aralık 1965.
70. *Milliyet*, 22 Nisan 1965.

71. *Milliyet*, 25 Nisan 1965.
72. Suat Hayri Ürgüplü, "Türk-Yunan İlişkileri Üzerine Bazı Gizli Anılar", *Milliyet*, 27 Ocak 1976.
73. Kamil Turan, "Türk Ortodoks Kilisesi", *Durum*, 29 Nisan 1965, sayı: 29, s.22-23.
74. *Milliyet*, 30 Nisan 1965.
75. *Durum*, 22 Nisan 1965, sayı: 28.
76. *Milliyet*, 30 Nisan 1965.
77. *Milliyet*, 29 Eylül, 1965.
78. *Milliyet*, 4 Ocak 1966.
79. *Milliyet*, 12 Haziran 1965.
80. Ahmet Şükrü Esmer, "Yunanistan'la İkili Görüşme", *Ulus*, 11 Mayıs 1966.
81. *Yeni Gazete*, 14 Eylül 1966.
82. A. Alexandris, a.g.e., s. 294.
83. *Akşam*, 9 Mayıs 1964.
84. *Milliyet*, 13 Nisan 1964.
85. *Akşam*, Papa Eftim'in "Fener Patrikhanesi'nin İçyüzü" adlı 4 gün süren yazı dizisinden, 7-8-9-10 Mayıs 1964.
86. A. Alexandris, a.g.e., s. 297.
87. Ali Rıza Alp, "Binlerce Türk Çocuğu Okul ve Öğretmen Beklerken, Rum Mahalle Okullarında Türk Öğretmen Bulunuyor", *Tercüman*, 21 Nisan 1964.
88. *Akşam*, 7 Mayıs 1964.
89. Bkz. Ek 1: Haroula B. ile söyleşi, s. 136.
90. *Son Havadis*, 7 Nisan 1964.
91. *Son Havadis*, 14 Nisan 1964.
92. *Aydınlık*, 1 Nisan 1993.
93. *Son Havadis*, 14 Nisan 1964.
94. *Dünya*, 8 Mayıs 1964.
95. *Ulus*, 16 Nisan 1964.
96. *Akşam*, 21 Mayıs 1964.
97. *Akşam*, 9 Haziran 1964.
98. *Milliyet*, 1 Temmuz 1964.
99. 12 Temmuz 1964.
100. *Ulus*, 2 Mayıs 1964.
101. *Tercüman*, 2 Mayıs 1964.
102. Tanju Sadun, "Rum Azınlığın Sosyal Şartları", *Ulus*, 5 Mayıs 1964.
103. *Ulus*, 2 Mayıs 1964.
104. Erol Saygı, *Gökçeada*, Serhat Yayınları, 1993, s. 18.
105. *Ulus*, 14 Mayıs 1964.
106. *Tercüman*, 24 Temmuz 1964 .
107. *Akşam*, "İmroz ve Bozcaada" isimli yazı dizisinden, 30-31 Mayıs 1964.

108. Ahmet Kabaklı, "İmroz ve Bozcaada", *Tercüman*, 31 Mart 1964.

109. Aynı yazı dizisinden.

110. *Yeni Sabah*, 28 Mart 1964.

111. *Yeni Sabah*, 4 Nisan 1964.

112. *Tercüman*, 21 Nisan 1964.

113. *Son Havadis*, 21 Ekim 1964.

114. *Tercüman*, 24 Temmuz 1964.

115. *Milliyet*, 7 Haziran 1965.

116. Erol Saygı, a.g.e., s. 19.

Rumlar değil, ama malları sahiplerine geri dönüyor

Bu bölümde Rumların sınır dışı edilmelerinden sonraki gelişmeleri aktaracağız. Türkiye'nin Kıbrıs konusunda Yunanistan'ı köşeye sıkıştırmak amacıyla başlattığı anti-Rum kampanya, asli amacı olan “pazarlık” etkisini yaratamadıysa da bir başka tarihsel amacın gerçekleşmesinde önemli bir kırılma noktası oldu.

İttihat Terakki geleneği, ümmetlikten ulus olmaya giden yolda ülkede yaşayan gayrimüslim azınlıkları ciddi bir engel olarak görüyordu. Birinci Dünya Savaşı yıllarında çıkarılan Men-i İhtikar Kanunu ile bu politika meşrulaştırılmaya çalışıldı. Ticaret burjuvazisinin gayrimüslimlerden oluşması, bu kesimlerin yabancı şirket temsilciliği, lisans hakkı vb olanaklarla palazlanması, onları Türk burjuvazisinin oluşmasında bir engel haline getiriyordu.

İlerki bölümlerde kısaca değinileceği gibi Kurtuluş Savaşı sonrasında “mübadele” sürecinde de giden Rumların malları, özellikle henüz emekleme döneminde olan Türk burjuvazisine dağıtıldı.

Sonraki yıllarda İttihat Terakki geleneğinin kurucuları ve kurmayları arasında yer alan kişiler Cumhuriyet Halk Partisi içindeki siyasi otoriteyi ellerinde bulunduruyordu. Bu nedenle de Varlık Vergisi uygulamalarında İttihat Terakkici kadroların eski “çelişkileri” yeniden diriltmesinden doğal bir şey olamazdı. Faik Ökte'nin Varlık Vergisi uygulamasını belgelediği kitabında, gayrimüslimlere vergi tarh ettiren komisyon üyelerinin aradan 30 yıla yakın bir süre geçmesine karşın bir Ermeni vatandaşın 1910'lar da Taşnak Partisi üyesi olduğunu “hatırlayarak” daha çok vergilendirmeleri bu açıdan anlamlı bir örnektir.¹

Varlık Vergisi uygulamasına son verildiği Meclis toplantısında söz alan Eskişehir Mebusu Emin Sazak konuşmasını şöyle bitiriyordu:

“Bu kanun onları affederse bu gibi insanlar bu milletin içinden çıkıp gitmelidirler... hükümet tedbir almadı fakat millet intikamını alır, linç mi eder ne eder onu bilemem.”²

Azınlıklara kırk katır ya da kırk satır seçenekleri böylece belirleniyordu. Ya Türkiye’yi terk edecekler, ya da millet “intikam alacak.”

6-7 Eylül 1955’te sonradan anlaşıldığı gibi devletin desteği ve provakasyonuyla binlerce gayrimüslim vatandaşın mallarının yağmalanması bu “toplumsal linç” beklentisini/öngörüsünü doğrulayan bir gelişmeydi.

Ancak “her şeye karşın” yine de bu gibi insanlar “milletin içinden çıkıp gitmek” konusunda “inat” edince 1964 uygulamaları gündeme geldi. 1964’te mübadele döneminden sonraki en büyük çaplı etnik göç yaşandı. Aileleriyle birlikte binlerce Rum Türkiye’den sınır dışı edildi.

Bu aşamada Yunanistan dize getirilemediyse bile sınır dışı edilen binlerce Rum’un maddi zenginlikleri Türkiye Cumhuriyeti devletinin eline geçmiş oldu. 1964 kararlarının hemen sonrasında hükümetin yaptığı fayda/maliyet analizinde el konan malların maddi değerinin öne çıkarılması ve Yunanistan’daki Türklerin mallarıyla karşılaştırılması bu yaklaşımın tipik göstergesiydi. Türkiye’nin kendi vatandaşlarına ve başka bir ülkenin uyruklarına “revâ” gördüğü sınır dışı etme ve mallarına hukuki bir mesnedi olmadan el koyma girişiminin insani ve diplomatik yanına önem verilmedi. Türkiye bu “ayıbın” yükünü uzun yıllar boyunca çekmek zorunda kaldı.

Türkiye’nin Avrupa Topluluğu’na tam üye olmak için yaptığı başvurunun bir aşaması olan Yunanistan ile Türkiye arasında imzalanması gereken Ortaklık Antlaşması’nı Yunanistan imzalayacağını açıklıyordu. Dönemin Yunanistan Hükümet Sözcüsü Rubattis yaptığı açıklamayla, 1964 Kararnamesi’nin kaldırılmaması halinde bu antlaşmanın imzalanmasının mümkün olmadığını belirtiyordu.³

Son olarak 2000 yılında olimpiyatların İstanbul’da yapılması için Monaco’ya giden Başbakan Tansu Çiller, değişik kültürden ve dinden insanların “buluşma noktası” olarak lanse ettiği İstanbul’la ilgili sunuş konuşması sonrasında bir Alman gazetecinin ilk soru olarak Çiller’e, İstanbul’daki Yunan mallarının devrini ve akıbetini sorması bu “ayıbın” izlerinin hâlâ sürdüğünü karutuyor.⁴

1964'ten günümüze Rum malları ve 1964 Kararnamesi'nin Türk-Yunan ilişkilerine etkileri

Bu bölümde Rumların sınır dışı edilmeleri sonrasında bugüne kadar olan gelişmeleri ele alacağız. 1964 Kararnamesi'nin uygulanmaya başlamasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük etnik göç hareketlerinden biri yaşandı. 35-40 bin civarında Rum, Türkiye'yi terk etmek zorunda kaldı.

Bu insanların tamamına yakını Türkiye'de doğmuştu. Çoğunun Yunanistan'da akrabası bile yoktu. Bütün maddi zenginlikleri ve manevi bağları Türkiye'de kaldı.

Böylesine büyük çaplı bir sınır dışı edilme olgusu sonraki yıllara izlerini taşıdı. Türk ve Yunan devletleri arasındaki sorunların başlıcalarından biri olan bu sorun, aynı zamanda Türk ve Yunan halkları arasında iletişimsizliği arttıran önemli bir etken oldu. İki ülke halkının birbirlerini anlama, tanıma ve sevmeye süreçlerini koparan bir halka oldu. Çünkü Türkiye'de ve İstanbul'da Yunan kültürünün temsilcileri ve aracıları olan Rumlar gitmişti. Sonraki kuşakların, düğünlerde sirtaki oynayan, Paskalya kutlamalarında hediye getiren komşuları ve arkadaşları olmadı. Bugün özellikle Yunan kültürüne ve müziğine olan ilgi, acaba o günlere duyulan bir özlemin ifadesi mi?

Çalışmamızın bu bölümünde Yunanlılardan geriye kalan taşınmazların akıbetiyle ilgili gelişmeleri aktaracağız. Davos Zirvesi ile değişen havanın etkilerinden sonra sınır dışı kararının demografik, politik ve halklar arasındaki iletişimsizliğe olan etkilerini kısaca sorgulayacağız.

1964'ten Davos'a Rum malları

1964'te sınır dışı edilmeler sonrasında Rumların gayrimenkulleri ve banka hesapları devlet tarafından bloke edildi. "Gelecekte" geri dönmeleri halinde Yunanlılara geri verilmesi düşünülüyordu. Ancak geri dönmenin biçimi ve tarihi konusu tamamiyle belirsizdi.

Hükümetin öngörüsü Kıbrıs konusundaki yumuşama ve Yunanistan'ın vereceği tavizler doğrultusunda Yunan mallarının da iadesi şeklindeydi. Yunan malları adeta rehin durumdaydı. "Bedeli" ödendiğinde sahibine iade olacaktı. Kaldı ki, Yunanistan politikasını değiştirmese bile oldukça değerli bir ekonomik değer, Türkiye lehine el değiştirmiş olacaktı.

"Türkiye'nin diplomatik beklentileri gerçekleşmedi. Yunanistan "istenen" adımları atmadı. Buna karşılık Türkiye de, Yunanistan'ın konuyu uluslararası platformlara taşıması ve destek arayışına kulak tıkadı. Uluslararası baskılar Türkiye'nin kararının değişmesinde hiçbir etki taşıyamadı.

Bu dönemde Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü bir sayım yaparak Yunan mallarını belirledi ve yeşil fişlere işledi. Böylece, sonradan adından sıklıkla söz ettirecek olan "Rum malları" tescil edilmiş oldu.

Bu arada bloke edilen, Rumlara ait gayrimenkuller, bulundukları semtlerdeki mahkemelerin denetimine bırakıldı. Mahkemeler, Rum mallarına bölgelerindeki güvenilir ve tanınan kişileri –ki bunların yüzde 90'ı avukatlardan oluşuyordu– kayyum olarak tayin ettiler.

Böylece Rum mallarının kayyum dönemi başladı. Kayyumlar gayrimenkulleri kiraya vermek ve bunların korunması, gözetilmesiyle ilgilenmek durumundaydılar. Bir gayrimenkulu kiraya verecekleri zaman bunun için mahkemeye başvuruyor ve kiraya verecekleri kişi hakkında bilgi veriyorlardı. Mahkeme de bu kişiyle ilgili bilirkişi oluşturuyordu. Bilirkişinin verdiği karara ve rayiç bedele göre de Rum malı kiralananmış oluyordu. Kayyumlar, kiracılara mahkemenin Vakıflar Bankası'ndaki bir hesap numarasını veriyordu. Bu hesapta biriken paralar, kayyumlar vergisini ödedikten sonra, Merkez Bankası'ndaki hesaba aktarılıyordu. Kayyumlar, kiracının parasını düzenli ödeyip ödemediğini yıl sonunda denetliyor ve vermeyenlere icra işlemi uyguluyordu.⁵

Ancak, kimi zaman Rum malları dolandırıcılar için önemli bir kaynak haline geliyordu. Yunanistan'daki tapu sahibinin adına vasiyetname düzenleyenler, hayali satış yapanlar yok değildi.

"Yunanlıların boşaltmış olduğu gayrimenkuller yetkisiz kimseler tarafından üçüncü kişilere kiralanarak haksız kazanca yol açılmış, mülkler üzerinde işgal diye tanımlayabileceğimiz yerleşimler yapılmış, gerekçesiz kayyumluk verilmiştir."⁶

Öte yandan Rum mallarının kiralalarının tamamına yakını bugün rayiç bedelin çok altında bulunuyor. Rum malı kiralayan bir kişi ya da esnaf kendini şanslı buluyor. Çünkü hukuk sisteminin cilvelerinden ve enflasyondan yararlanan kiracı çok kısa sürede komik bir kira bedeli öder hale geliyor.

Bu arada, Yunanlıların Türkiye'de bıraktıkları mallarının peşini bırakmaması gerekiyordu. Çünkü bir Rum malının 10 yıl süreyle hiçbir sahibi çıkmaz ve malla ilgilenilmezse, bu sürenin sonunda o gayrimenkul Hazine'ye devrediliyordu. Rum mallarının yak-

laşık yüzde 40'ı sahibi çıkmadığı için Hazine'ye devredildi.

Bu da gerçekten yüksek bir değer demekti. Değeri, Türk görüşüne göre 200 milyon dolar, Yunan görüşüne göre ise 500 milyon dolar olan Rum mallarının yaklaşık 80 ila 200 milyon dolarlık bölümünün Hazine'ye kaydedildiğinden söz edebiliriz. Ancak 1964 Kararnamesi'nin yürürlükten kaldırılmasından sonra Hazine'ye devredilen gayrimenkullerin sahipleri ile Hazine arasında ciddi hukuki ihtilaflar ortaya çıktı. Çünkü Özal Hükümeti'nin aldığı kararda bu konuya bir açıklık getirilmemişti. Bu sorun Bayan Pinolipi'nin vârisi Avukat Elpida Frangopulo'nun açtığı davayla ortaya çıktı. Bayan Pinolipi'nin vasiyetini bile 1964 Kararnamesi'ne tabi sayan Hazine ile Elpida arasındaki anlaşmazlık Bakanlar Kurulu'nun 23 Mart 1988 tarihli 88-12757 sayılı ek bir kararıyla çözüme kavuştu. Hazine'ye kalan gayrimenkullerin sahiplerinin bulunması halinde, taşınmazların adlarına tesciline imkân tanınıyordu.⁷

1964'ten sonraki 24 yıl boyunca Rum mallarıyla ilgili kayda değer bir gelişme olmadı. Konu taraflarca "donduruldu".

Ancak "uyanık" davranabilen ve hukukun açıklarından yararlanabilen Yunanlılar, gayrimenkullerini satabildi. Bunun için üç yöntem kullanılıyordu:

1. Gayrimenkulünü satamayan Yunan vatandaşı, güvendiği bir Türk vatandaşına borç senedi verip, kendi emlakine haciz koyduruyor ve o kişiye bu yolla devrettirerek parasını kurtarıyordu.
2. Yunan vatandaşının ölümünden önce yapılan vasiyetname-de vârislerden birisinin Türk olması durumunda diğer Yunanlı vârisler mirası reddederek tüm malın Türk'e geçmesini sağlıyor, sonra da paylaşımı gerçekleştiriyorlardı.
3. Emlakini satamayan Yunanlı, bir Türk bulup satış vaadi yapıyor, karşılığında para almış gözüküyor, bir süre sonra da kendini mahkemeye verdiriyordu. Mahkemenin satış kararına itiraz etmeyerek, davayı kazanan kişiye satış tescil ediyordu.

1978'de Türkiye'nin Başbakanı Bülent Ecevit ile Yunan tarafının Başbakanı Konstantin Karamanlis arasında yapılan görüşmelerde konu gündeme getirildiyse de dönemin yakıcı konusu yine Kıbrıs olduğu için bu konu gölgede kaldı.

1974'te ise Kıbrıs'ın yeniden gündeme gelmesiyle birlikte 1964'le kıyaslanmayacak ölçüde olsa da bazı kısıtlamalar yaşandı. Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı müdahaleden sonra Türkiye'deki

Rumların gayrimenkullerini satmaları Ankara'nın iznine bağlandı. Bu izin ise bir yıla yakın bir bekleme dönemi gerektiriyordu. Keza 5 Ağustos 1974'te Hukuk Genel Kurulu liste dışı mal edinmeyi, tapuya geçmiş olsa bile, iptal etmeye karar verdi. 1980 yılına kadar sadece Balıklı Rum Vakfı'na ait 82 taşınmaz geri alındı.⁸ "Liste dışı mal edinme"den kastedilen, 1936'da 2762 Sayılı Kanun'la azınlık cemaatlerinin vakıflarına taşınmaz mallarını bildirmelerini istenen mallardan beyan edilmeyenlerdi. İşte bu dönemde beyan edilen mallar dışındakileri geri almak için Kıbrıs "Barış Harekâtı" beklenmişti!

1981 yılında Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönmesi için ABD ile Türkiye arasında yapılan pazarlıklarda, Türkiye'nin veto hakkını kullanmaması için Batılı ülkelerden yardım vaadi gündeme getirilirken bir de "küçük" ricada bulunuluyordu. Bu istek, Rum mallarına yönelik blokajın kaldırılmasıydı.

Askeri yönetimin Başbakanı Bülend Ulusu, Batılıların yardımını almak için bir genelge yayınladı. Genelgede, "Bu tür gayrimenkul işlemlerinde açılmış davaların durdurulması ve daha önce alınmış kararların da infaz edilmemesi" isteniyordu.

Ancak bu genelge yurtdışındaki vitrin için hazırlandığından Türkiye'de gizli tutuluyordu. Avukat Murat Cona'nın bir Yunan malıyla ilgili olarak açılan davada mahkemeden ilgili genelgeyi istemesiyle varlığı ortaya çıktı. Ancak mahkeme genelgeyi bir türlü vermiyordu. Sonunda Başbakanlık hakkında suç duyurusu üzerine söz konusu 3.11.1981 ve A-201 16/57778 sayılı genelge ortaya çıkarıldı. Avukat Cona, genelgenin tarih ve sayı numarasını yurtdışından getirerek mahkemeye sununca, "elden" gönderilen "gizli" antetli genelge delil olarak mahkeme dosyasına girmiş oldu.

Davos Zirvesi

Bu arada Türkiye'de askeri yönetimin bitimi sonunda iktidara gelen Anavatan Partisi, ekonomide liberal, siyasette ise pragmatik bir ideolojik çizgiyi savunuyordu. Türkiye'nin geleneksel dış politikasının yerini daha çok ihracat ve daha çok ticaret yapmayı amaçlayan bir siyasal otorite almıştı.

Dönemin Başbakanı Turgut Özal, Türkiye ile Yunanistan arasındaki bütün sorunların karşılıklı ticaretin arttırılmasıyla çözümleneceği gibi bir "iyimserliğe" sahipti. Her şey, iki ülke arasında o yıllarda 60 milyon dolar civarında olan dış ticaretin, 2 milyar dolara çıkarılması ekseninde tasarlanıyordu.⁹

Ege’de savaş tamtamlarının çalmasına neden olan sınır anlaşmazlığını tırmandıran iki liderden biri olan Özal’ın savaş geriliminin azaldığı bir dönemde bu kez de dostça açıklamalar yapması olumlu bir gelişmeydi. Yanıt çok fazla gecikmedi. Yunanistan da Türkiye ile ikili görüşmelerden yanaydı ve iki ülkenin lideri Andreas Papandreu ve Turgut Özal 1988 yılının Ocak ayında Davos’ta bir araya geldiler.

Görüşmeler üç ana başlık altında toplanıyordu:

1. Kurumsal ve hukuki çerçeve
2. Altyapı meseleleri
3. Sektörel işbirliği

İki ülke arasındaki hukuki uyumsuzluklar ve kültürel çelişkilerin çözümlenmesinde bile ekonomik işbirliği gözetiliyordu. Davos sürecine ilişkin yapılan ilk önemli açıklamada, “kurumsal ve hukuki çerçeve oluşturulmasının iki ülke arasında çok yönlü bir ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi için gerekli temel bir unsur teşkil ettiğini göz önünde tutan taraflar”ın antlaşmalar imzalayacakları belirtiliyordu.¹⁰

Davos Zirvesi’nde konuşulan ancak resmi tutanaklara girmeyen bir başka önemli konu ise Rum mallarıydı. Özal, AT üyesi bir Yunanistan’ı kazanacak olmanın iştahı ile “kaz gelecek yerden tavuğu esirgemekten yana değildi. Hatta Davos Zirvesi’nin yapıldığı günlerde Batı Trakya Türklerinin okulları boykot etmesiyle başlayan ve kamuoyunu meşgul eden haberlerle ilgili olarak Özal, “Batı Trakya haberlerinin abartıldığı” görüşünü savunuyordu.¹¹

Özal, 1986’da Yunanlı bir gazeteciyle yaptığı söyleşide, Rum mallarının akabetiyle ilgili mevzuatın değiştirilmesi için Türkiye’nin de benzer istekleri olduğunu söylüyordu. Ancak Özal, yine de olumlu sinyaller veriyordu. “Karşılıklı güven ortamında ve görüşme süreci içinde her şey tartışılabilir.”¹²

Davos görüşmeleri iki ulus arasındaki ilişkilerde yeni bir baharın başlamasıyla bitiyordu. Halbuki somut bir sonuç da yoktu ortada. Kıbrıs, kıta sahanlığı, Ege Denizi’nde sınır anlaşmazlıkları ve azınlıklar konusunda elle tutulur bir sonuç alınamamıştı. Adeta Özal’ın Yunan kamuoyuna yönelik olarak *Politika Themata* dergisine verdiği demeçteki “Gelin sorunları donduralım”¹³ önerisi kabul edilmiş görünüyordu. Sevindirici tek gelişme karşılıklı görüşmelerin başlaması ve komisyonlar oluşturulmasıydı.

Bu arada Özal, Rum mallarıyla ilgili olarak somut bir adım

atıyordu. Diğer sorunların dondurulmasını öneren Başbakan, Davos'tan döner dönmez, ayağının tozuyla Rum mallarını buzdolabından çıkarıyor ve hükümet 3 Şubat 1988 tarihinde yayınladığı 12592 sayılı bir kararname ile 1964 Kararnamesi'nin yürürlükten kaldırılmasını ve Rum mallarının sahiplerine iadesini kararlaştırıyordu.

Kararda, 1964 tarihli kararnamenin geriye yürür bir şekilde ortadan kaldırılması ve o dönemde ölüme bağlı tasarruf halinde mirasçıların gayrimenkulu geri alabilmesi gibi lehlerine yönelik maddeler yer alıyordu. Bu karar tam 25 yıl aradan sonra Rumların geride bıraktıkları gayrimenkullerini geri almaları anlamına geliyordu. Rumlar da hemen harekete geçiyor ve mallarını yeniden itisap etmek için girişimlere başlıyordu. 1964 Kararnamesi'nin iptaline karşı çıkan ise tarihin tozlu yaprakları arasından çıkıveren bir isimdi. 1964'te Yunanlıların sınır dışı uygulamalarını gerçekleştiren ve mallarına el konulması kararını alan dönemin İçişleri Bakanı Orhan Öztrak, kararı "hovardalık, fazladan cömertlik" olarak yorumluyordu. Öztrak'a göre "netice alınmadan" tedbirler kaldırılmıştı. Çünkü –bu kez de!– Gümölcine'de hâlâ sükûnet yoktu.¹⁴

Halbuki Özal, almak istediğini elde etmişti. 1964 Kararnamesi'nin iptali karşılığında Yunanistan da Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile ilişkilerinin düzenlenmesinde önem taşıyan Türk-Yunan Uyum Antlaşması'nı imzalayacağı taahhüdünde bulunmuştu.¹⁵

Kararnamenin iptalinden sonra harekete geçen yalnızca Rumlar değildi. Özellikle İstanbul'daki "açıkgöz" emlakçilerde Yunanistan'a düzenledikleri seferlerde tapuda isimleri geçen Yunanlıları ya da vârislerini bularak, onlardan aldıkları vekâletnamelerle Rumların gayrimenkullerini "ucuza kapatmaya" başlamışlardı bile.

Bu aşamada hükümetin yayımladığı kararname ile gayrimenkul satışları ve miras yoluyla intikali işlemleri başladı. Ancak Rumlar mallarını mahkeme kanalıyla açılan davalarla geri alabiliyorlardı. Bu kez de işler mahkeme aşamasında kilitleniyordu. Çünkü tapunun ilk sahibi olanlar dışındaki vârisleri mahkeme yoluyla taşınmazın sahipliğini kanıtlamak zorundaydılar. Türkiye'de gayrimenkulu bulunan Rumların yarısına yakınının mahkemelerle davalı olduğu sanılıyor.

Bu aşamada mahkemelerdeki tıkanma Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 13 Şubat 1991'de aldığı bir kararla çözülüyordu. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 1991/65 sayılı kararında, "Hukukça önemli olan evvelce kazanılmış olan hakların Bakanlar Kurulu

kararnameleriyle ortadan kaldırılamayacağı” belirtiliyor ve Bakanlar Kurulu’nun 1988 yılında 1964 Kararnamesi’nin sonuçlarını ortadan kaldıran kararı hatırlatılarak, “Böylece siyasi organ artık bundan sonra 1964 tarihli kararnamede öngörülen önlemlerin devanını gerekli görmemiştir. Bunun doğal sonucu olarak o tarihe kadar durdurulmuş olan temlik tasarrufların icrasına, yani geçerli bir satış vaadi veya vasiyetnamenin ifasına herhangi bir hukuksal engel bulunmamaktadır” deniyordu. Böylece özellikle vasiyetname aracılığıyla malını geri almak isteyen Rumların sorunlarının çözümünü sağlıyordu. Ancak bu karar da daha sonra Hazine’nin itirazı nedeniyle ikinci kez incelenmek üzere yeniden rafa kaldırılıyordu.

1988-1991 yılları arası Rumlar açısından “pembe dönem” oldu. Rumların bir bölümü bu süre içinde mallarını satma olanağı buldular. Ancak 1991’den sonra Yargıtay 2. Hukuk Dairesi yeniden Rum mallarına yönelik zorluklar çıkarmaya başladı. Yargıtay, muris hangi sene ölmüşse, Yunanistan’daki Türk vatandaşlarına o tarihte uygulanan yasanın bulunmasını ve “Mukabele-i Bilmisil”e göre hareket edilmesi gerektiği görüşünü savunuyordu. Yani Yunanistan’daki Türk pasaportlu olanlara karşı uygulanan kanunlar dikkate alınarak Rum mallarının satışına izin verilecekti.

28 Mayıs 1928 tarihli ve 1062 sayılı “Hudutları Dahilinde Teb’amızın Emlakine Karşı Mukabele-i Bilmisil Tedbiri İttihazı Hakkındaki Kanun”a göre, “İdari mukarrerat (kararlar) veya fevkalade veya istisnai kanunlarla Türkiye teb’asının hukuki mülkiyetini kısmen veya tamamen tahdit eden (sınırlayan) devletlerin, Türkiye’deki teb’asının hukuki mülkiyeti dahi icra vekilleri heyeti kararı ile hükümet tarafından mukabele-i bilmisil olmak üzere kısmen veya tamamen tahdit ve menkulat (taşınır mallar) ve gayrimenkulatına (taşınmaz mallar) vaz’iyet (el koyma) olunabilir. Vaz’iyet edilen emvalin varidatı ve hadelicap tasfiyelerinden mütevellit hasılatı vesikaya istinaden ispat edecekleri zarar nisbetinde, zarar gören Türk teb’asına tevzi olunur.”¹⁶

Gerekçenin hukuksal kaygılardan çok “politik” olduğu görülüyor. Sınır dışı edilen Rumların malları bu kez de Batı Trakya’daki Türk azınlığın durumuna endeksleniyor. Yeniden Rumlar diplomasi masasının pazarlık kozlarından biri haline getiriliyor.

Yargıtay’ın üç yıllık aradan sonra yeniden tavır değişikliği göstermesindeki bu politik çıkış, devlet politikalarının işlevi çözüme kavuşturulamamış düşündürücü sorularından biri olarak gündemde duruyor.

Atina’daki Türkiye Başkonsolosluğu’nun kayıtlarına göre yak-

laşık 2.500 civarındaki Yunan uyruklunun bu haktan yararlanarak gayrimenkullerini sattığı sanılıyor. Merkez Bankası'nda bloke edilen paralarını çözen Yunanlı vatandaşlar da bulunuyor. Ancak geçen 27-28 yıllık süre içinde bankadaki paralarına hiçbir faiz işletilmediği için bu kişilerin bankadaki hesabı kimi zaman dönüş parasını çıkarmaya bile yetmeyebiliyor.

1964 Kararnamesi'ne ilişkin son gelişme ise 1994 yılı başında yaşandı. Yunan hükümeti, Avrupa Konseyi'ne başvuruda bulunarak 1964'te sınır dışı edilen Rumların malvarlıklarının sahiplerine iade edilmesini istedi. Yunanlılar Türk hükümetinin bunu yapmaması halinde Avrupa Konseyi'nin Türkiye'ye yaptırım uygulamasını talep etti.

Türkiye bu konudaki sessizliğini sürdürüyor...

Notlar

1. Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınları, 1951, s. 94.
2. Rıdvan Akar, a.g.e., s. 76.
3. *Yeni Gündem*, 1988, s. 29.
4. Yalçın Doğan, "Türkiye Kepenklerini İndirmiş", *Milliyet*, 26 Eylül 1993.
5. Avukat Vedat Yağdeniz'le yapılan görüşme.
6. Yaşar Gözel, a.g.e., s. 10.
7. Baskın Oran, "Rum Mallarına Gizli İpotek", *Yeni Gündem*, 19-25 Ekim 1986, yıl:3, sayı:33, s. 18-21.
8. Gülden Aydın, *Aktüel*, 24-30 Aralık 1992, sayı: 77.
9. Mehmet Ali Birand, "Türk-Yunan Sorunları Çözümlenemez", *Türk-Yunan Uyuşmazlığı*, Derleyen: Semih Vaner, Metis Yayınları, 1990, s. 8.
10. Davos Sürecine İlişkin Temel Belgeler, s. 332.
11. *Milliyet*, 1 Şubat 1988
12. Andreas Politakis, *Al Beyaz Mavi Beyaz*, Milliyet Yayınları, 1988, s. 166.
13. Andreas Politakis, a.g.e., s. 152-153.
14. *Milliyet*, 8 Şubat 1988.
15. *Milliyet*, 7 Şubat 1988
16. Şükrü Özdemir, "Türk Yunan İlişkileri", *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1994.

Belgesel tanıklıklar

1964 yılında Rumların Türkiye'den kovulmasına ilişkin bu araştırmada karşılaştığımız en önemli sorun, konunun "bakirliği" oldu.

Gerek bu dönemin tarihini yazan araştırmacılar, gerekse anılarını yazanların pek çoğu, nedense yaklaşık 30-40 bin Rum'un Türkiye'den zorunlu göçlerini anmak istememişlerdi. Üstelik sonuçları bugünlere dek ulaşan bu sorun konusunda yapılmış herhangi bir akademik/teknik çalışmaya rastlamak da mümkün olmadı.

Maliye ve Dışişleri bakanlıklarının sıkı sıkıya gizledikleri bu olayı yaşayanların tanıklıkları daha bir önem kazanıyordu. Böylece tarihçilerin bıraktıkları boşlukları doldurabileceğimizi düşündük. Görüştüğümüz her kişinin puslu anılarından bugüne süzülenerin bir belge değeri taşıdığına inanıyoruz.

Türkiye'den kovulanlarla görüşmek amacıyla 1992 yılı Ağustos ayında Atina'ya gittik. Türkiye'den göçen Rumlar, Atina'da belirli semtlerde kümelenmiş olarak yaşıyorlar. Kendi anlatımlarına göre yaşamayı seçtikleri yerlerin İstanbul'a benzemesine özen göstermişler. Örneğin, Paleo Faliro semtinin nüfusunun çoğunluğunu İstanbullu Rumlar oluşturuyor. Semt daha çok Moda'yı ya da İzmir Kordonu'nu andırıyor.*

Türkiye'den göçen Rumların 4 tane derneği, 7-8 bin civarında da üyesi var. Derneklerin ortak özelliği, daha çok yaşlıların ilgi odağı olması. Bu dernekler çevresinde çıkan yaklaşık 30 tane haftalık ya da aylık yayın organı var. Böylece Türkiyeli Rumlar kendi kültürel ve coğrafi gettolarını oluşturmuşlar. Her ne kadar yeni kuşaklar bir Yunanlı gibi yaşamayı tercih ediyorsa da ai-

* İstanbullu Rumların yaşantılarını ve görüşlerini aktaran iki özenli haber araştırma için bkz. Gülden Aydın, *Aktüel* dergisi, 24-30 Aralık 1992, sayı: 77; Baskın Oran, "Atina'daki İstanbullular", *Yeni Gündem* dergisi, 2 Mayıs 1987, yıl: 3, sayı: 60.

le içinde Türkçe konuşulması ve Türkiye'den taşınan yemek ve benzeri alışkanlıklar hâlâ sürdürülüyor.

Dernek faaliyetinin başını çekenler genelde şoven ve milliyetçi kişilerden oluşuyor. Genellikle Yunanistan'daki sağ partileri destekleyen bu yöneticilerin Türkiyeli Rumların bir panoramasını oluşturduklarını söylemek zor.

Atina'daki ziyaretimiz sırasında dikkatimizi çeken önemli bir nokta da bu derneklere söyleşi için yaptığımız başvuruların reddedilmesi oldu. Güvensiz ve kızgın bu insanlarla iletişim kurmakta güçlük çektik. Ancak burada çok önemli bir gözleme daha işaret etmek gerekiyor. Türkiye'den kovulanlar aradan 30 yıl geçmesine ve neredeyse Türkiye ile hiçbir ilişkileri kalmamasına karşın hâlâ korku doluydular.

İsimlerinin ve fotoğraflarının çekilmesini istemiyorlardı. Aşağıda söyleşisini okuyacağınız Haroula B. bunlardan biriydi. Yaşı 60'a gelen Bayan Haroula hiçbir şekilde isminin tam olarak yazılmasına izin vermedi. "Belki bir gün" Türkiye'ye gelirse başının derde girmesinden, Türkiye'deki dostlarının başının ağrımasından çekiniyordu.

Bu bölümde Bayan Haroula, halen Atina'da Türkiyeli Rumlar için *Eptalafos* (Yeditepe) adlı aylık gazeteyi çıkaran gazateci Vasiliadis Mihalis, Yunanistan'da Türkiye üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Prof. Dr. Neoklis Sarris, dönemin Çalışma Bakanı Bülent Ecevit ve Rumlara karşı "Vatandaş Türkçe Konuş" ile "Türk'ten Türk'e Alışveriş" kampanyalarını başlatan dönemin Milli Türk Talebe Birliği Başkanı Yüksel Çengel ile yapılan söyleşileri okuyacaksınız.

"Buraya geldikten sonra içimizden bazıları intihar etti"

Bayan Haroula B. Türkiye'den ayrılalı 29 yıl olmuş. Yalnız yaşıyor. Bir turistik otelin yönetici sekreterliğinden emekli. Bayan B. ile Paleo Faliro'daki evinde görüştük. Bayan Haroula, isminin tamamının yazılmasını istemiyor.

Türkiye'yi ne zaman terk ettiniz?

27 Temmuz 1965 yılıydı.

Türkiye'yi terk etmeniz gerektiği size ne şekilde iletildi?

Burgaz Adası'nda tatildegdik. Karardan haberimiz yoktu. Bir hanım geldi. "Size haber var. Gidiyorsunuz." dedi. Ev bir anda matem yerine döndü. Annem ağlamaya başladı. Evde Türk bir

komşumuz bulunuyordu. “Sizi niye kovuyorlar ki sizin suçunuz yok” diye o da bizimle ağlıyordu. Ama genellikle polisler eve gelip kâğıt bırakırlardı.

O sıralar siz ne yapıyordunuz?

Leda isimli bir şirkette 9 yıldır sekreter olarak çalışıyordum. İşyerinde herkes birbirini çok severdi. Müdürüm kararın iptali için Ankara’ya bile gitmişti. Ancak bir faydası olmadı.

Bütün aileniz mi sınır dışı edildi?

Evet. Babam 60 yaşını geçtiği için isterse kalabilirdi. Ancak annem ve ben gitmek zorunda olduğumuz için o da geldi. Kız kardeşim ise Türk tebaalı bir Rum’la evliydi. Onun için kaldılar. Ama 2 yıl sonra onlar da Belçika’ya yerleştiler.

Sınır dışı edilme kararından sonra neler oldu?

10 gün içinde Türkiye’yi terk etmek zorundaydık. Hiçbir malımızı satamıyorduk. O nedenle de tanıdıklara eşyalarımızı veriyorduk. Hiç unutmuyorum, antika bir yemek odası takımımız vardı. Annem apartmanın kapıcısına sandalyeleri alması için yalvardı. Kapıcı, “Ben ne yapayım bunları?” diyerek almadı. Şimdi o sandalyelerin bir tanesiyle ev alınır.

Sonra?

İşimi terk ettim. Benim için en fenası da oydu. Bir İtalyan flörtüm vardı. Onu da bıraktık. Arkadaşlarım bir otobüse binip topluca beni uğurlamaya geldiler. Hepsi ağlıyordu. Kayserili bir şoförümüz vardı. O da ağlıyordu.

Havaalanındaki atmosfer nasıldı?

O gün tam 3 bin kişi İstanbul’u terk etti. Etraf ana baba günüydü. Gümrükçüler sıkı sıkıya eşyalarımızı ve üstümüzü aradılar. Parmak izimiz alındı. Zaten 20 lira para ve 20 kilo da kişisel eşyamızı çıkarmamıza izin veriyorlardı.

Babam havaalarında “Erkekler ağlamaz” diyor ve yutkunuyordu. Ama gözleri kıpkırmızıydı. Annem uçağa binince fenalık geçirdi.

Gümrükçüler bize fena davrandılar. Bavulumda kızkardeşimin gümüş çerçevede bir resmi vardı. Çerçeveyi çıkarıp resmi iade ettiler. O kadar hoyrat davranıyorlardı ki şemsiyemi kırdılar. Ayakkabılarımı bile aradılar.

O döneme kadar azınlıktan biri olduğunuz için böyle bir muameleyle hiç karşılaşmış mıydınız?

Hayır. Biz, Türk-Yunan ayrımını bilmezdik. Bunu aramıza politikacılar soktu. Hatırlıyorum, pazar günleri Türk ya da Musevi arkadaşlarım gelip beni kiliseden alırlardı. Ya da ben onlarla mevlüt dinlemeye giderdim.

Ancak bir olay var ki unutanıyorum. İşyerinde Yüksel diye bir kız arkadaş vardı. Veda etmek için yanına gittiğimde, “Oh, herkes evine gitsin de biz de rahat rahat yemek yiyelim” diyerek elimi sıkmadı. Herkes onu çok ayıpladı. Galiba o da pişman olmuş ki aradan onca yıl geçtikten sonra 1974’te bir mektup yazarak benden özür diledi. Cevap yazmadım.

Yunanistan’a geldiğinizde neler hissettiniz?

Atina’ya indiğimizde her yerde grev vardı. Bir taksi bulup eve gidemedik. O gibi durumlarda insanlar arasında dayanışma oluyor. Hiç tanımadığımız insanlar bizi evlerinde konuk ettiler. Sonra 36 metre kare büyüklüğünde bir eve taşındık. Annem evi görünce az kalsın ölüyordu. Çünkü bizim Sıraselviler’deki evimiz 4 oda ve geniş bir salondur. İlk 15 gün Türkiye’den getirdiğimiz 60 lirayla idare ettik. Ancak sonra paralar suyunu çekti. Evin geçimini sağlamak için üç işte birden çalışıyordum. Bu arada adını hatırlayamadığım bir Hristiyan kuruluşu da Türkiye’den gelenlere kişi başına 3 bin draluni yardım yapıyordu.

İlk yıllar babam bir türlü Yunanistan’da olduğuna inanamıyordu. Evimizin karşısında bir ada vardı. Babam oraya bakıp “Orası Üsküdar mı? Ne çok ışık var” diyordu. 5 yıl sonra da öldü. Ama daha kötüsü, birçok insan yeni koşullara ayak uyduramayıp intihar etti. Özellikle zenginler çok sarsıldı.

Yunanistan’a uyum sağlamakta güçlük çektiniz mi?

Biz bunları (Yunanlıları kastediyor y.n) geri sanıyorduk. Daha ileri bulduk. Burada da uzunca bir süre gece eve gelmeye korkuyordum. Bir gün karakola işim düştü. Ancak polis memuru bir türlü benimle ilgilenmiyordu. Bağırmağa başladım. Ama sonra çekindim. Türkiye’de böyle bir şey yapmak aklımın ucundan bile geçmezdi. Karakoldan çıktığımda artık kendimi daha iyi hissediyordum. Çok farklı bir dünyaları vardı. Alışamıyorduk. Örneğin, yemek alışkanlıkları farklı. Kahvaltı yapmıyorlardı. Akşam yemeği saatleri istikrarsızdı. Halbuki akşamları bütün aile hep birlikte yemek yer. Biz böyle görmüştük. Zamanla biz de yeni koşullara uyum sağladık.

İstanbul'dan ayrılmak zorunda kaldığınız için bir kızgınlık duyuyor musunuz?

İstanbul'dan ayrıldığımda 26 yaşındaydım. Bütün gençliğimi orada bıraktım. Aradan 28 yıl geçmiş. Şimdi o heyecanlara gülüyorum. Ancak kızgınlık duymuyorum. Rumlar genellikle politikayla ilgilenmezlerdi. Ben politikacılara kızıyorum. Bir de basın fena işledi. Bize karşı tavır aldı. Biz bu işin bu kadar büyüyeceğini hiç düşünmüyorduk ki. Fena şeyleri insan unutmak istiyor. İnanın size bunları anlatmak için hafızamı zorluyorum.

Türkiye'den gelenler hâlâ görüşüyorlar mı?

Evet. Örneğin, İstanbul'daki Rum liselerinden mezun olanlar ayrı ayrı mezuniyet cemiyetleri kurdular. O toplantılara gidiyoruz. O toplantılarda Türkçe konuşuluyor. Türkçe atasözleriyle birbirimize takılıyoruz. Ama aradan yıllar geçtikçe bizim çocuklarımız bu tip toplantılara daha az katılır oldular.

Hiç Türkiye'ye gittiniz mi?

Geçen yıl gittim. İşyerinden iki arkadaşım ile buluştuk. Birbirimize sarılıp uzun uzun ağladık. İstanbul'un ise tadı kaçmış. Bir tek Boğaz eski keyfi verdi. Harbiye'yi, o güzelim semti ortadan demir parmaklıklarla ayrılmuş görünce kızgınlıktan ağladım. Orada bizim zamanımızda bir Atatürk heykeli vardı. Arkadaşıma "Atatürk'e ne yaptınız?" diye sormuşum. Eskiden İstanbul'da insanların yüzleri gülerdi. Herkes birbirine selam verirdi. Şimdi çok üzgün, mutsuz suratlar gördüm.

Rumların İstanbul'daki gayrimenkullerinin satışı konusunda ne düşünüyorsunuz?

1964'ten beri birikmiş vergilerin ödenmesi halinde İstanbul'daki gayrimenkulleri satma hakkı verdiler. İyi oldu. Bizim İstanbul'daki malımız yok. Ancak hatırlıyorum, kayyumlar evlerin eşyalarını ve evleri satıyorlardı. Çünkü kimilerine İstanbul'u terk edecekleri bir gün önceden bildiriliyordu. Onlar da evlerinin kapısını kilitleyip bütün eşyalarını geride bırakarak gidiyorlardı. Bu adaletsizlik biraz olsun giderilmiş oldu.

"Anneme eşyalarını verirken defterdar ağlayarak, 'Madam sizi çok arayacağız' dedi"

Prof. Dr. Neoklis Sarris, Atina'da öğretim üyeliği yapıyor. Türkiye üzerine yaptığı çalışmalarla tanınıyor. Prof. Sarris de

Türkiye’den o yıllarda ailesiyle Yunanistan’a göç edenlerden. Sarris, öğrencilik yıllarında İstanbul’da gençlik hareketlerine katılan birisi. Bu dönemde CHP içinde çalışıyor. Yani 1964 yılında iktidara yakın bir isim. Ancak onun ailesi de aynı akıbete uğramaktan kurtulamıyor. Çünkü her ne kadar Türkiye’nin sorunları için kafa yoran bir aydın olsa da –kendi deyişiyle– hep “onlardan” muamelesi görmüş.

Türkiye konusunda araştırmalar yapan bir akademisyen olarak 1964’teki uygulamayı nasıl değerlendiriyorsunuz?

1964’te Yunanlıların sınır dışı edilmeleri, Osmanlı yapısının devam ettiğini gösteren bir uygulamaydı. Osmanlı döneminde de sanıyorum 1870’lerde Arazi Kanunnamesi ile yabancıların arazi edinmeleri yasaklanmıştı. 1922’de İstanbul’dan kaçan Rumların mallarına “fırası” ilan edildikleri için el konmuştu. Ben Rumlara ve azınlıklara yönelik saldırıların Türkiye kapitalizminin kırılma noktalarına tekabül ettiğini düşünüyorum. Yani bir tesadüf değil.

Geçmişte vatandaşlıktan çıkarılan bir kişi para cezası ödemek koşuluyla yeniden Türk vatandaşlığına dönebiliyordu. Yani bir hoşgörü olduğunu görüyoruz. Ancak amaç misilleme olduğunda işin rengi değişiyor. Bu tarihsel bir olgudur. Osmanlı döneminde Mora’da bir ayaklanma olduğunda İstanbul’da taşkınlıklar olur, Rumlar cezalandırılırdı. 1964’te de yaşananlar, Kıbrıs olaylarının faturasının İstanbul’daki Rumlara çıkarılmasından başka bir şey değildi. Yani bir misilleme politikasıydı.

İlk sınır dışı edilmeler nasıl başladı?

Aslında ilk sınır dışı edilmeler 1964’te değil, 1957’de yaşandı. O yıl 90 yaşındaki gazeteci Kavalieriz Marluizos, “zararlı faaliyetleri nedeniyle” sınır dışı edildi. 1964’teki sınır dışı edilmeler, kanımca kurnazca planlanmıştı. Sadece Yunan uyruklular gidiyordu, ama bu insanların eşleri ve çocukları Türk uyruklu olabiliyordu. O zaman bütün bir aile Türkiye’yi terk etmek zorunda kalıyordu. Bu nedenle de hiç de açıklandığı gibi sınır dışı edilenlerin sayısı 12 binde kalmadı. Bu döneme ilişkin ilginç bir isim Birinci Şube’de görevli bir polis memuru olan Behçet’tir. O da Rum kökenli biriydi. Müslüman olduğunu ve adını da Behçet olarak değiştirdiğini söylüyordu. Varlığını kanıtlamanın yolunu Rumlara sert ve acımasız davranmakta bulmuştu. İstanbullu Rumlardan onu tanımayan yok gibiydi. Birçok Rum’un dükkânını ziyaret eder, sonra da o kişilerin sınır dışı edilmelerini sağlardı. Tür-

kiye aleyhine zararlı faaliyetleri nedeniyle ilk sırur dışı edilenlerden şapkacı Yorgi Russos, Bulgaristan'dan sürgün gelen ve ilk Marksistlerden olan Yunan gazetesi muhabiri Stefanos Papadopoulos, kırtasiyecisi Yorgo Citurus, sahaf Yorgi Patriarkeos onun sıkça görüştüğü, ziyaret ettiği isimlerdi. İlk gidenlerden oldular.

Bu süreçte sizin ve ailenizin durumu neydi?

Ben 27 Mayıs öncesi dönemde gençlik hareketleri içinde yer alan ve “ateşli” sayılabilecek bir CHP’li gençtim. Aralarında Yüksel Çakmur ve Nurettin Sözen’in de bulunduğu aktif bir gruptuk. Ailem, sınır dışı edilmeler başladığında olayın bizi de kapsayacağını öngördü. Bu nedenle de babamın kararıyla Yunanistan’a taşınmaya karar verildi. O sıralarada ben Yunanistan’da üniversitede okuyordum. Babamlar eşyaları toparlayıp sınıra gelmişler. Gümrükte babama, “Siz gidin. Ama bu eşyalar kalacak” denmiş. Eşyalara el konmuş, onlar yalnızca eşya değildi ki. Bir ailenin onlarca yıllık geçmişi, serveti ve anılarıydı aynı zamanda. Bunun üzerine bizimkiler de gerisingeri İstanbul’a dönmüşler. Ben durumdan haberdar olduğumda hemen İstanbul’a geldim. Eve girdiğimde dehşet havası vardı. Mum ışığında, annem ve babam bomboş bir evde, komşuların verdikleri bir yer yatağında sefil durumdaydılar. Bunu görünce hemen Ankara’ya gittim. CHP iktidardaydı. Ve eski dava arkadaşlarıma başımıza gelenleri anlattım.

O arkadaşlarımdan pek çoğu evimize gelmiş, yemek yemiş insanlardı. Hatta Nurettin Sözen, zaman zaman gelir annemi muayene ederdi. İlgilendiler, sonunda eşyaları geri almamız için bir kâğıt verdiler.

O kâğıt ve annemle birlikte İstanbul defterdarının odasına çıktık. Annem kâğıdı defterdara uzatırken ağlamaya başladı. Defterdar da ağlıyordu. “Madam, sizi anacağız. Siz İstanbul’un tuzu biberiydiniz, sizleri bir gün gelecek çok arayacağız” dedi.

O dönemin genel havası Rumlar açısından nasıldı?

Korku ve endişe dolu günlerdi. Birçok intihar ve çıldırma olayları oldu. Bunlardan hatırladığım bir isim Antonius Papentrotas idi. Gazeteci ve muameleciydi. Kimi zaman aileler ölülerini bile gömmeden sınır dışı ediliyorlardı. İhtiyarlar, yatalaklar ve sakatlar vardı sınır dışı edilenler arasında. İnsanlar işyerlerinden polis marifetiyle alınıp, 4. Şube’ye götürülüyor, parmak izleri alındıktan ve “korkutulduktan” sonra ailelerine telefon açmalarına izin veriliyordu. Daha sonra da polis arabasında elle-

rinden valizleri alınıp Edirne'de sınıra bırakılıyorlardı. Şubede de genelde tehditkâr bir hava dışında pek bir şey yapılmıyordu. Ancak Türk tebaalı tiyatrocu Siproza Vanyadis örneğinde olduğu gibi dayak yiyenler de olmuştu.

Sizin bu döneme ilişkin bakışınız nedir?

1930 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan antlaşma, iki halk arasında dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi isteğinin yanı sıra iktisadi bir nitelik de taşıyordu. İki geri kalmış ekonominin ticari ilişkilerle canlandırılması amaçlanıyordu. Ortada bir taviz değil, çıkar ilişkileri vardı.

Öte yandan Lozan Antlaşması'nın imzalandığı dönemde İstanbul'da yaklaşık 400 bin Rum yaşıyordu. Bu mübadele sonrasında 18 bine indi. 15. yüzyıldan, 20. yüzyıla kadar İstanbul nüfusunda Rumların oranı yüzde 30 civarında sabit olmuştu.

Bu nüfusun ekonomik ve demografik olarak yok edilmesi amaçlandı. Hiç unutmuyorum, benim de bulunduğum bir mecliste İnönü gözlerimin içine baka baka, "Rumlar bu ülkeyi terk edecekler" diyordu. 1964'teki sınır dışı edilmeler bu politikanın ve Kıbrıs'a karşı İstanbullu Rumlar misillemesinin bir ürünüdür.

Davos görüşmeleri sonrasında sınır dışı edilenlerin mallarının iadesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Davos'un amaçlarından biri de bu gayrimenkullerin yeniden sahiplerine dönmesiydi. Bu uzun hukuksal zorluklar aşılarak bugüne gelindi. Şimdi birçok Yunan gazetesinde Türkiye'deki malların satışıyla ilgili ilanlara rastlanıyor. Benim de aileden kalan Galata'da bir gayrimenkulüm var. Spekülatörler onu çok ucuza almaya çalışıyorlar. Ancak satmak istemiyorum. Satış için bütün zorluklar aşılmış değil. Her vâris malını almak için yeniden dava açmak zorunda kalıyor. Uzun zaman alan bu davalar sonrasında veraset vergisi ödeniyor. Bu da yetmiyormuş gibi Büyükkada'da ne işe yaradığını bilmediğim Mehmet Çelebi Vakfı'na para vermezseniz gayrimenkulünüzü satamıyorsunuz.

Sizce iki ülkenin halkları arasında onca yaşanana rağmen dostluk ve kardeşlik ilişkileri kurulabilir mi?

Bunun her şeye karşın mümkün olduğuna inanıyorum. Çünkü Balkanlar'da insanı, kültürü ve yaşama tarzıyla birbirine bu kadar yakın iki halk daha bulamazsınız. Ancak şunun kavranması gerekiyor, gerçek dostluk eşitlik gerektiriyor. Artık Osmanlı'nın

elinden kaçan topraklarda yaşayanlardan değil, saygıyla yaklaşılmaması gereken Yunan ulusunun varlığından söz ediyoruz. Bunun için de Türkiye'nin çağdaşlaşma yolunda attığı adımları hızlandırması gerekiyor.

“Sınır dışı edildiğimizi yazan kırmızı mühürlü zarfı almayanları hücrede tutuyorlardı”

Vasiliadis Mihalis, Atina'da yaşayan bir gazeteci. Türkiye'den göç edenlere yönelik olarak *Eptalofos* (Yeditepe) isimli aylık bir dergi çıkarıyor. 1964 yılında hakkında Rumluk propagandası yapmaktan dava açılan Türk uyruklu Mihalidis, 1975'te Kıbrıs'a Türk askerlerinin çıkması ile biten kriz döneminde hiç bitmeyen bu davanın yeniden canlandırılması üzerine ailesini alarak Yunanistan'a göçmüş. Mihalidis, halen Türkiye basınına dikkatle izliyor, hâlâ duyarlı ve özlem dolu...

1964'te hangi işle uğraşıyordunuz?

İmroz isimli bir Rumca gazetesinin yazışları müdürüydim.

O dönemde Rum azınlık basını ile devletin ilişkileri nasıldı?

Rumlar üzerinde estirilen baskıdan basın olarak biz de nasibimizi almıştık. İlk sınır dışı edilenlerin listesi incelendiğinde işadamlarının yanı sıra ilk gidenlerin önemli bir bölümünün Rum cemaatinin aydınları ve gazetecileri olduğu görülecektir. Benim açımdan ise, o yıl 1. Şube'den çağrıldım. Siyasi Şube'de Rumlarla ilgili bir masa vardı. Orada bana “Bundan sonra gazetede yer adlarını yazarken Efessos ya da Pera yazmayacaksın. Türkçe adlarını kullanacaksın” dediler. Bu arada Patrikhane aleyhine yazı yazmam konusunda baskı yapıyorlardı. Ben de “Eğer eleştirilecek şeyleri yaptıklarını ortaya çıkarırsak yazarım. Aksi takdirde bana ısmarlama yazı yazdıramazsınız” dedim.

Bu konuşmadan sonra hakkımda Rumluk propagandası yaptığım iddiasıyla dava açıldılar. Türkiye aleyhine zararlı faaliyette bulunuyormuşum. Dava açtıkları yazımın konusunu Ortodoks Türk Patrikhanesi'nin tasarruflarına yönelik eleştirilerim oluşturmuyordu. Bu dava 1964'te açıldı. Hiç bitmedi. Ben 1975'te Türkiye'yi terk ettiğimde hâlâ sürüyordu.

Bu arada aynı yıl (1964'ü kastediyor y.n.) şubeye bir kez daha çağrıldım.

Beni, 1. Şube'de Rum Masası Şefi Yılmaz Bebek'in karşısına

çıkardılar. Bebek, “Getirin bunun dosyası” dedi. Orada bulunan Rum’dan dönme ve sonradan Behçet adını alan bir polis memuru da “Komiserim, bunun dosyası yok. Dolabı var” dedi. Gülüştüler.

Bu kez de yazdığınız yazıların Patrikhane’den mi yoksa konsolosluktan mı verildiğini soruyorlardı. Özellikle Patrikhane aleyhine hazırlanan bir belgeyi imzalamam için baskı yaptılar. Reddettim. Bunun üzerine “Hakkında hiç iyi olmaz” diye tehdit ettiler. O gün beni şubede geç saatlere kadar tuttular. Serbest bıraktıklarında geceleyin araba bulmam imkânsızdı. Yürümeye başladım. Takip edildiğimi anladım. Bir süre sonra takip bitti ve yanımdan bir araba hızla geçti. Arabada üç kişi vardı. Şişli’de ara sokaklara girdim. Birden karşıma iki kişi çıktı. Elllerinde sustalılar vardı. Bana gösterip gülmeye başladılar. Korktuğumu anlamışlardı. Çekip gittiler.

1964’te hukuk Rumlara karşı bir tehdit aracı haline mi getirilmişti?

Hukuk yoktu ki tehdit aracı olsun. Örneğin, benim durumumda. İşlediğim iddia edilen suç bir basın suçuydu. Dolayısıyla da basın savcılığı tarafından sorgulanmam gerekirdi. Ama milli birliği bozacak şekilde Rumluk propagandası yaptığım suçunu polis bana yükleyebiliyordu.

Rum avukatlara sınır dışı edilenlerin davalarını almamaları için baskı yapılıyor ve işlerinin bozulabileceği uyarısı yapılıyordu.

Sınır dışı edilenlere yapılan uygulama ise kesinlikle hukuk dışıydı. Sınır dışı edilecek Rum’un dosyasına kırmızı bir mühür basılıyordu. Bu mühür aramızda o sıralar çok ünlenmişti. “Mühürlenene” bir arkadaşımıza gitti gözüyle bakıyorduk. Şubeye çağrılan Rumlara bir kâğıt imzalatılıyordu. Bu kâğıdın yazı kısmını polis memuru eliyle kapatıyordu. Yani neyi imzaladığınızı göremiyordunuz. Bu kâğıdı imzalamak istemeyenleri bodrum katındaki hücrelere kapatıyorlardı. Korkuya kapılan insanlar bir süre sonra o kâğıdı imzalamak zorunda kalıyorlardı.

Çünkü zaten o günlerde bu şubede yaşananlar üzerine dehşet dolu hikâyeler anlatılıyordu. Bunların çoğu uyduruluyordu. Ama fısıltı gazetesi Rumlara yeterince yıldırılmıştı. Bu nedenle de hücreye atılan bir Rum, o kâğıdı okumamış da olsa imzalıyordu.

Hatırlıyorum, Venturas isimli bir gazete satıcısı vardı. Zihinsel özürlü, gariban biriydi. Onu da Rumluk propagandası yapıyor iddiasıyla sınır dışı etmişlerdi. Çituras isimli bir işadamı ise Rum okullarına kırtasiye sağladığı ve “eğitim yara aldığı” için sınır dışı edilmişti.

O dönem Beyoğlu Spor Kulübü'nün Peraklup diye bir lokali vardı. Onu da kapattılar.

Sınır dışı edilmeler nasıl oluyordu?

1963 yılının 25 Aralık günü önce büyük işadamlarını yollamaya başladılar. Ekonomik gücü olan Rumlar, işyerlerinden polisler tarafından alınıp şubeye götürülüyorlardı. Burada yapılan sözlü tebligatla 12 ila 24 saat gibi dilimlerle Türkiye'yi terk etmeleri isteniyordu. Özellikle Eleniki Enosis Derneği'nin bütün üyeleri ve kim görev alıyorsa hepsi sınır dışı edildi. Şubeden polislerle birlikte çıkan Rumlar evlerine götürülüyordu. Bavulunu bile polis evden alıyordu. Sonra da bütün yol parası sınır dışı edilene ödettiriliyordu.

Rumların mallarına ne şekilde el kondu?

Rumların mallarına el konulmasından daha önemli bir başka olguya dikkatinizi çekmek istiyorum. O yıllarda 120 bin Rum yaşıyordu İstanbul'da. Bunların çok küçük bir kısmı Yunan tebaalıydı. Aralarında bir farklılık yoktu. Alınan kararlar sonrasında bugün bu nüfus 3 bin kişiye düştü. Öncelikle bunu görmek lazım.

Sorunuza gelince, hükümet tarafından çıkarılan gizli bir kararnameyle emlak satışı durduruldu. Banka mevduatları da bloke edildi. Şimdi bildiğim kadarıyla bloke edilen o paraya faiz uygulanmıyor. Uygulansa da o dönem servet olan paralarla şimdi bir takım elbise bile alınamaz.

Şimdi bu malların iade edilmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Tabii ki olumlu bir gelişme. Ancak şimdi İstanbul için üzülmem gerekiyor. Çünkü birçok Türk emlakçi Yunanistan'a hücum edip, bu malların vârislerini bulup ucuz fiyatlarla satın alıyor. Bu arada sınır dışı edilenler mallarını vakıflara bırakmışlardı. 1936'da çıkan bir kanunla azınlık vakıflarının daha fazla mal sahibi olmasına izin verilmiyordu. Bu nedenle de sınır dışı edilenler varlıklarını vakfın gösterdiği bir kişiye bırakıyorlardı. Şimdi vârisler bu malları gelip vakfın elinden alıyorlar.

Ama daha önemlisi, tarihi özellikler taşıyan evler ya da Adalar'da olduğu gibi o doğa ve tarihsel yapıyla uyumlu evler bu emlakçiler tarafından yıkılıp yerine apartmanlar dikiliyor. Yani Adalar'ın ve İstanbul'un tarihsel dokusu bozuluyor. Keşke buna bir çare bulunsa...

“Amacımız Rumları sıkıştırmaktı”

Yüksel Çengel 1964 yılında üniversite öğrencisiydi. Dönemin üç büyük öğrenci derneğinden biri olan Milli Türk Talebe Birliği'nin genel başkanlığını yapıyordu. Bu dernek, diğerleriyle birlikte “Vatandaş Türkçe Konuş” ve “Türk'ten Türk'e Alışveriş” kampanyalarını organize etti. Çengel de bu kampanyaların sözcüsüydü. Çengel, bir dönem Sosyal Demokrat Halkçı Parti İstanbul İl Başkanı olarak görev yaptı.

Neden kampanyalara gerek duyuldu, öyküsünü alabilir miyim?

1963 yılında Kıbrıs'taki küvet olayı büyük bir toplumsal tepkiyi teşvik etmiştir. O tarihten itibaren komisyon kurarak tüm gençlik kuruluşları bir araya geldik. Komisyonun uzunca süre başkanlığını ben yaptım. Kıbrıs'taki katliamları kitap haline getirip dünya kamuoyuna duyurduk. BM'nin tüm üyelerine, üye ülkelerin tüm parlamenterlerine, dışişlerine, hükümet üyelerine tek tek kitap hazırlayıp gönderdik. Kitap resimli ve üç dilde hazırlanmıştı.

Daha sonra “Türk'ten Türk'e Alışveriş” kampanyasını yürüttük. Doğrudan Rumlardan alışveriş yapılmasın anlamında da yürütmedik. Ama ona yönelikti. Belli bir sonuç da aldık. Özellikle toptancı piyasasında, Mahmutpaşa'da ciddi bir sonuç aldık. Oradan çok büyük katılım gördü. O süreçte biz, Rumların büyük çoğunlukta olduğu yerlerde “Türkçe Konuş” kampanyası başlattık. O kampanya Rumlara yönelik güncel bir eylemdi. O yıllarda basına açıklama yapmadık ama gençlik kuruluşlarının ciddi bir çoğunluğu Rumların çıkarılmasına karşıydı. Bunu günün koşulları içinde dile getirmedi. Bir karar da almadık.

Eğer gençliğin çoğunluğu buna karşıysa siz neden böylesi bir iradi tassarrufta bulundunuz? Çoğunluğun görüşünü neden yansıtmadınız?

Konumuz içerdeki ambargoydu. Onu yansıttık. Bu çerçevede içinde Rumları bir ablukaya almıştık. Yöneticiler kademesinde bu doğal mozağin tartışması çokça olmuştur. Bu, aşağıdan bir tepki geldi ve onu dile getirmedi anlamında değildir.

Kampanya başlatıldığında hükümetten üç maddelik bir istekte bulunuyorsunuz: Yunanlıların sınır dışı edilmeleri, Patrikhane'nin ıslahı, Rum okullarınının Türk okullarının ayarına getirilmesi. Bunların üçü de gerçekleşiyor.

Yurtdışına çıkartma olayında çokça tartışma olmuştur. Çok heyecanlı günler geçirmiştik. Katliam çok kötüydü. O yoğun katliam, yoğun tepkiyi getirdi. Onun arasında bu seçilemedi. Ama yönetim kademesinde çok tartışıldı.

“Türkçe Konuş” kampanyasını daha önce Turancılar gerçekleştirmişti. İkincisini ise, sizin yöneticisi olduğunuz öğrenci kuruluşları başlattı. Metin Toker, Abdi İpekçi gibi gazeteciler ise bunun gereksizliğini savunuyorlardı. Siz böyle bir tarihsel mirası neden Turancılarla paylaştınız?

Maalesef o çizgide gözüktük. Fakat bu, Rumları sıkıştırma şeklinde bir kampanyadır. Turancı bir çizgide değildir. Esasen Büyükada’da eylem uygulanmıştır. Büyükada’ya iki kez gidildi ve hiçbir sataşma yapılmadı. Bildiriler dağıtıldı. Ama hiçbir tartışma, çatışma olmadı. İdeolojik çizgide değildi. “Türkçe Konuş” kampanyası kısa sürdü. Aşağı yukarı bir ay devam etti. Çokça da eleştirildik.

Eleştirenler kimlerdi?

Abdi İpekçi eleştirirdi, ama Metin Toker’i hatırlamıyorum. Hatta Abdi İpekçi bir söyleşide de bunu dile getirdi.

Yine o dönemde Karaköy’deki bazı dükkânlara pankartlar asıldı. Pankartları indirmek isteyen Baylan Pastanesi kalfası da dayak yedi. Hatırlıyor musunuz bu olayı?

Detayları hatırlamıyorum, ama pankart asılması olayını hatırlıyorum. Toptancı piyasasında, Karaköy’de, iş merkezlerinde bu tür eylemler yapıldı. Esnaftan da çok katılım aldık. Biz onlara verirdik, onlar dağıttı. Baylan’ın dışında bir olayımız olduğunu sanmıyorum.

Kampanyayı sunduğunuz basın toplantısında sizinle birlikte üç gençlik hareketi temsilcisi var. Türk-İş temsilcisi, Tophane Et Kesicileri Derneği, halk otobüsleri ve minibüsleri temsilcileri var. Büyük bir kalabalığın desteğini almışsınız. Onlarla ilişkileri siz mi kurdunuz?

İşçi sorunlarına ilişkin mitinglerde ben gider konuşurdum. Onlar da bizim mitinglerimizde gelip konuşurdu. Böyle bir gençlik-işçi dayanışması vardı. Daha birçok eylemde yürüyüşte beraberdik. Burada da gerçekleşti. Ayrıca farklı kesimlerden de destek alırdık. Yirminin üzerinde kuruluştan destek aldık. Bu Kıbrıs’taki vahşete tepkiyi gösteriyordu.

Patrikhane'yi taşlama olayı oldu mu gerçekten de?

Patrikhane'ye birkaç kez siyah çelenk koymak için gittik. Taşlama olayı, yapılmaması gereken yanlış olaylardandı. Bizim hiçbir eylemimizde taşlama, çatışma yoktur. Bir art niyet yoktur. Yapmak istesek yapardık, güçlüydük. Bir buçuk saatte 100 bin kişinin katıldığı Taksim mitingini yaptık.

Patrikhane ideolojik odak olarak hep görülmüştür. Sözü geçen bir kuruluştur. "Niçin bu konuda tepki görüyor da, bunu seslice dile getirip yarımızda yer almıyor?" diye tepki gösterdik ve siyah çelenk bıraktık.

Ülkemizde 6-7 Eylül olayları gibi bir geçmiş varken, böyle bir kampanyayı başlatmak sizin için kaygı verici olmadı mı?

Örgütlerimize çok güveniyorduk ve çok hâkimdik. Her sınıfta örgütlüydük. O günkü gibi örgütlülüğü bugün beceren her kuruluş başarılı olur. Nerede ne konuşma ne eylem oluyorsa, yarım saat içinde bize ulaşmış olurdu.

O dönem sıkıyönetim dönemi. Sizin kampanyanızdan bir gün önce İnönü bir açıklama yapıyor ve "Bizim vatandaşlarımıza (azınlıklardan da olsa) yönelik hiçbir eyleme müsamaha göstermeyeceğiz" diyor. Fakat buna rağmen gençlik bu eylemi gerçekleştiriyor ve hükümetten hiçbir ses yok. Hatta hükümet gençliğin üç talebinden sonra bunlara benzer kararlar alıyor ve bunlar kabul edilmiş gibi bir imaj uyanıyor. Sıkıyönetim şartlarına rağmen siz nasıl bu kadar rahat hareket edebildiniz?

Biz öğrenci haklarına ilişkin eylemlerimizde de çok rahat hareket ettik.

1963 yılının başından itibaren çok güçlü öğrenci hareketleri vardır. Sadece 64 değil. Hepsi devrimci çizgi içindedir.

Hükümetin aldığı kararlar bizim talebimizin hemen sonrasında gerçekleşmemiştir. Bunun bir altyapısı vardır. Mitinglerde dile getirilmiştir. Öğrenci hareketinin bir bütün olduğu dönemde bir metin halinde verilmiştir. Hemen ertesi günü karar alındığını sanıyorum. Öyle bile olsa bir tesadüf olabilir.

Muhalefet, hükümeti Kıbrıs meselesinden dolayı eleştiriyor, ancak gençlik destekliyor. Bunun yanı sıra Rumların sınır dışı edilmesinde de hükümete ilk açık desteği veren gençlik oluyor. Dönemin İçişleri Bakanı bir demeç vererek "Biz gençlerle konuştuk, kampanyayı kestiler" diyor. Böyle mi oldu?

Dönemin gençliğinin İnönü'ye sevgisi ve güveni vardı. Ama eylemlerimizde hükümetle ilişki içinde değildik, bayağı mesafeliydik. İnönü, şimdiki genel başkanlar gibi gençlik başkanlarıyla sıkça görüşen biri değildi. Randevu almak için aylarca uğraşırdık. Aksine ilgisizliğinden yakınurdık.

Hükümetle anlaşmalı bilgi alışverişi veya eylem birliği yoktur. Orhan Öztrak'la olanı hatırlamıyorum.

Siz 17 Nisan'da kampanya açıyorsunuz, 22 Mayıs'ta Orhan Öztrak böyle bir açıklama yapıyor.

Bizim kampanyamızın 3-4 ay sürdüğünü biliyorum. Açıklama yapılmış olabilir, tam net hatırlamıyorum.

Siz 7 Mayıs'ta yüzde 20 semere verdiğinizi söylüyorsunuz.

Belki ülke düzeyindedir, ama İstanbul'da kesin olarak daha fazladır. İstanbul toptan piyasasında çok daha fazladır. Bu sonuç İstanbul veya ülke genelinde veya parekende pazarında böyledir. Biz o kampanyayı halkın çok olduğu yerlerde çok açık yürütmedik. Örneğin Beyoğlu, bunlardan biriydi. Tartışmalara yol açmak istemedik.

Bütün esnaf isimlerinin dükkânların önüne asılmasını İTO'dan istiyorsunuz. Hangisi Türk, hangisi değil ortaya çıksın istiyorsunuz. Dolayısıyla Beyoğlu'nda da, Zeytinburnu'nda da vatandaş, kim Türk, kim azınlık görebilecek.

Biz onu esnafla yardımlaşarak yürüttük. Pankartlara da "Buradan alışveriş yapabilirsiniz" diye yazıyordu. Bunun dışındaki bütün eylemlerimizde devrimci çizgideydik, sol söylem içindeydik. Bu olayda küvet katliamı ve Rumların Türkleri katledişi ve Yunanistan'ın teşviki ülke insanını tahrik etmiştir. Bu eylemde belki insan hakları bakımından eleştiri olabilir ama günün koşulları içinde çok büyük bir katliam ve çok büyük bir tepki vardı.

Böyle bir kampanyayı başlatırken sonuçların Rumların ülkeyi terk etmeye kadar varacağını öngörmüş müydünüz?

Yoktu, ama biz tepkimizi dile getirdik. Süreç de koymamıştık. Bir ambargo ve baskı söz konusuydu. Vazgeçilmeyen bir kararlılık içinde olmadık, onu hiç konuşmadık.

Öğrenci derneklerinde veya fakültede Rum arkadaşlarınız var mıydı? Onlardan giden oldu mu?

Öğrencilerden yoktu, ama esnaftan arkadaşlarımız vardı. Bir kısmı gittiler.

Neler hissettiniz?

Yakın arkadaşlığımız yoktu. Ama bir komşum gitti ve üzüldüm.

Suçluluk duydunuz mu?

Suçluluk duymadım. Kıbrıs'ta azınlığı yok etmeye yönelik bir katliam vardı ve bu hâlâ tartışılıyor. Türkiye Yunanistan'ı işgal etmedi, ama Yunanistan siyasi politikasını hep Türkiye Yunanistan'ı işgal edecek diye yapıyor ve büyük bir tepki yüklüyor halkına karşı. Yunan siyasetçilerinin de büyük bir hatası vardır.

Monaco'da Tansu Çiller olimpiyatlarla ilgili konuşmasını yaptıktan sonra yabancı basından biri söz alıyor ve Rumların bıraktığı malların akıbetini soruyor. İlk sorunun bu olması ilginç ve anlamlı. Biz hâlâ bu olaylarla karşılaşıyoruz.

Ülkelerin önemli olaylarda unutmayacağı nirengi noktaları vardır. Bu da Yunanlılar için nirengi noktasıdır. Bizim de başımıza gelseydi biz de uluslararası alanda bunu kullanırdık, onlar da kullandılar. Bir çeşit kozdur ve bunu gerektiğinde kullandılar ve kullanacaklar.

Yunanlılar geliyorlar mallarını alıyorlar. Siz SHP'li bir politikacı olarak bugünden olaya baktığınızda nasıl değerlendiriyorsunuz. Rumlar olmadan İstanbul nasıl bir İstanbul?

Çıkarılmalarını çok tartıştık. İstanbul bir tarihtir, önemli bir merkez. Rumların aşağı yukarı kalmadı denecek kadar az olmaları siyaseten de iyi olmamıştır. İlişkileri de sürekli bozmuştur. Gidenler kötü propoganda olmuştur. Hakikaten mallarını gelip alsınlar, satsınlar. O günkü gençler olarak, bugünkü siyasetçiler olarak bizim kimsenin malında hatta canında gözümüz yoktur.

Genel olarak gönülsüz olsanız da Rumların gönderilmesine karşı kayıtsız kalmak bir yana çıkarılmasını istiyorsunuz. Hatta "6 ay beklemeyin hemen sınır dışı edin" diyorsunuz. Peki niye?

Biz federatif kuruluşuz, bize karşı tepki gelmiş değildir. Bu tamamen üst yönetim birimi içinde tartışılan bir konudur. Rumların topluca çıkarılması yöneticiler arasında tartışılmıştır. Ama güncel baskıyı aşmamıştır.

Gençlik olarak bütün ülkelerin parlamenterlerine, dışişlerine ve hükümet üyelerine üç ayrı dilde basılmış fotoğraflı kitap yolluyorsunuz. Parasal olarak, adreslere ulaşmadaki zorluklar olarak bu kadar büyük bir organizasyonu nasıl gerçekleştirdiğinizi merak ediyorum. Açıkça devletten destek almadığınızı merak ediyorum.

Biz çok bağımsız düşünüyorduk. Dışişleri'nden adresleri çok uzun bir süre içinde aldığımızı hatırlıyorum.

Dükkanların kimlere ait olduğuna ilişkin bir liste gelmiş miydi?

Örgütlü değildir. Onlar, bir esnaftan aldığımız bilgilerdir.

"İnönü'ye maalesef karşı çıkamadık"

Demokratik Sol Parti Başkanı Bülent Ecevit, 1964'te İnönü Hükümeti'nin çalışma bakanıydı. Ecevit uygulamayı şöyle değerlendirdi.

Rumların sınır dışı edilmelerine nasıl karar verildi?

Türk milleti genelde ırk ayrımı yapmaz. Değişik etnik gruplara büyük bir hoşgörüyle yaklaşır. Devlet de, gerek Osmanlı çağında olsun, gerekse de Cumhuriyet çağında olsun bu geleneğini sürdürmüştür. Ama zaman zaman bazı konulara tepki gösterildiğinde devlet bu tepkiyi çok yanlış bir biçimde göstermiştir. Bu açıdan Varlık Vergisi, çocukluktan gençlik çağıma geçiş dönemime gelmiş ve beni çok rahatsız etmişti. Ben o sırada Robert Kolej'de okuyordum ve azınlıklardan birçok arkadaşlarım vardı. Ailelerinin düştüğü durum beni son derece rahatsız etmişti. 1964'te İstanbul kökenli Rumların, Türkiye'yi büyük ölçüde terk etmeye zorlanmaları bence çok büyük bir yanlışlıktı. Bunun nedeni, 1963 sonu ile 1964 başında Kıbrıslı Rumların Türklere karşı bir zalimce soykırım girişiminde bulunmalarıydı. Türkiye o aşamada Kıbrıslı Türkleri kurtarmak için 1974'teki gibi bir müdahaleyi göze alamadı. Askeri bakımdan da hazır değildi. Tepkisini çok yanlış bir şekilde gösterdi. İstanbul'daki Rumlar Türkiye'yi terk etmeye zorladı. Kıbrıs'ta olup bitenlerde onların kabahati yoktu.

Sizin başbakanlığınız dönemlerinde bu sorun karşınıza çıktı mı?

1978'de Montrö'de o zamanın Yunanistan Başbakanı Karamanlis ile görüştüğümde, tabii başlıca üzerinde konuştuğumuz konu Ege sorunu, kıta sahanlığı, adaların uluslararası saldırıları karşı silahlandırılması sorunuydu. Fakat o arada Batı Türklerinin de durumunu söz konusu ettiğimde Karamanlis, "Siz o sorunu hallettiniz" dedi ve ben o uygulamayı değiştirmeye hazır olduğumu söyledim. Yani, eğer İstanbul'u bırakmak zorunda bırakılan Rumlar geri dönerlerse

veya dönmek isterlerse her kolaylığı göstereceğimizi söyledim. Daha sonra sanırım Özal döneminde bir çağrıda bulunuldu, ama artık o gidenler de Yunanistan'a yerleşmişlerdi.

Bu fikir o dönemki kabine içinde kimden çıktı ve nasıl gelişti?

Dış politikada rahmetli İsmet İnönü tartışılmaz bir uzman olduğu için onun kabul ettiği, gerekli gördüğü bu çözüme karşı maalesef biz hükümet olarak direnebilecek durumda değildik.

Bu kadar sertliğe gerek var mıydı?

Kesinlikle bu kadar sertliğe gerek yoktu. Genelde veya azınlıklardan yeteri kadar vergi alınamıyor idiyse vergi sistemini adilleştirmek veya vergi denetimini daha etkili hale getirmek gerekirdi. Mali açıdan, vergi hukuku açısından da bakıldığında, insani açıdan da bakıldığında da son derece yanlış ve haksız bir uygulamaydı.

1964 yılına bakıldığında şovenist bir hava estiriliyordu. Medya, Rum okulları ve Patrikhane'yi "fesat yuvaları" olarak adlandırıyordu. Gerçekten de o dönemki Rum okullarında ve Patrikhane'de bu tip eğilimler var mıydı?

Sanmıyorum. Sorun, dediğim gibi Kıbrıs'taydı. Kıbrıs'ta şoven bir Rum yönetim vardı. Ve Kıbrıs Türklerini ya soykırım ya da sürmek kararındaydılar. Ama Türkiye o sırada Kıbrıs Türklerini Kıbrıs'ta kurtarma olanağını bulamayınca bunun acısını İstanbul'daki Rumlardan çıkarmış oldu.

Rumların sınır dışı edilmelerinin etkileri nasıl oldu?

Türkiye'nin dış itibarı bu uygulamadan ciddi ölçüde zarar gördü. Yunanistan ile aramızdaki sorunların çözümünde karşımıza hep çarpıcı bir sorun olarak çıkıyor. Ayrıca Batı Trakya'daki Türkler de zarar gördü. Çünkü İstanbul'da geniş bir Rum nüfusunun bulunması Batı Trakya'da bulunan Türkler açısından bir denge unsuruydu. Türk nüfusunu yönetme ve ezme eğiliminde olan Yunan yönetimleri, Batı Trakya Türklerine baskı uygulamada daha serbest kalmış oldular.

Türk-Yunan ilişkilerine “aykırı” bir giriş

Bu başlık altında Türk-Yunan ilişkilerine tarihsel dolayını içinde “kuşbakışı” bir yaklaşımınız olacak. Son derece karmaşık ve ayrıntılı olan bu ilişki(sizlik) yumağı içinde 1964 Kararnamesi’nin iki ülke arasındaki ilişkileri nasıl etkilediği konusunu ampirik olarak sınaama olanağına sahip değiliz. Ancak demografik etkilerinin yanı sıra süregelen düşmanlık eğilimleri kaçınılmaz bir gerçek. Bu bölümde kıta sahanlığı, Kıbrıs, Batı Trakya, Oniki Ada, Avrupa Topluluğu gibi iki ülke arasına “resmi” anlaşmazlık maddelerinden farklı bir boyutu yansıtmak istiyoruz. Türk ve Yunan halkları arasında ekilen düşmanlık tohumlarının etki ve yönelimleri için bir giriş yapmaya çalışacağız. Çünkü Türk ve Yunan halklarının birbirlerini anlamalarında diplomatik olmayan bir tarihe gereksinim var.

Anadolu’da Rumlar yaşardı

1964 yılında yaklaşık 40 bin Rum sınır dışı edildi. Bu uygulama, Cumhuriyet Türkiye’si’nin en büyük üçüncü göçünün yaşanmasına neden oldu. Bunlardan birincisi yine Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan “Mübadele” Antlaşması doğrultusunda yaklaşık 1 milyon 200 bin Rum’un Türkiye’den Yunanistan’a gönderilmesi oldu. O yıllarda Yunanistan’ın nüfusunun 3 milyon olduğu dikkate alınırsa göçün büyüklüğü daha iyi anlaşılır.

İkinci büyük göç dalgası ise, Dersim İsyanı sonrasında Kürtlerin bir bölümünün batıya sürgüne yollanmasıydı.

Birinci göç dalgasına kısaca da olsa değinmekte yarar var.

1923’te Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan antlaşma doğrultusunda Yunanistan’daki 400 bin Türk ile Türkiye’deki 1

milyon 200 bin Rum yer değiştirdi.¹ “Mübadele” olarak bilinen bu süreç öncesinde –yapılan bir hesaplamaya göre– Rumlar Anadolu’daki ekili toprak alanının yaklaşık yüzde 34’üne sahiptiler. Kentlerde ise imalat sanayinde çalışanların yarısına yakını Rumlardan oluşuyordu. Örneğın, İzmir’deki 3.315 imalat atölyesinden 2.425’inin sahibi ve çalışan 22 bin işçinin 17 bini Rum’du.²

1915’te Ermenilerin ardından 1923’te de Rumların Anadolu’yu terk etmeleri ve Kurtuluş Savaşı nedeniyle meydana gelen kayıplar sonunda Anadolu’nun nüfusu 3-4 milyon azalmıştı. Bunlar hem kalifiye işgücü hem de ekonomiyi önemli ölçüde elinde bulunduran, yönlendiren bir nüfustu.

“Anadolu tarımında ihracata yönelik üretimin geliştirilmesi, yeni tekniklerin kullanılmasında da Rum ve Ermeni çiftçileri daha önde gelmekteydi. Hristiyan azınlıkların okuryazarlık, eğitim ve sağık koşulları Müslüman Türklerinkinden çok daha iyiydi.”³

Türkiye’de işgücü sıkıntısının ve yabancı sermaye ile iletişimi sağılayan azınlıkların hızla çözülmesiyle doğan boşluğun giderilmesinde 1930 Antlaşması’nın önemli bir rolü oldu.

Öte yandan azınlıkların ekonomik yaşamda yarattığı boşluğun doldurulması da Türk burjuvazisinin yeşermesinde önemli bir etken oldu.

Türkiye’yi terk eden azınlıkların toprakları ve malları, Emval-i Metruke Kanunu çıkarılarak Türklere verildi. Azınlıklar “fırası” durumdaydılar. O halde bu “zenginliğin” değerlendirilmesi gerekiyordu. Bunlar da Türk Müslüman toprak ağaları ve yeni Türk burjuvazisi oldu. Benzer bir sürecin sonraki yıllarda 1942’de azınlıklara karşı uygulanan Varlık Vergisi ile gerçekleştirildiğini görüyoruz.⁴

1910 yılı nüfus sayımına göre Anadolu ve Trakya’da yaşayan Rumların sayısı 2,4 milyondur. Bugün ise Türkiye’de yalnızca 3 bin 500 civarında Rum yaşıyor. Bunlardan 2 bini İstanbul’da, 480’i adalarda bulunuyor. İzmir’de 262 ve Ankara’da ise 734 Rum bulunuyor.⁵ Genellikle yaşlılardan oluşan bu nüfusun gençleri Yunanistan’a gitmeyi tercih ediyor.

1964 yılında sınır dışı kararları uygulanmadan önce yaklaşık 110-120 bin Rum İstanbul’da yaşıyordu. İmroz ve Bozcaada’da ise yaklaşık 9 bin kişilik bir Rum cemaati vardı. Adalardaki Rumların sahip oldukları topraklar 1964’te 61,5 milyon dekarıdır.

Bugün iki adada yaşayan 480 kişilik Rum azınlığın sahip olduğu ekilebilir toprak 64 bin dekara inmiş durumda.⁶ Buna rağmen Milli Güvenlik Konseyi’nin aldığı kararlar doğrultusunda “iç göçün hızlandırılması” amacıyla bu iki adada Yüksek Planla-

ma Kurulu'nun 18 Mayıs 1989 tarihli kararıyla arsa temini ve imar planının yapılması için Toplu Konut İdaresi harekete geçiyor. ⁷

Rum okullarının sayısı da bu süreç sonunda hızla azalış gösterdi. 1923'te Rum okullarında okuyan öğrenci sayısı 15 bindi. 1964'te bu sayı, 625 okulda 5 bine, 1978'de 1.147'ye inmişti. Bugün ise geriye 250 öğrenci kaldı. 13 okulda öğrenim gören bu öğrencilere Milli Eğitim Bakanlığı Özel Okullar Dairesi, stajyer öğretmen atanmasına izin vermediği için yeterli eğitim verilemiyor. ⁸ Cumhuriyet döneminde uygulanan azınlık karşıtı politikalar (Varlık Vergisi-1942, 6-7 Eylül olayları-1955, Rumların sınır dışı edilmeleri-1964, ayıu dönemde İmroz ve Bozcaada'nın Türkleştirilmesi ve Kıbrıs Harekâtı-1974) sonunda Rum nüfus Türkiye'yi terk etti. Gidenlerden geriye dönen ise yalnızca 70 yıl önce beraberlerinde götürdükleri Rembetiko müziği oldu!

“Yunan gâvuru” ve “barbar Türk”

Türk ve Yunan halklarını birbirlerine yakınlaştırma çabası saygın bir düşünce. Ancak uygulamaya geldiğinde bir o kadar da güç olduğu ortaya çıkıyor. Çünkü onlarca yıl boyunca süregelen bir tabunun sorgulanması hiç de kolay değil.

1923 mübadelesi gerçekleştiğinde Yunan nüfusunun yaklaşık üçte biri evlerini, tarlalarını, dostlarını bırakıp Anadolu'dan Yunanistan'a geçti. Bu insanlar acı-tatlı pek çok anıyı da beraberlerinde taşıdılar. Yunanistan'dan gelen 400 bin Türk ve Anadolu'da Yunan işgalini yaşayanlar ise tabloyu tamamladılar. Sonraki yıllarda karşılıklı anlatılan kin, nefret ve acı dolu anılarla nesiller büyüdü.

Böylesi tarihsel bir “yükün” altından kalkmak için ilk çaba iki ülkenin aydınlarından geldi. Adını “Barış ve Dostluk Derneği” koydukları bir organizasyonla umudun ilk harcını koydular. Ancak bu, akademik ve sembolik bir girişimden öteye gidemedi. Çünkü açılan kapıdan içeri ne hükümetler ne de barışa destek verecek kitleler girdi.

Çünkü onlarca yıla sığan düşmanlık tohumları zamanla sistematik bir biçime bürünmüştü. İki toplum da kendi kültürel dokularına bu eğilimi işliyorlardı. Bir Yunanlı ya da Türk çocuğu daha ilköğretimden itibaren karşı tarafa yönelik suçlamalarla büyüyordu. Bunun adı tarih dersleriydi.

Ancak tarih 1980'lerdi. Tüm dünyada dışadönük ekonomi modelleri öne çıkmıştı. Bu süreçte ihracata yönelik sanayileşme ve

uluslararası ekonominin bir parçası olma eğilimindeki Türkiye, bütün komşularıyla ticari ilişkilerini artırmanın bir yolunu arıyordu. Dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın pragmatik kimliğinde simgeleşen bu süreçte, Türkiye, Yunanistan'a yakınlaşma için olumlu sinyaller göndermeye başladı. Bu aynı zamanda Avrupa Topluluğu ile kurulacak ticari ilişkilere ve 600 milyon ECU tutarındaki 4. mali protokol örneğinde olduğu gibi kredilere de olumlu yansıtacak bir girişimdi.

Dönemin Başbakanı Turgut Özal bir Yunan gazeteciyle görüşmesinde şunları söylüyordu:

Bakan, bu sorunlar on beş, yirmi yıldır çözülmemiş, bekliyorlar. Bırakın, üç-dört yıl daha beklesinler. Gelin, donduralım sorunları, kaldıralım, dursunlar buzdolabında, biz başka alanlarda karşılıklı güven ortamı yaratacağımız girişimlere yönelelim. Nasıl girişimler olabilir bunlar? Ekonomik alanda örneğin. Ya da turizm sektöründe. Bağımsız bilim adamlarının, daha önce değindiğimiz kitaplar konusunda yapacakları çalışmalarda.⁹

Özal, tarih kitaplarında iki ulus aleyhinde var olan bölümlerin yeniden yazılmasını teklif ediyordu. Bu konuda Türk tarih kitaplarının “daha az” anti-Yunan söylem içerdiğine ilişkin iddiası vardı.

Özal ile dönemin Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu Davos'ta bir araya geldiklerinde ele alınan konular arasında kara bağlanan nadir maddelerden biri eğitim konusu oldu. Zirvede alınan karar şöyleydi:

“Taraflar, okul kitaplarında yer alabilecek yanlış ve önyargılı bilgilerin çıkartılması amacıyla UNESCO çerçevesinde işbirliğinde bulunmayı kararlaştırmışlardır.”¹⁰

Ancak bu umut dolu başlangıç zamanla unutuldu. Körpe beyinler hâlâ “Kahpe Yunan” ve “Barbar Türk” imajıyla dolduruluyor. Tuğrul Artunkal'ın yaptığı bir araştırmaya göre, Türk ders kitaplarında “ayrılıkçı” Rumlar iki kez hain ilan edilmekte, Yunanlıların ulusal kurtuluş mücadelesine fazlaca değinilmeden Ulusal Kurtuluş Mücadelesi içinde ve öncesinde bütün olumsuzlukların yükünü yalnızca Yunanlılar üzerine yığmaktadır.

Yazar bu yaklaşımı şöyle değerlendiriyor:

Bu kitapların aktarmaya devam ettiği kimlik ilkesi uzun süredir kendine dönüştürülen kısır döngüsünü kırmaya ve bu içine kapanıklık-

tan kurtulmaya yönelik her türlü girişimi yabancılaşma tohumu olarak niteleyerek engellemektedir. Bu nedenle "ötekiyle" uzlaşma arzusu sadece iyi bir dilek olarak kalmaya mahkûmdur.¹¹

Türk ve Yunan tarih kitaplarındaki çarpıcı benzerliği ise Herkül Millas'ın araştırmasında görüyoruz.¹²

Her iki kitapta da, "medeniyeti kendilerinin yarattıkları", (s. 23-24) "Karşı tarafın barbar, katliam yapan, yıkıcı olduğu" (s. 26), "kültürlerinin olmadığı" (s. 27) "kendilerinin hoşgörülü ve sevecen olduğu" (s. 28) ve "bugünkü sınırların yapaylığı" (s. 30) gibi tek taraflı bir yaklaşımı savunuluyor.

Türkiye ve Yunanistan değişik yollardan, bugünkü yaşamlarında etkili olan bir ortak geçmişi, Osmanlı geçmişini inkâr etmektedirler... Bu da ilişkilerini olumsuz etkileyen bir kimlik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Reddedilen bir ortak üstüne, iki halk, kimliklerinin en iyi tanımlanmış bölümüne, ulusluklarına sılcaca sarılabilmek için "ulusal kurtuluş mücadeleleri"ni sürekli anımsamak zorundadırlar. Böylece, yalnızca paylaşılmış bir geçmiş tarihin unutulmuş bir köşesine itilmekle kalmamakta, aynı zamanda da karşıtlık ve çatışmalar öne çıkartılarak tarihin yaşayan bölümünü oluşturmaktadır. Böylece, yalnızca karşılıklı güvensizlik beslenmekte, gelişmektedir.¹³

Sorunlar bununla da bitmiyor. Halklar arasındaki iletişimi belki de en sağlıklı biçimde kurabilecek ve daha sivil bir alan olan edebiyatta da benzer güçlükler ve imaj kirlenmeleriyle uğraşmak gerekiyor.

Türk ve Yunan haklarının dostluğu için özverili bir uğraş gösteren değerli yazar Herkül Millas, edebiyatın yaşamsal önemine dikkati çekerken, kamuoyu araştırmalarına göre Türklerin ancak onda birinin bir Yunanlıyla tanıştığını ortaya çıkarmıştır. Yunan'ın karakteri, özellikleri, huyları ve eğilimleriyle ilgili çeşitli sorulara ise "Bilmiyorum" diyenler ancak yüzde 20 dolaylarındadır. Akla kaçınılmaz olarak bir soru gelmektedir: Karşılaşmadıkları ve tanımadıkları "Yunan" ile ilgili yargılarını bu insanlar nasıl edinmişlerdir?¹⁴

Bu kritik sorunun yanıtları arasında eğitimin yanı sıra edebiyat da "hak ettiği" yeri almalıdır. Ancak bu yer düş kırıcıdır. Türk edebiyatının önde gelen üç ismi Halide Edip Adıvar, Ömer Seyfettin ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun roman, öykü ve aru kitapları baz alınarak yapılan bir çalışmaya göre, bu üç yazarın kitaplarındaki 230 Yunanlı tipinin 226'sı olumsuzdur.¹⁵

Araştırmada, romanlardaki 36 kadın tipinin tamamının olumsuz, erkeklerin ise 3'ünün olumlu, 33'ünün ise olumsuz olduğu ortaya çıkıyor. Yazarların kişisel yargılarını belirttikleri bölümlerde ise 105 Yunanlı yargısının tamamı olumsuz.

Peki ya aynı yazarların anıları? Burada Yunanlı tipinin değiştiğini görüyoruz. Üç yazarın anılarındaki 3 kadının hepsi olumlu kişiler. Erkeklerin ise 14'ü olumlu, 3'ü olumsuz. Yazarların yargıları dikkate alındığında ise 21 olumlu, 41 de olumsuz yaklaşım dik-kati çekiyor.

Çelişki ortada. Türk edebiyatının bu seçkin isimleri gerçek yaşamlarında sevdikleri ve olumladıkları Yunanlıları, öykülerinde ve romanlarında çarpıtarak yansıtıyorlar. Okuyucuları ise, o hiç tanışma olanağı bulamadıkları Yunanlıları kitaplardan tanıyor.

Ya Yunan edebiyatı? Orada da Türk deyince, aylıklık, tembel-lik, yavaşlık, suskunluk, çömelerek oturma ve görelî temizlikle tanımlanıyor... Ana fikir, Türklerin Yunan topraklarını yüzyıllardır kemiren ve bu amaçla fırsat kollayan tehlikeli yaratıklar olduğudur.¹⁶

İşte bu kültürel toprakta iki ulus arasında karşılıklı dostluk ve saygının filizlenmesini beklemek için fazlaca bir neden kalmıyor.

Ve geldiğimiz nokta

Birbirlerini anlamak, tanımak ve güvenmekten yoksun bırakılan bu iki ulusun halkları için "geleneksel" düşmanlık tohumları 1923 hariç tutulursa özellikle soğuk savaş dönemi sonrasında arttı.¹⁷

Kurtuluş Savaşı sonrasında Atatürk ile Venizelos tarafından başlatılan iyi ilişkiler, 1950'li yıllara kadar sürdü. Hatta Demokrat Parti'nin ilk yıllarında imzalanan antlaşmalarla da perçinlendi. Ancak 1950'lerin ikinci yarısından sonra Kıbrıs sorununun kronikleşmesi ve 6-7 Eylül olayları ile başlayan gerilim sonrasında ilişkiler gerginleşti.

1960'lardan sonra ise Yunanlıların sınır dışı edilmeleri, Oniki Ada ve Batı Trakya Türklerine baskılar, 1974 Kıbrıs Harekâtı, Ege Denizi'nde sınır anlaşmazlıklarıyla sorunlar kalıcılaştı ve arttı.

Türk ve Yunan hükümetleri düşmanlık söylemini körükleyen politikaları desteklediler. İki ülke arasında son derece geri olan ticari ilişkilere, turizm ve kültürel alanlardaki alışveriş de eklenince kısır bir ilişki süreci başlamış oldu.

Hükümetler tarafından geliştirilen bu politikaların halklar üze-

rinde de etkisi oldu. Balkanlarda kültürel kimlikleri birbirine en çok benzeyen iki halk, birbirlerini tanımadan düşman oldular. Zaten hemen her Türk ve Yunan ailesinden bir bireyin bu konuya ilişkin arusu vardı. Bu tarihsel miras üzerinde beslenen düşmanlık tohumları kolayca etkili oldu.

İki ulusun halkları arasındaki kopukluğu ortaya çıkaran bir çalışma 1987 yılında PİAR Araştırma Şirketi tarafından yapılan bir ankette çarpıcı biçimde ortaya çıktı. Ankete yanıt veren 2.151 Türk, Yunanlılarla her türlü ilişkiye olumsuz yaklaşıyordu. Yüzde 38'i Yunanlıların kendilerine düşmanca duygular beslediği görüşündeydi. Yüzde 95'i ise Yunanlıları güvenilmez buluyordu.

Bu oran, Yunanlılarda da benzer özellikler içeriyordu. Ankete katılan 1.800 Yunanlıdan yüzde 34'ü Türklerin düşmanca bir tavır içinde olduğunu düşünüyordu. Türklerle evlenmeye yanaşmıyorlar ancak tatil ve iş ilişkilerine sıcak bakıyorlardı. Türklere düşmanlık besleyelerin oranı ise yüzde 38'di. Yüzde 73'ü Türkleri güvenilmez buluyordu.

Anketin ortaya koyduğu çarpıcı gerçek ise şuydu: Böylesine olumsuz yaklaşımlarına karşın Türklerin yüzde 93'ü, Yunanlıların ise yüzde 70'i hiçbir şekilde diğer ülkeden birisiyle karşılaşmamıştı. Türklerin yüzde 3'ü, Yunanlıların ise yüzde 9'u Türkiye'yi görmüştü.

Ankette umut veren iki nokta ise şuydu: Türklerin yüzde 77'si, Yunanlıların ise yüzde 58'i iki ülke arasındaki sorunların görüşmeler yoluyla çözümlenebileceği inancını taşıyordu. Dahası iki ülke ilişkilerinde ABD'nin parmağı olduğunu düşünenler Türkler arasında yüzde 72, Yunanlılar arasında ise yüzde 92'lik bir ağırlık taşıyordu.*

1992 yılında Yunanistan'da yapılan bir başka anket ise daha çarpıcı sonuçlar içeriyordu. Yunanlıların en çok antipati duydukları ulus sıralamasında Türkler ilk sırayı alıyordu. Ankete katılanların yüzde 73'ü akrabasının Türk'le evlenmesini istemiyordu. Yüzde 70'i evini bir Türk'e kiralamayı düşünmezken, bir Türk'ü evine çağırmayı düşünmeyenlerin oranı ise yüzde 69'u buluyordu.

Araştırma sonuçlarını yorumlayan Profesör Kostas Zuraris ise şöyle diyordu:

"Sonuç çok mantıklı. Türkleri kimse sevmiyor. Zaten araştırma yapılmasına gerek yoktu. Hükümet ve diğer partiler Türk-Yunan

* Aradan 7 yıl geçmesine karşın, iki ülke halklarını birbirine yakınlaştıran/uzaklaştıran çok kayda değer bir gelişme yaşanmadı. Bu nedenle de biz çalışmamızda bu anketin sonuçlarını bir ek halinde vererek, Türk ve Yunan halkları arasındaki iletişimsizliği sergilemek istedik.

dostluğu ve yakınlaşması için saçma sapan açıklamalar yapmayı durdursun.”¹⁸

Yunanlıların bu antipatisi nereden kaynaklanıyordu? Bu sorunun yanıtını ise bağımsız *Kathimerini* gazetesinin yaptığı bir başka anket ortaya koyuyordu. Ankete katılan 2 bin Yunanlıdan yüzde 68’i Yunanistan’a en çok Türkiye’den tehdit geldiği düşüncesindeydi. Ancak dönemin Yunan Başbakanı Konstantin Mitçotakis’in “Yunanistan Türkiye’den tehdit edilmiyor” şeklindeki açıklamasının hemen ardından yapılan anketlerde bu oranın yüzde 53’e gerilediği ve iki ülke arasında şartlı da olsa diyalog kurulmasını isteyenlerin oranının yüzde 47 olduğu görülüyordu.¹⁹ Yunan halkının Türkiye’ye yaklaşımının hükümet politikalarına indeksli olduğunu kanıtlayan önemli bir göstergiydi bu.

Ancak genelde, Yunan hükümetleri dış politikalarının eksenini “Türk tehlikesi” üzerine kuruyor. Aynı güvenlik paktına üye olmak, hatta geçmişte “Sovyet tehdidi” bile bu politikayı değiştirmedi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında tek sıcak çatışmayı birbirlerine karşı Kıbrıs’ta yaşayan bu iki ulus güvensizlik temelinde zoraki bir coğrafi komşuluğu yaşıyorlar.

Yukarıdaki bölümlerde de gösterildiği gibi halklar da bu düşmanlık atmosferinden etkileniyor ve tanınamalarına karşın birbirlerini sevmiyorlar.

Türk basını –Yunan basınına inceleme olanağı bulamadığımız için kapsam dışı tutuyoruz– bu süreçte anti-Yunan ve kimi zaman ırkçı söylemi ile Yunan halkına karşı düşmanlığı körükleyen önemli bir etken. Ağza alınamayacak küfürler, küçümseme dolu ifadeler ve Yunanlıların “hainlikleri” basının vazgeçemediği temalar arasında yer alıyor. Bu yaklaşımın en son örneği ise iki televizyon kanalı arasındaki polemikte taraflardan birinin diğer televizyonunun patronunu küçümsemek/küfretmek amacıyla kullandığı “Rum çocuğu” ifadesiydi.

Milliyetçi çevreler ise İstanbul-Ege ve Batı Trakya ve Ege Adaları gibi bölgelerde hâlâ hak iddialarını sürdürüyorlar. Sanki sınırların bir gün değişeceği umudu hep canlı tutuluyor.

Bu arada eski sosyalist ülkelerde ve Balkanlar’da taşların oynaması, milliyetçiliğin gelişmesi gibi iki dışsal faktörün yanı sıra Yunanistan’da Makedonya, Türkiye’de ise Kürt sorununun ortaya çıkışı, konjonktürü daha ağırlaştıran bir boyut taşıyor.

Türk milliyetçi çevreleri Balkanlar’da bir Ortodoks ittifakının kurulmasından kaygılanıyorlar. “İçeride” kadim düşman Patrikhane’nin tavrı dikkatle izleniyor. Patrik Bartholomeos’un

Sırbistan'a ve Rusya'ya yaptığı gezi hayra yorulmuyor. Patrik Bartholomeos'un "Ortodoks cephesi kurulmuyor. Böylesi siyasi yönü ağır basan bir yaklaşım içinde Patrikhane bulunmaz. Bizim işbirliğimiz tıpkı İslam Konferansı Örgütü gibi algılanmalı... Biz Türk hükümetinin desteğiyle Müslüman, Hristiyan ve Musevilerin katılımıyla İstanbul'da bir uluslararası konferans düzenlenmesi için çalışmalar yaparken, Ortodoks cephesi suçlamaları yöneltmek haksızlık oluyor"²⁰ şeklindeki açıklamalarına rağmen, bu gezi İslamcı kamuoyu tarafından şöyle yorumlanıyor:

"Kim gönderdi Patriği Sırbistan'a?"

"Arkasında da Yunan hariciye memurları var..."

"Bizans mı kuruluyor?"

"Tarih tersine mi çevriliyor?"

"Ayasofya'nın minareleri yıkılacak mı?.."

"Birileri bir şeyler tezgâhlıyor..."²¹

Ortada böyle sorular olur da, Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin 1964'te kiliseden atılan şimdiki Patrik Vekili Selçuk Erenerol durur mu? O da basına bir açıklama yapıyor ve tezgâhın ne olduğunu öğreniyoruz!

Korkunç plan! Ortodokslar İstanbul'da ikinci Vatikan kuracak. Erenerol'un iddiasına göre, Yenikapı ve Topkapı'daki surlar yenileniyor, ikinci Vatikan bu surlar içinde kalan bölüm olarak düşünülüyor. Fener Patrikhanesi, Ayasofya çevresindeki metruk yerleri satın alarak zamanla bu bölgeyi ruhani bir merkez haline getirecek.²²

Nitekim bu iddiayı kanıtlayan "belgeler" bir süre sonra ortaya çıkarılıyor. Fener Patrikhanesi çevresindeki 6 tane evin son beş yıl içinde Rum azınlığından vatandaşlarca alındığı belirleniyor.²³ Bunun üzerine Patrikhane aleyhine adı konmamış bir soruşturma başlatılıyor. Patrikhane'de görevli ve bu evlerde kalan 6 Papaz, uluslararası tepkilerden çekinildiği için karakol yerine Milli Eğitim Müdürlüğü binasında polisler tarafından sorguya çekiliyor.²⁴

Yazar Baskın Oran devletin Vatikan paranoyasıyla şöyle dalgasını geçiriyor:

Kelaynak kuşları kadar kalmış, üstelik yüzde 95'i tek ayağı çukurda olan yaşlı bir Hristiyan cemaati, kendi ruhani merkezi yakınında ev almaz da nereden alır? Saptadığıma göre, bu evleri Patrikhane'de

çalışanlara tahsis ediyorlarmış. Ölmesine bir kaç yıl kalmış bir dindar Hristiyan, fazladan bir evi varsa bunu (cennetin anahtarını garantilemek için) papazlara tahsis etmez de Rum kökenli şarkıcımız Fedon'a mı tahsis eder?²⁵

Gerçekten de kendi insiyatifini, gücünü ve varlığını küçümseyen bir Türkiye Cumhuriyeti'nden başka ne anlama gelir? Yunanlılar ve Patrikhane böylesine "hain" bir komplo kuracak ve Türkiye'yi oldubittiye getirecek! Devlet de buna kayıtsız kalacak! Bu kendine güvensizlikten başka bir biçimde yorumlanabilir mi?

Evet yorumlanabilir. "nüfusu homojenleştirmek, Türk halkının heterojen kısımlarını dışlamak"²⁶ üzerine kurulu bir devlet politikası özellikle Kürt sorununun yakıcılığında yeniden şekillerine başladı. Bu nedenle de Milli Eğitim Bakanlığı'nın Talim Terbiye Kurulu, Lozan Antlaşması'nın azınlıklara kendi dillerinde eğitim hakkı tanıyan 39 ve 40. maddelerine rağmen Ermeni okullarında Türkçe eğitim yapılmasına karar verdi.²⁷

Ancak kamuoyunun bu konuda duyarlı davranması nedeniyle²⁸ 10 gün sonra karar değiştirildi.²⁹

Ancak Kürt sorunu nedeniyle hortlayan Türk olmayanlara yönelik düşmanlıktan, gayrimüslim azınlıklar da paylarını almaya başladılar. Yeniden onların rehin olarak kullanılabilecekleri hatırlandı. Ermenilerin, Azerbaycan'a karşı saldırılarını bir soykırım olarak değerlendiren Ülkü Ocakları'na mensup gençler bir bildiri yayımlayarak, "Dünya kamuoyunun duyarsızlığı devam ederse Türkiye'deki Ermeni azınlıklara karşı gerekli eylemi koyarız" şeklinde açıklamalar yaptılar.³⁰

Dediklerini de gerçekten yaptılar. Ermeni Patrikhanesi, Ermeni kiliselerine yapılan saldırıların sıklaşması ve 5-6 Ocak tarihlerindeki dini günler nedeniyle polisten koruma talebinde bulundu.³¹

Ermeni Kilisesi Patrikhane Vekili Mesrop Mutafyan, Ermeni cemaatinin içinde bulunduğu ruh halini şöyle anlatıyor:

... Belli kesimler, belli ki azınlıklara, vatandaşça, komşuça, kardeşçe bakmıyorlar... Türkiye'deki Ermeni toplumu olarak biz, bugünlerde had safhada rahatsızız... Eskiden yapıldığı gibi buradaki Ermenilerle dışarıdaki Ermeniler arasında çizgi çekilmelidir... İstanbul'da 12'den fazla kilisemize değişik biçimde tecavüz edildi. Üsküdar'daki bir okulumuzun devamlı camları kırılıyor. Patrikhane'ye sürekli olarak 'Öldürüleceksiniz, ortadan kaldırılacaksınız' biçiminde telefonlar geliyor.³²

Radikal İslamcı gruplar Rum azınlığın kültürel varlıklarına karşı da saldırılara geçtiler. Fener Rum Lisesi kundaklandı,³³ ardından Rum Patrikhanesi taşlanmaya, duvarlarına “Yakında gebereceksin Patrik” yazıları yazılmaya başlandı.³⁴ Son olarak da Ortaköy’deki 500 yıllık Rum ilkokulu yakıldı.³⁵ Saldırıları düzenleyen İslamcı gruplar kendi dergilerinde bu saldırıları “açıktan” üstlendiler.³⁶ Böylesine sıklaşan saldırılar ve engellemeler karşısında gayrimüslim azınlıklar için yeniden ciddi bir baskı döneminin başladığından söz edebiliriz.

Yunanistan tarafında ise, şimdilerde Makedonya sorunuyla artan milliyetçilik dalgası, son genel seçimlerde (1993) Batı Trakya Türklerinin geçmişten süregelen eğitim, mülkiyet gibi sorunlarının yanı sıra, özgürce seçme ve seçilme hakkının ortadan kaldırılması gibi bir sonuca yol açtı.

Bugün uluslararası platformlarda Türkiye ile Yunanistan arasında güç ve hegemonya savaşı olarak süren gerilim, Yunanistan’ın Avrupa Topluluğu üyesi olması ve Türkiye’nin Kıbrıs’taki konumunun Birleşmiş Milletler tarafından haksız bulunması nedeniyle Türkiye’nin aleyhine geliyor. Özellikle de Yunanistan’ın 1994’te AT dönem başkanlığını yapacak oluşu ve bu ülkede yapılan seçimler sonunda dış politikasını “Türk tehlikesi” üzerine kuran PASOK’un iktidara gelişi sorunların daha da ağırlaşabileceği izlenimini veriyor.

Kötümser olmak için çok nedenimiz var. Birbirini iyi tanımayan iki ulus ve bizim adımıza karar veren hükümetler... 1964 yılı, Türk-Yunan ilişkilerindeki kilometre taşlarından yalnızca biriydi. 1964’te yitirdiklerimiz bir daha geri dönmeyecekler. Çocukluk arkadaşımız, komşumuz, mahallemizdeki manav... 30 yılda onlardan bize kalan anılar her geçen gün biraz daha puslaşıyor. Geride bıraktıkları evleri daha da viran artık. Kiliselerine kimsecikler uğramıyor.

Çoksesli, pek çok kültürün birlikte yoğrulduğu Anadolu toprağı bir rengini yitirdi. Şimdi “hiç olmazsa” geride kalan 3 bin 500 Rum için daha çok hava, daha çok özgürlük ve barış istemek gerekiyor. Çünkü bunlar hepimize gerekli. Çünkü burası Türkiye ve “kovsalar” da gidecek başka bir yerimiz yok.

Notlar

1. Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, Yurt Yayınları, 1982, s. 38-39.
2. Çağlar Keyder, a.g.e., s. 38, 80, 96.
3. Yahya Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, 1983, s. 86-87.
4. Rıdvan Akar, a.g.e., s. 89-94.
5. Helsinki Watch, *The Greeks of Turkey*, 1992, s. 6-7; Peter Alford Andrews, *Türkiye'de Etnik Akımlar*, Tüm Zamanlar Yayıncılık, 1992, s. 201.
6. Helsinki Watch, a.g.e., s. 28.
7. "MGK Siparişi Konutlar", *Nokta*, 4-10 Temmuz 1993, sayı: 28, s. 48-49.
8. *Sabah*, 2 Ekim 1993, Helsinki Watch a.g.e., s. 15.
9. Politakis Andreas, a.g.e., s. 153.
10. Davos Sürecine İlişkin Temel Belgeler, İşbirliği Komitesi Toplantısı Ortak Bildirisi, s. 337.
11. Tuğrul Artunkal, "Türk Ders Kitaplarında Yunanlı Tipi", *Türk-Yunan Uyuşmazlığı*, Derleyen: Semih Vaner, Metis Yayınları, 1990, s. 239.
12. *History Textbooks in Greece and Turkey*, History Workshop, Autumn 1991, Issue 31.
13. Şükrü Gürel, *Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ümit Yayıncılık, 1993, s. 11.
14. Herkül Millas, "Türk Edebiyatında Yunan İmaji: Yakup Kadri Karaosmanoğlu", *Toplum ve Bilim*, Güz 1990/Kış 1991, s. 130-151.
15. Herkül Millas, "Türk Edebiyatında Yunan İmaji", İstanbul Murat Sarıca Kütüphanesi'nde yapılan konuşma, 26 Mayıs 1991.
16. Joelle Dalegre, "Yunan Düzyazı Edebiyatında Türkler ve Rumlar (1900-1925)", *Türk-Yunan Uyuşmazlığı*, Derleyen: Semih Vaner, Metis Yayınları, 1990, s. 240-256.
17. Şükrü Gürel, a.g.e., s. 15-16.
18. *Milliyet*, 27 Ocak 1992
19. *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1992
20. *Milliyet*, 19 Temmuz 1993
21. Nezihe Uzel, "Scolaryos'tan Bartholomeos'a", *Zaman*, 12 Ağustos 1993.
22. *Günaydın*, 26 Ağustos 1993; *Sabah*, 17 Temmuz 1993.
23. *Milliyet*, 29 Kasım 1993.

24. *Milliyet*, 11 Aralık 1993.
25. Baskın Oran, "Türkiye'de Hangi Dinden Olanlar Ev Satın Alabilir?", *Aydınlık*, 21 Aralık 1993.
26. Dimitri Nicolaidis, "Ulusal Kimlik Üzerine Düşünmek", *Birikim*, sayı: 45-46, Ocak-Şubat 1993, s. 74.
27. *Cumhuriyet*, 1 Aralık 1993.
28. Baskın Oran, "Talim Terbiye Kurulu Lozan'ın Üstünde mi?", *Aydınlık*, 6 Aralık 1993; Çetin Altan, "Lozan ve Ermenice Yasağı", *Sabah*, 17 Aralık 1993.
29. *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1993.
30. *Sabah*, 6 Nisan 1993.
31. *Cumhuriyet*, 30 Aralık 1993; *Hürriyet*, 31 Aralık 1993
32. *Cumhuriyet*, 2 Ocak 1994
33. *Aydınlık*, 30 Eylül 1993
34. *Aydınlık*, 29 Kasım 1993
35. *Milliyet*, 21 Aralık 1993
36. *Taraf* dergisi, Aralık sayısı.

Bu kadar yakın ve bu kadar uzak

Türk ve Yunan halkları birbirlerini ne kadar tanıyorlar? Birbirleri hakkında ne düşünüyorlar? Sorunların çözümü hakkında ne kadar iyimserler?

Nokta dergisinde 22 Şubat 1987 tarihinde Türk ve Yunan halklarının karşılıklı tavır ve görüşlerini gösteren bir anket yayımlandı. Çalışmalara Türkiye'den PLAR, Yunanistan'dan ICAP şirketleri katıldı. Araştırma sırasında Türkiye'den 2.151, Yunanistan'dan 1.800 kişiye değişik konularda sorular soruldu.

Bu anketin üzerinden yaklaşık 7 yıl geçti. Bu süre içinde iki halkın birbirleri hakkındaki görüşlerini değiştirebilecek özellikte, kayda değer bir gelişme yaşanmadı.

Anketin sonuçlarını bu kitaba almayı uygun gördük. Bu profil "henüz" değişmedi.

İkili ilişkilerde diğer ülkelerin rolü:

Türkler: Yüzde 72, ABD'nin ikili ilişkileri etkilediği inancında.

Yunanlılar: Yüzde 92'sine göre ABD'nin ikili ilişkilerde parmağı var.

Anlaşmazlık nasıl çözülecek?

Türkler: Yüzde 77, görüşme yolunu öneriyor. Yüzde 20'ye göre, üçüncü bir taraf müdahale etmeli. Müdahale yanlılarının yüzde 45'i, "Bu işi ABD yapmalı" diyor.

Yunanlılar: Yüzde 58'e göre en uygun yol ikili görüşmeler. Yüzde 29 müdahale istiyor. Müdahalecilerin yüzde 59'u ABD diyor.

Karşılıklı duygular:

Türkler: Yüzde 38 Yunanlıların kendileri için düşmanca duygular beslediği görüşünde.

Yunanlılar: Yüzde 34'e göre Türkler düşmanca tavır içindeler. Bir o kadarı da, Türklerin yaklaşımını dostça buluyor.

Kavga neden kopuyor?

Türkler: Kıbrıs, karasuları ve Ege.

Yunanlılar: Kıbrıs, karasuları ve Ege.

Savaş kopacak mı?

Türkler: "Barış için biz daha çok gayret gösteriyoruz" diyorlar. Ama yüzde 23'e göre savaş tehlikesi var. "Tehlike yok" diyenler yüzde 36.

Yunanlılar: "Barış için biz daha çok gayret gösteriyoruz" diyorlar. Ama yine yüzde 23'e göre savaş tehlikesi var. Yüzde 49'u savaşa ihtimal vermiyor.

Kişisel özellikler:

Türkler: Yunanlılar konusunda fikir sahibi değiller.

Yunanlılar: Türkleri, çocuk seven, yemek içmekten hoşlanan, dindar kişiler ve mal mülk sahibi olmayı seven insanlar olarak görüyorlar.

Benzedikleri konular:

Türkler: Bilgi sahibi değiller.

Yunanlılar: "İki ülkenin yiyecekleri benziyor" diyorlar.

Sosyal ilişkiler:

Türkler: Her türlü ilişkiye olumsuz yaklaşıyorlar.

Yunanlılar: Türklerle evlenmeye yanaşmıyorlar ama komşuluk, tatil ve iş ilişkilerine bakış olumlu.

Yaşam tarzı:

Türkler: Yaşam tarzlarını kendilerine özgü buluyorlar.

Yunanlılar: Kendilerini Batı Avrupalı ve Akdeniz'li görüyorlar. Türkleri ise, Doğu Avrupalı ya da Arap yaşam tarzına yakın buluyorlar.

Kim kimin ülkesine gitmiş?

Türkler: Sadece yüzde 3'ü Yunanistan'a seyahat etmiş.

Yunanlılar: İlgileri daha fazla, yüzde 9'u Türkiye'yi görmüş.

En çok gitmek istedikleri komşu ülke?

Türkler: Yüzde 4'ü için Yunanistan ilginç. En çok görmek istedikleri komşu ülke Yugoslavya.

Yunanistan: Yüzde 7'si Türkiye'ye gitmek istiyor. Ama en cazip komşu ülke İtalya.

Birbirlerini tanıyorlar mı?

Türkler: Yüzde 93, bugüne kadar hiçbir Yunanlı tanımamış.

Yunanlılar: Türklere biraz daha aşinalar. Gene de bugüne kadar bir Türk tanımış olan Yunanlıların oranı yüzde 30'u geçmiyor.

Düşmanlık derecesi:

Türkler: Yüzde 45'e göre, Yunanlılar ve Bulgarlar aynı derecede düşman.

Yunanlılar: Türklere düşmanlık biraz daha az; yüzde 38.

Güven duyguları:

Türkler: Ancak yüzde 5'i Yunanlılara güveniyor. Yüzde 95'e göre, Yunanlılar ve Bulgarlar kesinlikle itimada şayan değiller. En çok güvenilir insanlar Türkler.

Yunanlılar: Yüzde 27 Türkleri güvenilir buluyor. En çok kendilerine güveniyorlar.

En büyük kişisel dertler:

Türkler: Sağlık ve mali sorunlar ilk sıraları işgal ediyor. Hemen arkasından işsizlik geliyor.

Yunanlılar: Sağlık ve mali sorunlar başta. Üçüncü olarak kişisel bunalımlar geliyor.

En büyük ülke sorunları:

Türkler: Yüzde 61 ile enflasyon başta. Bunu yine işsizlik izliyor. Yunanistan'la ilişkiler ve Kıbrıs sorunu yüzde 27 için önem taşıyor.

Yunanlılar: Yüzde 66 enflasyon diyor. İkinci sorun işsizlik. Yüzde 29'una göre Türkiye ve Kıbrıs sorunu önemli.

Birbirlerinden nasıl haberdar oluyorlar?

Türkler: Televizyon, yazılı basın ve radyo. Yüzde 23, Yunanistan'la ilgili verilen bilgilere güvenmiyor.

Yunanlılar: Televizyon, yazılı basın ve radyo. Yüzde 49, Türkiye ile ilgili verilen haberlerden kuşku duyuyor.

Kaynakça

Kitaplar

- Akar, Rıdvan**, *Varlık Vergisi*, Belge Yayınları, Bilim Dizisi: 6, 1992.
- Alexandris, Alexis**, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, Athens Center of Asia Minor Studies, 1983.
- Andrews, Peter Alford**, *Türkiye’de Etnik Akımlar*, Tüm Zamanlar Yayıncılık, 1992.
- Arcayürek, Cüneyt**, *Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar (1960-1965)*, Bilgi Yayınevi, 2. Basım, 1985.
- Avcıoğlu, Doğan**, *Türkiye’nin Düzeni*, 1. Kitap, Tekin Yayınevi, 1982.
- Cem, İsmail**, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, 1975.
- Çukalas, Konstantin**, *Yunanistan Dosyası*, Ant Yayınları, Yayın No: 38, 1970.
- Davos Sürecine İlişkin Belgeler (1988) İşbirliği Komitesi Toplantısı Ortak Bildirisi.
- Gevgilli, Ali**, *Yükseliş ve Düşüş*, Altın Kitaplar, 1981.
- Gürel, Şükrü**, *Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ümit Yayıncılık, 1993.
- Helsinki Watch (1992), *The Greeks of Turkey*,
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri**, *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, 1968.
- Keyder, Çağlar**, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, Yurt Yayınları, Yayın No: 3, 1982.
- Kıbrıs Meselesi Üzerinde Son Konuşmalar ve Yazılar, Derleyen ve Hazırlayan: Nevzat Karagil, Anıl Matbaası.
- Kıbrıslıoğlu, İrfan**, *Patrikhane Köstebekleri*, Ülkü Matbaası, 1967.
- Lewis, Bernard**, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, TTK Basımevi, 2. Baskı, 1984.

- Manizade, Derviş**, *65 Yıl Boyunca Kıbrıs*, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları No: 9, 1993.
- Millas, Herkül**, *Türk-Yunan İlişkilerinde Bir Önsöz, Tencere Di-bin Kara*, Amaç Yayıncılık, 1989.
- Oran, Baskın**, *Türk Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Bilgi Yayınevi, 2. Basım, 1991.
- Ökte, Faik**, *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınları, 1951.
- Politakis, Andreas**, *Al Beyaz Mavi Beyaz*, Milliyet Yayınları, Yayın No: 81, 1988.
- Saygı, Erol**, *Gökçeada*, Serhat Yayınları, 1993.
- Shaw, Stanford J.-Shaw, Ezel Kural**, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, E Yayınları, 1983.
- Tezel, Yahya**, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, Yayın No: 4, 1982.
- Toker, Metin**, *Demokrasinin İsmet Paşalı Yılları, İnönü'nün Son Başbakanlığı (1961-1965)*, Bilgi Yayınevi, 1992.
- Türk Basını*, Akşam Yayınları, 1966.
- Türkiye Yıllığı* 1965.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet**, *Sağsız Solsuz Demokrasi, Çağdaş Yayınları*, 2. Baskı, 1974.
- Yerasimos, Sefanos**, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, 3. Kitap, Belge Yayınları, 5. Baskı, 1989.
- Zahariadis, Karolos-Alp, Yusuf**, *Kıbrıs*, Birikim Yayınları, Broşür Dizisi: 2, 1979.

Makaleler

- Alp, Ali Rıza**, "Binlerce Türk Çocuğu Okul ve Öğretmen Beklerken, Rum Mahalle Okullarında Türk Öğretmen Bulunuyor", *Tercüman*, 21 Nisan 1964.
- Alpar, Hayri**, "Yeni Yunan Düzenbazlığı", *Dünya*, 3 Temmuz 1964.
- Altan, Çetin**, "Lozan ve Ermenice Yasağı", *Sabah*, 17 Aralık 1993.
- Artunkal, Tuğrul**, "Türk Ders Kitaplarında Yunanlı Tipi", *Türk-Yunan Uyuşmazlığı*, Derleyen: Semih Vaner, Metis Yayınları, 1990.
- Atay, Falih Rıfkı**, "Buna Küstahlık Demez misiniz?", *Dünya*, 23 Temmuz 1964.
- Aydın, Gülden**, *Aktüel* dergisi, 24-30 Aralık, sayı: 77.
- Baban, Cihad**, "Zeytin Dağı'nda Randevu", *Ulus*, 9 Ocak 1964.
- "Türk-Yunan Münasebetleri", *Ulus*, 14 Nisan 1964.
- "Atatürk'ün Evini Yıkacaklarmış", *Ulus*, 30 Nisan 1964.

- Baban, Şükrü**, "Allah, Ortodoksları Athenagoras'ın Kötü Tutumu Sonuçlarından Korusun", *Yeni Sabah*, 10 Ocak 1964.
- Berkes, Niyazi**, "Atatürk Türkiye'sinde Ökümenik Patriklik", *Yön dergisi*, 6 Kasım 1964, yıl: 3, sayı: 84.
"Bir Noktaya Kadar", *Akis dergisi*, 30 Nisan 1964, sayı: 515, cilt: XXIX, yıl: 10.
- Birand, Mehmet Ali**, "Türk-Yunan Sorunları Çözümlemez", *Türk-Yunan Uyuşmazlığı*, Derleyen: Semih Vaner, Metis Yayınları, 1990.
"Biraz Daha Serinkanlı Olamaz mıyız", *Durum dergisi*, 29 Nisan 1964, Yıl: 1, sayı: 29.
- Dalegre, Joelle**, "Yunan Düzyazı Edebiyatında Türkler ve Rumlar (1900-1925)", *Türk-Yunan Uyuşmazlığı*, Derleyen: Semih Vaner, Metis Yayınları, 1990.
- Doğan, Yalçın**, "Türkiye Kepenklerini İndirmiş", *Milliyet*, 26 Eylül 1993.
- Erdem, Sabiha**, "Fısıltı", *Yeni Sabah*, 7 Ocak 1964.
- Esmer, Ahmet Şükrü** "Yunanistan'la İkili Görüşme", *Ulus*, 11 Mayıs 1966.
"Rumların Çeşidi", *Ulus*, 13 Ağustos 1964.
"Rumların Çeşidi 2", *Ulus*, 18 Ağustos 1964.
"Papaendreu'nun Şerefli Vazifesi", *Ulus*, 6 Nisan 1964.
"Fears Hightened After Expulsions", *The Times*, 13 Ağustos 1964.
- Fenik, Mümtaz Faik**, "Fener Patriği Hesap Vemelidir", *Son Havadis*, 13 Nisan 1964. "Varlık Vergisi ve Günümüzdeki Uygulama", *Son Havadis*, 17 Temmuz 1964.
"Koynumuzda Yılan Beslemişiz", *Son Havadis*, 30 Mart 1964.
"Kendi Düşen Ağlamaz", *Akşam*, 10 Ağustos 1964.
"Aman Düşün Havası Bozulmasın", *Son Havadis*, 20 Eylül 1964.
- Gözel, Yaşar**, "Türk-Yunan İlişkilerine 1964 Kararnamesi ve Boyutları", Ankara Üniversitesi Yayınlanmanuş Master Ödevi, 1991.
- Güresin, Ecvet**, "Kendileri İstediler", *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1964.
"Mühlet mi?", *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1964.
- Gürsel, Kadri**, "Atina Mal Buldu", *Yeni Gündem dergisi*, 8-14 Kasım 1987, yıl: 4, sayı: 88.
- Hermuses, Paul**, "Turkey Presses Purge of Greeks", *The Washington Post*, 30 Temmuz 1964.
- İlknur, Miyase**, "MGK Siparişi Konutlar", *Nokta dergisi*, 4-10 Temmuz 1993, yıl: 11, sayı: 28.

- İpekçi, Abdi**, "Yunanlılara ve Patrikhane'ye Karşı Alınan Tedbirler", *Milliyet*, 22 Nisan 1964.
- "Kıbrıs Davası Yön Değiştiriyor", *Milliyet*, 17 Nisan 1965.
- "Patrikhane ve Rum Azınlığı", *Milliyet*, 20 Nisan 1965.
- "Dinamitlenen Dostluğun Altında Kalanlar", *Milliyet*, 18 Mart 1964.
- "Netice Vermeyecek Görüşmeler", *Milliyet*, 29 Nisan 1964.
- Kabaklı, Ahmet**, "İmroz ve Bozcaada", *Tercüman*, 31 Mart 1964.
- "Demedim mi?", *Tercüman*, 21 Eylül 1964.
- "Vatandaş Athenagoras'a", *Tercüman*, 20 Ocak 1964.
- "Kosti Evleniyor", *Tercüman*, 10 Eylül 1964.
- "Halimiz", *Tercüman*, 2 Ocak 1964.
- "Milli İktisat", *Tercüman*, 9 Ocak 1964.
- "Kutsal Tugay", *Tercüman*, 6 Şubat 1964.
- "Vatan Satma Vesaire", *Tercüman*, 20 Ocak 1964.
- "Yetsin Artık!", *Tercüman*, 9 Şubat 1964.
- "Sevinç", *Tercüman*, 21 Mart 1964.
- Kadircan, Kafı**, "Rum", *Tercüman*, 28 Ocak 1964.
- Kuseyri, Şemsi**, "Atina Kilisesi ve Patrikhane", *Ulus*, 2 Şubat 1964.
- "Kıbrıs'ı Dümen Suyu Politikası Yüzünden Kaybetmek Üzeriyiz", *Yön* dergisi, 23 Nisan 1965, Yıl: 4, Sayı: 108.
- Manizade, Derviş**, "Kıbrıs Davası Nasıl Hallolabilir?", *Milliyet*, 17 Ocak 1964.
- Millas, Herkül**, "History Textbooks in Greece and Turkey", History Workshop, Autumn 1991, Issue: 31.
- "Türk Edebiyatında Yunan İmajı: Yakup Kadri Karaosmanoğlu", *Toplum ve Bilim* dergisi, Güz 1990/ Kış 1991.
- "Türk Edebiyatında Yunan İmajı", İstanbul Murat Sarıca Kütüphanesi'nde yapılan konuşma, 26 Mayıs 1991.
- Nicolaidis, Dimitri**, "Ulusal Kimlik Üzerine Düşünmek", *Birlik* dergisi, Ocak-Şubat 1993, sayı: 45/46.
- Oran, Baskın**, "Talim Terbiye Kurulu Lozan'ın Üstünde mi?", *Aydınlık*, 6 Aralık 1993.
- "Atina'daki Rumlar", *Yeni Gündem* dergisi, 2 Mayıs 1987, yıl: 3, sayı: 60.
- Tunçay, Mete**, "Azınlıklar Nüfusu", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt:5, İletişim Yayınları.
- Oran, Baskın**, "Türkiye'de Hangi Dinden Olanlar Ev Satın Alabilir?", *Aydınlık*, 21 Aralık 1993.

“Rum Mallarına Gizli İpotek”, *Yeni Gündem* dergisi, 19-25 Ekim 1986, yıl: 3, sayı: 33.

“Patrikhaneler Savaşı”, *Aydınlık*, 20 Aralık 1993.

Orhon, Orhan Seyfi, “Rum Vatandaşlarımız”, *Son Havadis*, 19 Nisan 1964.

Reşat, Mehmet, “Bazı İmtiyazlar Sona Ererken”, *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1964.

Suad, Faik, “Onlar Dışarıdan, Biz İçeriden”, *Cumhuriyet*, 19 Mart 1964.

Tanju, Sadun, “Rum Azınlığın Sosyal Şartları”, *Ulus*, 5 Mayıs 1964.

Toker, Metin, “Türkiye ve Yunanistan”, *Akis* dergisi, 27 Mart 1964, sayı: 510, cilt: XXIX, yıl: 10.

Toray, Hüsnü Cemal, “Londra’daki Tezimiz Yeterli Değil”, *Akşam*, 1 Mart 1964.

Touraine, Alain, “Devlet ve Ulusal Sorun”, *Birikim* dergisi, Ocak/Şubat, sayı: 45 / 46.

Turan, Kamil, “Türk Ortodoks Kilisesi”, *Durum* dergisi, 29 Nisan 1965, yıl: 1, sayı: 29.

“Türkiye’deki Rumlar”, *Barış Dünyası*, Sayı: 23, Cilt: 2, Haziran 1964.

“Türk’ten Türk’e Alışveriş Kampanyası”, *Yeni Sabah*, 19 Nisan 1964.

Ulunay, Cevdet, “Türk-Yunan Dostluğu”, *Milliyet*, 19 Mart 1964.

Uzel, Nezih, “Scolaryos’tan Bartholomeos’a”, *Zaman*, 12 Ağustos 1993.

Ürgüplü, Suad Hayri, “Türk-Yunan İlişkileri Üzerine Bazı Gizli Anılar”, *Milliyet*, 27 Ocak 1976.

Ürgüplü, Suad, Hayri, “Kıbrıs Meselesi Karşısında Partilerimizin Vazifesi”, *Milliyet*, 2 Ocak 1964.

Walz, Jay, “Turks Expelling Istanbul Greeks”, *New York Times*, 9 August 1964.

Kabaklı, Ahmet, “İmtiyazname”, *Tercüman*, 21 Mart 1964.

Yazman, Aslan Tufan, “Atina Türk Düşmanlığından Vazgeçmedikçe”, *Dünya*, 23 Mart 1964.

Yalman, Ahmet Emin, “Tarihin En Büyük Haksızlığı”, *Milliyet*, 10 Ocak 1964.

Yıldız, Ahmet, “Londra Konferansı ve Kıbrıs’ın Kaderi”, *Akşam*, 24 Ocak 1964.

Günlük gazeteler

Akşam (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
Aydınlık (1 Ocak 1993 - 31 Aralık 1993)
Cumhuriyet (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
Dünya (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
Hürriyet (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
Milliyet (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1965)
Resmi Gazete
Son Havadis (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
Ulus (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
Tercüman (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
Vatan (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
Yeni Sabah (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)

Haftalık ve aylık dergiler

Akis (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1965)
Barış Dünyası (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
Durum (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1965)
Hayat (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
Son Çağ (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1964)
Sosyal Adalet (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1965)
Türk Yurdu (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1966)
Yön (1 Ocak 1964 - 31 Aralık 1965)

Yazı dizileri

Ayder, Orhan, “Oniki Ada’yı Nasıl Kaybettik”, *Son Havadis*, 1-2-3 Haziran 1964.
 “Batı Trakya 1964”, *Son Havadis*, 17-18 Eylül 1964.
 “Batı Trakya Türkleri ve İstanbul Rumları”, *Son Havadis*, 17-18 Mayıs 1964.
Eftim Papa, “Fener-Rum Patrikhanesinin İçyüzü”, *Akşam*, 7-10 Mayıs 1964.
 “İmroz ve Bozcaada”, *Akşam*, 30-31 Mayıs 1964
Karaali, İhsan, “Girit’in Kanlı Almyazısı”, *Son Havadis*, 14-25 Haziran 1964.
 “Yunanistan’da Mağarada Yaşayan Türkler”, *Hürriyet*, 6-7-8-9 Mayıs 1964.

Görüşmeler

Avukat Murat Cano
Avukat Vedat Yağdeniz
B. Haroula
Bülent Ecevit
Prof. Neoklis Serris
Vasiliadir Mihalıs
Yüksel Çengel

İstanbul'un Son Sürgünleri

RİDVAN AKAR
HÜLYA DEMİR

"Annemle birlikte İstanbul defterdarının odasına çıktık. Annem kâğıdı defterdara uzatırken ağlamaya başladı. Defterdar da ağlıyordu. 'Madam, sizi anacağız. Siz İstanbul'un tuzu biberiydiniz, sizleri bir gün gelecek çok arayacağız' dedi."

1964 yılında Kıbrıs sorunda gerginliğin artması karşısında, kendini aslen "İstanbullu" hisseden bir azınlık topluluğu "diplomatik koz" olarak değerlendirildi ve İstanbul Rumlarının bakiyesi olan küçük cemaatin 40 bin ferdi bir çırpıda sınır dışı edildi.

Türkiye ve Yunanistan arasında 1930 yılında imzalanan dostluk ve barış antlaşmasının feshedilmesiyle başlayan bu sürgünün sonucu İmroz ve Bozcaada'nın Türkleştirilmesi, Heybeliada Ruhban Okulu'nun kapatılması, bugün bile hâlâ tartışma konusu olan Rum malları olarak bilinen gayrimenkullerin el değiştirmesi oldu.

İstanbul rengini, kokusunu, mozağının bir parçasını kaybetti.

Rıdvan Akar ile Hülya Demir, bir kaybedişin trajik hikâyesini anlatıyorlar *İstanbul'un Son Sürgünleri*'nde. Dönemin gazetelerinde çıkan haberler, Meclis konuşmaları ve o dönemin tanıklarıyla yapılan röportajlarla zenginleşen kitap, yazarlarının deyiimiyle "toplumsal hafızamızın yeniden tazelenmesini" sağlayacak.